

Rural turisme som drivkraft for lokal næringsutvikling

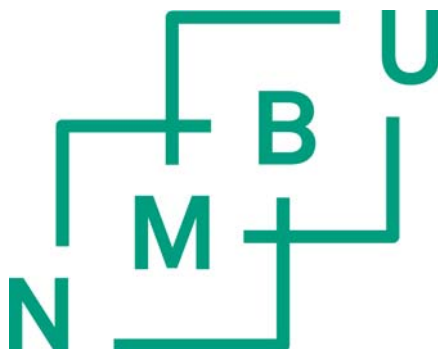
Rural Tourism as a driving force for Community Economic
Development

Philosophiae doctor (ph.d.) avhandling

Jan Velvin

Institutt for Matematiske Realfag og Teknologi
Fakultet for miljøvitenskap og teknologi
Universitetet for miljø- og biovitenskap

Ås 2014

Forord

Denne avhandlingen har vært en reise over flere år, fra det begynte som en idé etter hovedfag i 1993 til jeg søkte opptak på doktorgradsstudiet ved UMB høsten 2007. Min inspirasjon for å komme ordentlig i gang har kommet gradvis etterhvert som utviklingen i høgskolen førte til større fokus på forskning. Forskingen i denne avhandlingen har vært en reise i personlig utvikling, og har gitt meg både mentale og faglige utfordringer.

Denne reisen kunne ikke vært gjennomført uten mange gode hjelpere. Den viktigste av medhjelperne har vært Erling Krogh som har utfordret mitt tankesett, pushet meg fremover med tidsfrister og klare tilbakemeldinger. Du fortjener en meget stor takk, jeg hadde aldri kunne holde denne avhandlingen i hånden hadde det ikke vært for deg.

Jeg vil også takke min biveileder Håvard Ness og Knut Omholt for gjennomlesning av avhandlingen. En takk ønsker jeg også å gi til mine kollegaer på Institutt for industriell økonomi ved høgskolen i Buskerud og Vestfold, som har lyttet og oppmuntret meg i tungsindige stunder. Til alle dere som har stilt opp til intervju eller besvart spørreskjema, er jeg dypt takknemlig fordi det ikke ville vært mulig å gjennomføre dette forskningsprosjektet uten deres velvillighet.

Til mine medforfattere, Erling Krogh, Kristian Bjørnstad, Tor Martin Kvikstad, Pål Olav Vedeld og Eivind Drag, takker jeg dere for det faglige samarbeidet i forbindelse med artiklene. Jeg vil takke NMBU ved Hans Erik Lefdal, fordi dere har tatt godt i mot meg og bidratt med å tilrettelegge for meg under arbeidet med avhandlingen. Når det gjelder det engelskspråklige har jeg fått god hjelp av Erik Krogh Sites, Eivind og Sissel Drag og jeg

takker dere for dette bidraget. I tillegg vil jeg takke Tor Martin Kvikstad og Monica Kaasa for gjennomlesning og innspill på språket.

En meget stor takk gir jeg til min samboer Monica og mine barn. De har nok hatt den største utfordringen, som har levd med, og tett på, hele denne doktorgradsprosessen. Doktorgradsarbeid tar tid både fysisk og ikke minst mentalt. Jeg har nok ikke alltid vært mentalt til stede når tankene har jobbet på høygir. Likevel har dere støttet opp under hele denne egosentriske prosessen ved å ha gitt meg inspirasjon til å komme i mål. Avslutningsvis vil jeg takke resten av min familie og venner fordi dere har vist interesse for mitt arbeid gjennom hele denne reisen.

Kongsberg, august 2014

Jan Velvin

Sammendrag

Det overordnede målet for denne studien har vært å øke forståelsen for næringsutvikling i rurale innlandskommuner med utgangspunkt i gårdsbruket. Den historiske næringssammensetningen i rurale områder med primærproduksjon som viktigste inntektskilde endres fordi råvareproduksjonen har fått avtakende betydning for både lokal og nasjonal verdiskaping. I Norge er sysselsettingen i produksjonslandbruket redusert med 33 % fra 1999 til 2010 (Lien et al., 2012). Rural næringsutvikling påvirkes også av at stadig større områder blir berørt av arts- og områdevern. Fra 1975 til 2011 er vernet areal økt med 998 % (SSB, 2013). Områdevern påvirker gjerne tradisjonell gårdsdrift gjennom restriksjoner på uttak av tømmer og råvarer, mens det i en viss grad åpnes for næringsvirksomhet knyttet til opplevelsesturisme.

Avhandlingen setter først og fremst søkelys på forutsetninger for utvikling av gårdsbasert turismevirksomhet og hvordan slik turisme kan bidra til lokal næringsutvikling. Det drøftes i hvilken grad og hvordan det gårdsbaserte turismetilbudet preges av tilbyders naturoppfatning og naturbrukspreferanser. Videre diskuteres rammebetingelser for å utvikle gårdsbasert turisme samt strategier for lokal næringsutvikling.

Forskningsspørsmålene som søkes besvart er; (1) I hvilken grad samsvarer de gårdsbaserte turismetilbudene i undersøkelsesområdet med potensielle internasjonale turistenes preferanse for slike turismetilbud? (2) Hvilken innvirkning har stedsbasert aktiviteter, lokale sosiale verdier og sosial forankring på gårdbrukerens entreprenørielle adferd? (3) I hvilken grad og på hvilke måter påvirker politiske prosesser og vedtak knyttet til arealbruk mulighetene for å drive næringsutvikling i verneområder eller i randsonen av verneområder? (4) Hvilke strategiske tiltak kan kommunen iverksette for å

øke fritidsboligbrukens betydning for verdiskaping i lokal naturbasert turisme?

Forholdet til natur og sted synes å være særskilt viktig for gårdbrukerne i undersøkelsesområdet. Derfor undersøkes det hvordan bruk av natur er blitt integrert i lokal kultur og lokale livsformer, og hvilken betydning denne integrasjonen har for utviklingen av gårdsbasert turisme. For å få kunder til gårdsbasert turisme synes det også å være viktig at tilbydere har kunnskap om ulike turistenes ønsker og behov samt kunnskap om deres forhold til natur og naturbruk. Derfor undersøkes tilbyders forståelse av potensielle gjesters naturoppfatning.

Et annet spørsmål som tas opp i avhandlingen er hvordan kommunene kan legge til rette for ønsket næringsutvikling. Etablering av fritidsboligområder kan i første omgang være en betydelig inntektskilde for bønder som selger tomter. I neste omgang er fritidsboligeierne en potensiell brukergruppe av gårdsbasert turisme og andre lokalproduserte varer og tjenester. Jo mer tid fritidsboligeierne tilbringer i fritidsboligen, desto større etterspørsel etter varer og tjenester fra lokale tilbydere kan forventes.

Studien bygger på dokumentstudier og forskningssamtaler med 13 samtalepartnere i kommunene Rollag, Sigdal og Nore og Uvdal. I tillegg er det benyttet web-fokusgrupper med 58 deltakere fra Norge, Sverige, Danmark og England for å undersøke om naturoppfatningen og naturbruken til mulige kunder av rurale naturbaserte turistprodukter samsvarer med tilbyderens naturbruk og naturoppfatning. I tillegg er det foretatt en kvantitativ undersøkelse av fritidsboligbruk og fritidsboligeierens handlevaner lokalt i Rollag, Sigdal og Hol kommuner. Denne studien er gjennomført ved hjelp av en postal undersøkelse til 3 753 respondenter.

Avhandlingen består av fire artikler. Artikkel 1 utforsker om natur oppfattes forskjellig av potensielle turister og tilbydere av turismetjenester med utgangspunkt i ståstedet til utvalgte tilbydere av gårdsbasert turisme i området omkring Trillemarka i Buskerud. Ut fra analyser av dybdeintervjuer med tilbyderne drøfter artikkelen hvordan oppfatningen og bruken av natur kan være med på å utvikle en steds- og aktivitetsbasert identitet som også synes å bli lagt til grunn for utviklingen av gårdsbaserte tilbud til turister. Disse tilbudene synes ikke å være i samsvar med preferansene til målgrupper blant de internasjonale turistene. For å kunne komme kontinentale/internasjonale turister i møte, synes det å være behov for større forståelse hos den enkelte gårdbruker for hva turistene ønsker å gjøre når de er i naturen. Studiens funn tyder også på at samarbeid mellom aktører lokalisert nær hverandre kan stimulere til etableringen av flere tilpassede aktiviteter for både skandinaviske og kontinentale turister.

Tema for artikkel 2 er hvordan og i hvilken grad stedsbaserte aktiviteter og sosial forankring påvirker entreprenørskap blant gårdbrukerne. Artikkelen utdyper analyser og diskusjoner av tilbyders perspektiver fra artikkel 1 og drøfter betydningen av å kartlegge hvordan de sosiale og kulturelle verdiene til gårdsbaserte entreprenører preger rural næringsutvikling. Funnene tyder på at flertallet av entreprenørene i utvalget utvikler sine tilbud i gårdsturisme ut fra egne sosialt og kulturelt baserte preferanser for naturbruksaktiviteter. Den viser også at det er meget viktig å skille mellom selvstendighet og uavhengighet som entreprenørskapskvaliteter. Økt uavhengighet fra lokale normer synes å være nødvendig for å utforme turismetilbud som er rettet mot annerledestenkende kunder. Ofte vil lokal praksis styrke autentisitet og øke tilbudenes attraksjonsverdi, men utfordringen for gårdbrukerne er å strekke sine tradisjonelle verdier for å møte turistenes behov, som serviceorientert vertskap og ved å utvikle tilbud ut fra gårdens ressursgrunnlag.

I artikkel 3 fokuseres det på rammebetingelsene for å drive næringsvirksomhet når hele eller store deler av eiendommen til en gårdbruker innlemmes i Trillemarka verneområde. Artikkelen tar for seg etableringen av to politiske nettverk, *naturvernnettverket* og *bruk og vernnettverket*, med to parallelle verneprosesser. Drøftingen av verneprosessen omkring Trillemarka aktualiserer betydningen av å realisere intensjonen i den nye Naturmangfoldloven; samordning av vern og bærekraftig bruk. En slik samordning synes å fordre en nyansert samforvaltning i verneprosesser med lokal deltakelse og påvirkning, der kunnskapsgrunnlaget for vernet knyttes til både naturvitenskapelige, samfunnsfaglige og økonomiske undersøkelser. Denne studien tyder på at verneforskriften gir sentrale rammebetingelser for mulighetene til å utvikle næringsvirksomhet. Avslutningsvis diskuterer artikkelen også noen andre faktorer som kan ha betydning for å lykkes med rural næringsutvikling.

Artikkel 4 har en strategisk innfallsvinkel der det er utviklet en matematisk modell som tester et sett av faktorer for å undersøke hvilke av faktorene som gir lokal verdiskaping relatert til fritidsboligturisme. De utvalgte faktorene er både knyttet til fritidsboligbygget og fritidsboligeierens bruk og handel lokalt i kommunen. Studien viser at kommunens rolle som aktiv planmyndighet og kommunens vare- og tjenestetilbud synes å ha stor betydning for i hvilken grad fritidsboliger fører til lokaløkonomisk verdiskaping. Sett under ett synes selve fritidsboligbygget å ha stor påvirkning på den lokale verdiskapingen. Derfor kan innretningen og utformingen av de lokale strategiene være viktig for å opprettholde arbeidsplasser og bosetting.

Samlet sett er avhandlingens formål å utvikle kunnskap om hva som skal til for å kunne få til næringsutvikling i rurale områder med basis i gården, både

i, og/eller i randsonen av verneområder. Hensikten med de kvalitative undersøkelsene har vært å undersøke i hvilken grad tilbyders naturbruk og naturoppfatning preger turismetilbudet, men også å se tilbudene i relasjon til preferansene fra potensielle turister. De kvalitative undersøkelsene har også tatt for seg hvordan rammebetingelser i form av vern påvirker mulighetene for næring og næringsutvikling. I den kvantitative undersøkelsen har hensikten vært å gi konkret og valid kunnskap til kommunen og kommunens innbyggere om hva som gir økt lokal verdiskaping relatert til fritidsboligturisme, og hvordan det kan tilrettelegges for denne type turisme.

Studien antyder at tilbydere kan ha nytte av å gå gjennom en læreprosess fra produksjonsorientering til tjenestetilbyder. I tillegg synes det å være behov for økt grad av samarbeid mellom aktørene for å utvikle et godt tilbud tilpasset potensielle turister fra flere kulturer, og ikke minst, for å hente ut økonomiske gevinster. Gjennom økt tilrettelegging kan tilbudet av gårdsbaserte tjenester tilpasses turistenes naturoppfatning og naturbrukspreferanser, men dette fordrer kunnskap om turistenes preferanser og behov. Studien tyder på at gårdsbasert turisme i stor grad er forankret i de sosiale verdiene og den sosiale forankringen til gårdbrukerne, men viser også at det mulig å bruke og å videreutvikle dette verdigrunnlaget for å komme bredere turistgrupper i møte, og dermed utvikle en økonomisk og kulturelt bærekraftig gårdsbasert turisme. Dette synes imidlertid å kreve økt bevissthet om eget verdigrunnlag blant tilbyderne av turismetjenester.

Utviklingen av gårdsbasert turisme og andre tjenester turister og fritidsboligeiere etterspør, synes å være et viktig fundament for å oppnå mål om fortsatt bosetting og arbeidsplasser i rurale områder. For å få til lokal næringsutvikling som både omfatter primær- og tjenesteproduksjon bør kommunen i større grad ta en aktiv rolle som næringsutvikler av de

immaterielle verdiene, bygge på den sosiale forankringen og tilføre kunnskap til de som ønsker å utvikle rollen som turismetilbyder enten den er i form av fritidsboligturisme eller gårdsbasert turisme. Uansett bør en slik turismesatsing forankres i en form for fellesskapsturismenettverk av tilbydere for å få et attraktivt og bredt tilbud for de besøkende.

Abstract

The overall objective of this study has been to increase the understanding of farm-based economic development in rural inland municipalities. The historical composition of business activity in rural areas where primary industry is the most important source of income is changing as the importance of raw material production in local and national economic development is decreasing. Employment in agricultural production in Norway has been reduced by 33 % from 1999 to 2010 (Lien et al., 2012). Rural economic development is also affected by the fact that increasingly larger areas are being protected. Protected areas have increased by 998 % from 1975 to 2011 (SSB, 2013). Increased land protection puts restrictions on traditional farming where natural resources are used for commercial purposes, while it opens up for business activity related to experience tourism to a certain degree.

This thesis discusses how farm-based tourism is affected by the supplier's understanding of nature and the preferences for use of nature as well as to which degree the offer is in accordance with the understanding and preferences of the potential tourist. Furthermore, conditions for farm-based tourism are discussed as well as strategies for local community economic development. The research questions to be answered are: 1) To what extent the offers from farm providers in the study area correspond to the potential international tourist's preferences for such an offer? (2) In what way place-based activities, social values and social foundation influence the farmer's entrepreneurial behavior? (3) To what degree and in what ways do political processes and decisions related to use of land, affect the possibilities of developing business activity in protected areas or in the outskirts of such areas? (4) What kind of strategic interventions may the municipal

government implement in order to increase the second home importance to local value creation in connection with nature-based tourism?

The relationship with nature and place seems to be particularly important for the farmers in the research field. Therefore, I investigate how use of nature has been integrated in local culture and local lifestyle, and the importance this may have for farm-based tourism development. In order to ensure a demand for farm-based tourism, it also requires the provider's knowledge of the desires and needs of various customers and their relationship to nature is also presupposed.

An important question is how the municipalities may lay the groundwork for the desired economic development. Establishing zones for Second Homes may initially represent a considerable source of income for farmers by selling or leasing land. In the next step, the Second Home owners may represent potential consumers of farm-based tourism and other local products and services. The more time Second Home owners spend at the recreational home, the larger demand for products and services from local providers may be expected.

The study is based on document studies and research interviews with 13 respondents in the area including the municipalities of Rollag, Sigdal and Nore/Uvdal in the Buskerud County. In addition, focus groups on the web have been used, with 58 participants from Norway, Sweden, Denmark and England, in order to investigate the understanding of nature of those who could be potential customers of nature-based tourism products. The municipalities Rollag, Sigdal and Hol constitute the research area for the quantitative data collection, focusing on the Second Home owner's use of the recreational home as well as on the quantity of purchases the Second

Home owner has made in the local community. The investigation has been conducted through a postal survey with 3 753 respondents.

The thesis consists of four articles. Article number 1 explore whether nature is perceived differently by potential international tourists and providers of tourism products based on the point of view of the selected providers of farm-based tourism in the area of Trillemarka in Buskerud County. Central to the article is how the understanding and use of nature may contribute to the development of cultural identity, which in turn may influence which aspects of life world are experienced to be essential for wellbeing and contentment. The depth interview suggest that providers seem to build their tourism product upon their own understanding of nature and their own preferences when it comes to use of nature, and that the product they offer does not seem to be in accordance with the preferences of many of the potential international tourists. Data indicates that the identity and use of nature which has been developed through generations influence the provider's preferences, which may affect the way they facilitate the tourism product. In order to take into consideration the demands of the potential continental tourists, there is a need for greater understanding on the individual farmer's side of what the tourists do and wish to do when being in nature. Our findings suggest that collaboration between providers localized close to each other may stimulate the establishment of a broader span of activities adapted to Scandinavian and continental tourists.

The topic of article number 2 is how and to what degree place-based activities and social foundations affect the entrepreneurial activity among farmers. The article elaborates analyzes and discussions from article one according to the importance of identifying how the social and cultural values of the farm-based entrepreneurs act as a foundation for rural economic

development. One cannot assume that the tourism entrepreneurs abide the needs of the tourists without further ado. Our findings show that most of the entrepreneurs in the sample develop their offers in farm-based tourism in accordance with their social and cultural preferences according to what they individually believe are good and correct activities. It also shows that it is very important to distinguish between self-reliance and independence as entrepreneurship qualities. Increased independence from local norms appears to be necessary for developing the tourism product that is targeted to alternative thinking customers. Often will local practices strengthen authenticity and increase the attractiveness, but the challenge for the farmers is to stretch their traditional values to meet the tourists' needs, as service oriented hosting and developing the offers from the farm resources.

Article number 3 focuses on the conditions for running a business when all or a major part of a farmer's land is included in the Trillemarka conservation area. The establishment of the political networks *naturvern-nettverket* and *bruk og vern-nettverket*, with two parallel conservation processes, were studied. The insights reached through the conservation process invite the realization of the intention of the new law for maintaining diversity in nature (Naturmangfoldloven); coordination of conservation and sustainable use. This requires a nuanced coordinated management in conservation processes with local participation and influence where knowledge is based upon investigations within natural science, social sciences and economy. Based on the investigations in this study, one sees how important conditions in the form of protection regulations are for the possibilities for developing business activity. At the same time, the article clarifies that other factors also have an impact on whether one succeeds in developing rural business.

Article 4 has a strategic approach where a mathematical model has been developed for testing a set of factors in order to identify what contributes to local value creation related to Second Home tourism. The article investigates a number of factors connected with the Second Home itself as well as with the Second Home owner's consumption of services and products in the community. The study shows that the role of the municipal government as an active planning authority as well as the offered products and services in the community are of great importance to what degree Second Homes contribute to local value creation. Our findings suggest that factors connected with the Second Home itself have a great impact on local value creation. Because of this, the facilitation of local community development strategies will be important in order to maintain employment and settlement.

This study highlights some assumptions on what it takes to create knowledge according to farm-based business development in rural areas, both inside of or in the outskirts of protected land. The purpose of the qualitative studies has been to investigate of which degree the providers use of nature and understanding of nature affect's the tourism offer, but also to see if the offers correspond to the preferences of the potential tourists. The qualitative research has also dealt with, in what way conditions in the form of protection regulations influence the possibilities for business and economic development. The purpose of the quantitative study has been to provide the municipal government and the municipality's residents with concrete knowledge about which factors related to Second Home tourism contribute to local value creation, and how to facilitate this kind of tourism.

Our study suggests that providers may benefit to undergo a shift in know-how from being production orientated to becoming a supplier of tourism services. In addition, there seems to be a need for a stronger collaboration

between the participants in order to develop a beneficial product adapted to potential customers from various cultures, and last but not least, to achieve economic gains. Through increased facilitation, the farm-based services on offer may be adapted to the tourists' so that services are in accordance with their understanding of nature and their preferences for use of nature, but this requires knowledge of tourists' preferences and needs.

This study suggests that the farm based tourism product is anchored in the farmers' social values and their social foundation, but also that it is possible to use and develop these values to meet the values from a wider tourist group in order to develop an economically and culturally sustainable farm-based tourism. However, this appears to require increased awareness of providers' individual values in farm tourism.

The development of farm-based tourism and other services demanded by tourists and Second Home owners seems to be an important foundation for obtaining the objective of continuous settlement and employment in rural areas. In order to achieve local community economic development which includes both primary industry and service industry, the municipal government should to a larger extent assume an active role as business developer of immaterial culture, such as ideas and the human experience of the farmer. This may be achieved by building upon the social foundation as well as providing know-how to those who want to develop their role as service providers either in the form of Second Home tourism or farm tourism. In any case should such a tourism initiative, be rooted in a form for community tourism network of providers to get an attractive offer for the potential tourist.

Innhold

Forord	
Sammendrag	
Abstract	
1. Innledning.....	1
2. Rural turisme som drivkraft for lokal næringsutvikling belyst ved 4 artikler	9
3. Teoretiske perspektiver på næringsutvikling i rurale områder	19
3.1 Bygdeutvikling	19
3.2 Rural turisme	21
3.3 Sosialkonstruktivisme med fenomenologisk tilsnitt.....	25
3.4 Politiske prosesser og strukturer.....	28
3.5 Fra produsent til tjenestetilbyder i et lokalsamfunnsperspektiv	30
4. Metode.....	35
4.1 Beskrivelse av case.....	35
4.2 Metodevalg og triangulering	38
4.3 Kvalitativt forskningsopplegg	40
Dokumentstudier	40
Forskningssamtaler.....	41
Web-fokusgrupper.....	45
Analyse av det kvalitative datamaterialet.....	46
4.4 Kvantitativt forskningsopplegg	48
4.5 Generaliserbarhet og refleksjon rundt metoden.....	50
5. Sammendrag av funn og konklusjoner.....	55
6. Avsluttende kommentarer	63
Referanser	
Vedlegg	

Artikkel 1: Velvin, J. & Krogh, E.: Naturoppfatning og Turisme - Implikasjoner for rural turistbasert næringsutvikling *Utmark, tidsskrift for utmarksforskning* VOL 12:2, 2012.

Artikkel 2: Velvin, J., Bjørnstad, K. & Krogh, E.: Social Value Change, Embeddedness and Social Entrepreneurship. Under referee vurdering i *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*.

Artikkel 3: Velvin, J., Krogh, E. & Vedeld, P.: Når enden er god er vel allting godt? Vern av Trillemarka-Rollagsfjell - styringsprosesser, deltakelse og politiske nettverk, Norway, *Utmark, tidsskrift for utmarksforskning* VOL 10:1, 2010.

Artikkel 4: Velvin, J., Kvikstad, T. M., Drag, E. & Krogh, E. The impact of Second Home Tourism on Local Economic Development in Rural Areas in Norway. *Tourism Economics*, VOL 19:3, 2013.

1. Innledning

Natur og historie har alltid vært en del av mitt liv. Helt i fra oppveksten og barneårene på Lillehammer, hvor jeg gikk rundt på Maihaugen eller var på fisketur i Mesnaelva, har jeg opplevd glede og undring rundt hvordan folk hadde det i gamle dager og hvordan de levde i pakt med naturen. Etter hvert har fascinasjonen beveget seg over mot historiene som «sitter i veggene» i bygninger og hvordan disse historiene har vært med å prege og utvikle menneskers identitet gjennom det levde liv.

Tidlig i min arbeidskarriere startet jeg å undersøke fritidsboligturisme som grunnlag for å opprettholde bosetting i distriktene. I begynnelsen var ofte innfallsvinkelen beregninger av hvor mye fritidsboligturismen medførte av verdiskaping og lite fokus på forhold som påvirket sysselsetting og bosetting. Forståelsen av at det er en rekke faktorer og sammenhenger som påvirker mulighetene for å få mennesker til å bo i distriktene, har blitt tydeligere for meg over tid. Jeg har innsett viktigheten av tverrfaglighet for å få tilstrekkelig kunnskap når fenomenet som utvikling i distriktene skal undersøkes.

I flere bygdeutviklingsprosjekter med fokus på turisme har jeg vært med i daglig drift av gårdsvirksomheter i tillegg til å studere fenomenet utenfra. Erfaringene mine fra prosjekter både nasjonalt og internasjonalt peker i retning av at tanke- og handlingsmønstre hos turisttilbydere i betydelig grad gjenspeiler kulturelle identiteter som kan fremme, men også ofte hemme tilpasningen til endringer i rammebetingelser og marked.

Utvikling og endring i distriktene har vært en gjenganger i den offentlige debatten over tiår. Diskusjonen har ofte gått på hva framtidige generasjoner

skal leve av i distriktene når arbeidsplasser i tradisjonell industri og jordbruk legges ned og et fåtall arbeidsplasser blir etablert innenfor nye næringer.

Bekymring knyttet til tap av arbeidsplasser i distriktene er ikke et særnorsk fenomen. Situasjonen i Norge speiler den internasjonale utviklingen med utfordringer knyttet til migrasjon fra rurale til urbane områder og lavere velstandsutvikling i de rurale områdene (Bollman and Bryden, 1997, Terluin, 2003, Koster and Randall, 2005).

Samfunnsdebatten har ofte vært orientert omkring distriktenes næringssammensetning hvor de rurale områdene historisk sett har vært arena for produksjon av matvarer og leverandør av råstoff til industrien. Denne næringssammensetningen i distriktene har avtakende betydning i et verdiskapingsperspektiv for høykostland, og i Norge har produksjonslandbruket blitt mindre konkurransedyktig lønnsmessig sammenlignet med andre bransjer (Andersen et al., 2010). Sysselsettingen er også redusert med 33 % fra 1999 til 2010 innenfor produksjonslandbruket i Norge (Lerfald et al., 2012, Lien et al., 2012). Likevel er primærproduksjon fremdeles viktig for sysselsetting og lokale inntekter i en god del distriktskommuner. For Lesja kommune i Oppland er sysselsettingen i landbruket over 25 % av den totale sysselsettingen i kommunen, mens det for Lillehammer har liten betydning. Områdene rundt Lillehammer har hatt den største nedgangen i sysselsettingen i landbruket (Lerfald et al., 2012), og den generelle og gjennomgående trenden viser at råvareproduksjon har en avtakende betydning i rural verdiskaping (Koster and Randall, 2005).

En annen rammefaktor for næringsutvikling i distriktene er at stadig større områder berøres av arts- og områdevern etter Biomangfoldloven og andre reguleringer av arealbruk. Norge har forpliktet seg internasjonalt til å ta vare på det biologiske mangfoldet og miljøet (Miljøverndepartementet, 1997,

Miljøverndepartementet, 2005). For å oppfylle forpliktelsene, har Norge iverksatt omfattende artsvern samt økt regulering og vern av både offentlige og privateide rurale områder. I 1975 var 5 451 km² vernet, i 2011 var 54 403 km² vernet, det vil si en økning på 998 %. Den største økningen har kommet etter 2000, der vernet landareal har økt med nesten 30 000 kvadratkilometer (SSB, 2012, Miljøstatus, 2013).

Det økte områdevernet gir endrede rammevilkår for å anvende naturressursene i et kommersielt perspektiv. Reguleringene innebærer for eksempel ofte restriksjoner på tradisjonell gårdsdrift slik som uttak av tømmer, mens det i en viss grad åpnes for næringsvirksomhet knyttet til opplevelser i de vernede områdene. Verneprosess, vern og vernebestemmelser har gjerne fått betydelig oppmerksomhet, mens etablering og organisering av ny næringsvirksomhet i verneområder har møtt begrenset oppmerksomhet og blitt tildelt få ressurser (Peters, 2002). I tillegg er verneprosessene både nasjonalt og internasjonalt som regel organisert ovenfra og ned med begrenset reell lokal deltakelse (Hajer, 1995, Hammer, 2007, Brockington et al., 2008, Falleth and Hovik, 2009). Dette har ført til mange konflikter mellom lokalbefolkning og miljøforvaltning. Det har dessverre også vært lite utforskning og utprøving av, samt tilrettelegging for hvordan lokale bruksmåter kan forenes med å ivareta verneverdier (Emmelin and Kleven, 1999, Aasetre, 2000, Hovik and Vabo, 2005, Harvold et al., 2006, Skjeggedal, 2007, Carlsson, 2008).

Svekket lønnsomhet i produksjonslandbruk sammenliknet med andre næringer og endrede rammebetingelser for næring, som følge av vern og reguleringer av arealbruk, er felles for mange rurale områder i Europa og Nord Amerika. Disse rammebetingelsene er også sentrale for fjellregioner på indre Østlandet, som er empirisk grunnlag for denne studien. Jeg ønsker å

undersøke mulighetene for å utvikle næringsvirksomhet i disse områdene under de nevnte rammebetingelsene. Dette innebærer at jeg vil undersøke og forsøke å spesifisere viktige kjennetegn ved *rammebetingelsene* for næringsutøvelse i dette området.

Videre har jeg valgt å sette særskilt søkelys på rural utvikling og hvordan gårdbrukere utvikler sin næring. For å avgrense *tilbydersiden*, har jeg rettet oppmerksomheten omkring tilbydere av gårdsbasert turisme i randsonen til verneområdet Trillemarka i Buskerud. Ofte er natur og naturbruk en viktig premiss for gårdsbasert turisme, fordi virksomheten er avhengig av naturen, forsterkes av naturen eller foregår rent tilfeldig i naturen (Valentine, 1992). Forholdet til natur og sted synes å være særskilt viktig i mitt undersøkelsesområde, derfor vil jeg også undersøke hvordan naturbruken er blitt integrert i lokal kultur og lokale livsformer samt hvilken betydning dette har for den entreprenørielle prosess i utviklingen av gårdsbasert turisme.

Jeg ønsker også å undersøke forholdet til natur og naturbruk blant potensielle turister sett i forhold til tilbyderens forståelse. Gårdsturismemarkedet i Norge består 76 % norske gjester som for det meste kommer fra regionen der tilbudet gis (Haugen and Midtgård, 2009). Det er varierende og begrenset med informasjon om avkastningen knyttet til gårdsturisme. Kjesbu et. al (2007) viser i en studie at driftsoverskuddet fra gårdsturisme utgjør 2,5 prosent av gårdens driftsresultat, mens arbeidsinnsatsen utgjør over 11 prosent og står for rundt 9 prosent av bruttoinvesteringene. Studien tyder på lav lønnsomhet i forhold til både arbeidsinnsats og investeringene knyttet til gårdsturisme. Trendanalysen fra Norsk Senter for Bygdeforskning viser den samme tendensen som undersøkelsen til Kjesbu et.al., at denne type tilleggsnæring er av relativt liten betydning for gårdsinntekten (Storstad, 2014).

Norske turismeforskere har derfor stilt spørsmål om etterspørselen fra norske turister er stor nok til å kunne gi tilstrekkelig lønnsomhet i driften¹.

Nordmenns reisemønster er også i endring. Den utenlandske reiseaktiviteten øker (Granseth, 2012). På denne bakgrunn kan en tilpasning til et marked med utenlandske turister være viktig for å øke gjestetilfanget for den gårdsbasert turismevirksomheten. I en slik sammenheng er det behov for å undersøke hva urbane utenlandske gjester er opptatt av å gjøre i naturen og deres forhold til natur. Kunnskaper om potensielle gjesters preferanser og behov kan bidra til at tilbyder kan utvikle produkter og tjenester som både nasjonale og internasjonale turister verdsetter.

Avslutningsvis i studien ønsker jeg å anvende en *strategisk* innfallsvinkel til lokal næringsutvikling. Et viktig spørsmål er hvordan kommunene kan legge til rette for ønsket næringsutvikling. I denne sammenheng vil jeg rette oppmerksomheten mot etablering og videreutvikling av fritidsboligområder. Fritidsboligbyggingen i undersøkelsesområdet er i sterk vekst, hvor Hol er den kommunen som har hatt lavest vekst i antall nye fritidsbolig med 17,6 % fra 2000 til 2010, mens Rollag har hatt størst vekst i samme periode med 35,2 % (Statistikknett, 2013b). Veksten i tradisjonell hotellnæring viser en avtakende tendens i samme område, hvor Hol har hatt en nedgang i hotellovernattinger på 19,8 % og Nore og Uvdal en nedgang på 58,7 % i samme periode² (Statistikknett, 2013a).

¹ Prosjektleder Kjell Overvaag spør i Forskerforum nummer 5, 2014 (www.forskerforum.no) om det norske markedet er for lite for å kunne utvikle lønnsom gårdsturisme med basis i foreløpige funn i den pågående studien av 6 kommuner; Mountain Areas in Norway as attractive Communities or Urban Recreational Playgrounds: The Challenge to a Mountain Policy.

² Rollag og Sigdal kommuner har for få hoteller og er i henhold til statistikkloven sammen med henholdsvis Kongsberg og Midt fylket i overnatningsstatistikken.

Etablering av fritidsboligområder kan i første omgang være inntektskilde for bønder som selger tomter. I neste omgang er fritidsboligeierne³ en potensiell brukergruppe av gårdsbasert turisme og andre lokalproduserte varer og tjenester. Jo mer tid fritidsboligeierne tilbringer i fritidsboligen, jo sterkere forhold kan det antas de vil få til lokalsamfunnet. Med mer tid kan det også antas de vil være mer tilgjengelig for å etterspørre varer og tjenester fra lokale tilbydere. Jeg vil derfor undersøke hvilke forhold ved fritidsboligen som kommunen kan tilrettelegge for og som gir høyest bruksfrekvens og verdiskaping.

I innledningen har jeg kort drøftet hvordan næringsutvikling er preget av særskilte *rammebetingelser*. I tillegg er gårdsbasert turisme avhengig av *tilbyders* utvikling av varer og tjenester som møter behov i *markedet*. På lengre sikt er det av stor betydning for den gårdsbaserte turismen at kommunen gjennom *strategiske valg* evner å legge til rette for langsiktig lokal verdiskaping.

Forskningsspørsmålene i studien er direkte avledet av fokuset på rammebetingelser, tilbydere og potensielle turister samt strategi:

I hvilken grad samsvarer de gårdsbaserte turismetilbudene i undersøkelsesområdet med potensielle internasjonale turistenes preferanse for slike turismetilbud?

Hvilken innvirkning har stedsbaserte aktiviteter, lokale sosiale verdier og sosiale forankring på gårdbrukerens entreprenørielle adferd?

³ Med fritidsboligeiere legger jeg til grunn i denne avhandlingen kjernefamilien som benytter fritidsboligen i lag. Dette samsvarer med den nordiske forskningstradisjonen på fritidsboliger.

I hvilken grad og på hvilke måter påvirker politiske prosesser og vedtak knyttet til arealbruk mulighetene for å drive næringsutvikling i verneområder eller i randsonen av verneområder?

Hvilke strategisk tiltak kan kommunen iverksette for å øke fritidboligbrukens betydning for verdiskaping i lokal naturbasert turisme?

Problemstillingene belyser betingelser for å utvikle gårdsbasert turisme fra ulike innfallsvinkler. Oppmerksomheten rettes mot tilbyderer av gårdsbasert turisme, men tilbudet trenger kunder og utvikles ut fra særskilte rammer og kan støttes eller hemmes av strategiske fellestiltak. Selv om det er lite å gjøre med strukturrasjonaliseringen i landbruk og andre rurale næringer, kan utnyttelse av andre mulighetsområder med basis i egen næring føre til utvikling av nye arbeidsplasser. Politiske prosesser og vedtak som innvirker på lokal næringsutvikling og gårdsturisme kan utforskes for å kartlegge mulighetsområdet for næringen, samt undersøke om rammebetingelsene kan påvirkes og beveges for å fremme relevant næringsvirksomhet.

Gårdbrukerens naturoppfatning og stedsforankring vil ut fra min antakelse være en grunnleggende premiss i innhold og utforming av tilbud som utvikles innenfor gårdsbasert turisme. I denne sammenheng vil det være viktig å undersøke i hvilken grad gårdbrukerens stedstilhørighet og verdier for - og i naturbruk legger premisser for utvikling av entreprenørskap i ny næring. Forståelsen av markedet og hva potensielle turister etterspør sett fra tilbyderens side, er også en viktig premiss. Kunnskapen tilbyderer tilegner seg om markedet, kan anvendes for å utvikle samlende strategier for gårdsturisme og lokal næringsutvikling. I en blandingsøkonomi vil utviklingen av ethvert tjenestetilbud fremmes av godt samsvar mellom tilbud og etterspørsel samt tilfredsstillende rammebetingelser i virksomheten. I

tillegg vil dannelsen av et slikt samsvar være betinget av at kommune, fylke, stat og/eller annet aktuelt støtteapparat utvikler gode strategier for å fremme næringsvirksomheten. Denne avhandlingen søker å favne disse faktorene når det gjelder gårdsbasert turisme og lokal næringsutvikling.

Etter å ha presentert det overordnede perspektivet på studien og problemstillingene, vil jeg i kapittel 2 i korte trekk gjøre rede for tilnærmingen, problemstillingene og hovedinnholdet i de enkelte artiklene. Kapittel 3 innledes med en oversikt over relevante tilnærminger til bygdeutvikling etterfulgt av en fordypning i fellesskapsturisme og rural gårdsbasert turisme i tråd med avhandlingens hovedinnretning. Deretter gjør jeg rede for sosial konstruktivisme som et sentralt perspektiv i tre av fire artikler i avhandlingen. Innen sosial konstruktivisme har jeg valgt tilnærminger som vektlegger tradisjon og kontinuitet. Ut fra de innledende dybdeintervjuene av tilbydere i undersøkelsesområdet og min erfaring som forsker i dette feltet gjennom mange år, synes tradisjon og kontinuitet å være av stor betydning for å forstå den rurale virkeligheten og hvordan gårdsentreprenører agerer. Innsikt i og kjennskap til tradisjon og varige kulturelle mønstre kan bidra til å avdekke både mulige hindringer og springbrett for næringsutvikling og i tillegg vise overskridelsesmuligheter for entreprenørskap og gårdsbasert turisme. I kapittel 4 begrunner jeg valg av metode i forhold til tema, problemstilling og fokus i artiklene samt gir en oversikt over de ulike metodiske tilnærmingene og gjør rede for undersøkelsesfeltet. Dernest sammenfatter jeg de viktigste funnene og konklusjonene i artiklene og avslutter med en drøfting av hva studien kan bidra med i forhold til utvikling av turistbasert næringsutvikling i rurale bygdesamfunn.

2. Rural turisme som drivkraft for lokal næringsutvikling belyst ved 4 artikler

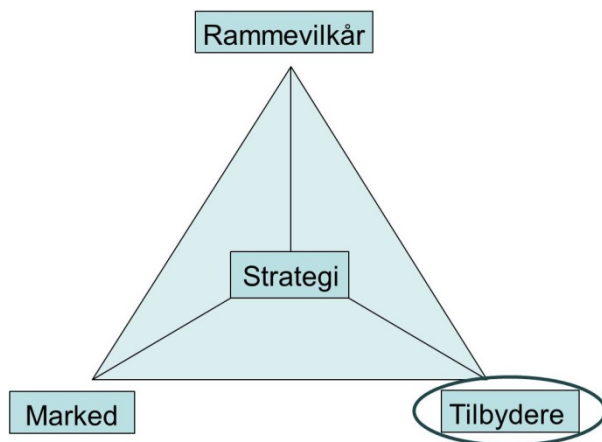
Forskningsspørsmålene i forrige kapittel er valgt fordi de belyser ulike og sentrale forutsetninger for å utvikle gårdsbasert turisme som del av lokal utvikling i rurale områder. Oppmerksomheten i avhandlingen rettes mot *tilbyderen av turismetjenester* og spesielt tilbyderens valgmuligheter og opplevde valgmuligheter når det gjelder utvikling av gårdsbasert turisme ut fra gjeldende sosiale, kulturelle og politiske forhold. På basis av de innledende dybdeintervjuene tar jeg, i likhet med Mormont (1990), utgangspunkt i at forståelsen av at det rurale er sosialt og kulturelt konstruert. Halfacree (2006, 2007) knytter sosial konstruktivisme til den romlige dimensjonen, til materialitet. Dermed inkluderes relasjonen til landskapet livet leves i, til stedet, som også understrekes i denne avhandlingens tilnærming til sosial konstruktivisme⁴.

For å utvikle gårdsbasert turisme er det, som nevnt i forrige kapittel, nødvendig både å forstå rammebetingelsene for næringen, viktige kjennetegn ved de produkter og tjenester som tilbys og ha forståelsen for de kulturelle betingelser turister er påvirket av som preger hva de ønsker å oppleve når de oppsøker norske bygder. Sammenhengen mellom problemstillingene og mellom artiklene i avhandlingen er illustrert i Figur 1.

Figurens oppbygging og prinsipp kan sies å være allmenn for næringsutvikling i en blandingsøkonomi, men er i denne avhandlingen orientert omkring forhold som påvirker utvikling av produkter og tjenester fra gårdsbasert turisme i randsonen og til selve verneområder. Det fokuseres videre i hovedsak på sosiale og kulturelle forhold ved å undersøke og

⁴ Se Krogh (1995) for en utdyping av relasjonen.

utforske relevante forståelsesmåter og handlingsmønstre. Først og fremst blant tilbyderne, men også blant deres potensielle kunder og de som utvikler rammebetingelsene for næringsvirksomheten til tilbyderne. Kunnskap om de sosiale og kulturelle forståelsesmåter som preger relasjonene mellom tilbyder og marked/rammebetingelser, de to andre hjørnene i trekanten, kan bidra til å kunne utvikle mer målrettede strategier for næringsutvikling. Strategi er plassert midt i trekanten fordi den trenger å inkludere annen og ofte mer presis informasjon om utvalgte målgrupper i tillegg til generell kjennskap til sosiale og kulturelle kjennetegn ved for eksempel tilbydere og potensielle etterspørrere av gårdsbaserte turismetjenester.

Figur 1: Sammenheng mellom avhandlingens problemstillinger og de fire artiklene

Artikkel 1 setter søkelys på sosiale og kulturelle konstruksjoner av naturbruk og naturoppfatninger og i denne sammenheng på relasjonen mellom tilbydere og marked, hvor markedet er i form av potensielle turister.

Artikkel 2 utdyper og systematiserer hvordan tilbydernes naturoppfatninger og naturbruk kan forstås som sosialt og kulturelt konstruerte, og hvordan tilbydernes kulturelle praksis har innflytelse på den entreprenørielle adferden

i utviklingen av gårdsbaserte turismetjenester. Fokuset er på tilbyderne og på hvordan deres sosiale og kulturelle forståelsesmåter og praksis kan fremme entreprenørskap, men også hvordan deres kulturelle praksis kan beveges og endres når dette er nødvendig for næringsutvikling.

Artikkel 3 tar for seg utviklingen av rammebetingelser for næringsutvikling i forbindelse med verneprosesser, både i hvilken grad tilbydere kan påvirke rammene i beslutningsprosessene og på hvilke måter verneforskrift kan legge rammer for tilbydernes næringsutvikling. Også i denne artikkelen drøftes hvordan ulike aktørers standpunkter og handlinger i verneprosessen preges av sosialt og kulturelt konstruerte oppfatninger av natur og naturbruk.

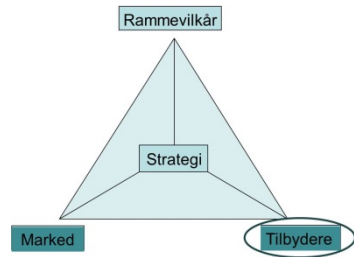
Artikkel 4 er knyttet til utvikling av strategi for rural naturbasert næringsutvikling og er trukket inn i trekanten. Utvikling av målrettede strategier styrkes av kulturell kunnskap om marked, tilbyder og rammebetingelser, men kan presiseres ytterligere av mer nøyaktig kunnskap. Artikkelen atskiller seg fra de tre første artiklene ved at den er basert på en kvantitativ undersøkelse av utvalgte faktorer som kan påvirke fritidsboligeiers bruk av fritidsboligen og den innflytelse ulik bruk influerer på verdiskapningen for lokalt næringsliv.

I det følgende utdyper jeg problemstillinger og hovedinnhold i hver av de fire artiklene:

Artikkel 1: Naturoppfatning og turisme⁵

-Implikasjoner for rural turistbasert næringsutvikling

Problemstilling:

- Hva kjennetegner naturoppfatning og naturbruk til norske tilbydere av gårdsbaserte tjenester, sett i relasjon til turistens naturoppfatning og naturbruk?

Utgangspunktet for artikkelen var analyser av åtte dybdeintervjuer med tilbydere av gårdsbasert turisme omkring Trillemarka basert på meningsfortetting⁶. For syv av tilbyderne syntes så vel oppfatningene om natur og naturbruk som deres turismetilbud fra gården å være tydelig preget av sosialt og kulturelt konstruerte forståelsesmåter og praksis. Meningsfortettingen av dybdeintervjuene synliggjorde utpregede likheter mellom de ulike tilbydernes oppfatninger.

Intervjuanalysen førte derfor til at jeg valgte kunnskaps sosiologi og sosial og kulturell konstruktivisme som overordnet teoretisk tilnærming for denne artikkelen, noe som også gjelder artikkel 2 og 3. Artikkel 1 er bygget opp etter en ordinær norm for publikasjoner der innledning og problemstilling følges opp med teori, metode, funn og diskusjon og til slutt konklusjon. I tillegg er funn og diskusjon i artikkel 1 disponert slik at drøftingen av turistenes naturoppfatning kommer før tilbydernes naturoppfatning.

⁵ Figur 1 er anvendt som illustrasjon for å vise hvilke tema hver av artiklene setter søkelys på. Artikkel 1 tar spesielt for seg tilbydere og dernest potensielle turister. Derfor er det satt ring rundt tilbyderne, mens boksene med tilbydere og marked har fått sterkere fargelegging.

⁶ Meningsfortetting som metode for analyse av intervjuer går gjennom i kapittel 4.3, s. 46-47.

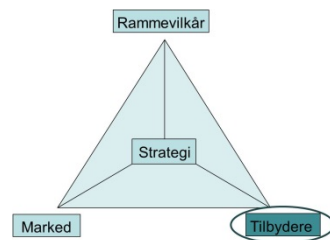
Jeg ser viktigheten av å påpeke at artikkelen er av utforskende karakter med søkelys på oppfatning og bruk av natur hos potensielle turister og tilbydere av gårdsbaserte turismetjenester, da det ikke kommer så godt frem i denne form for oppbygging av artikkel.

For det første drøfter og undersøker artikkelen hva tilbyderen og turistene liker å gjøre i naturen. For det andre undersøkes det i hvilken grad tilbyderen utformer turismeprodukter som er tilpasset og orientert mot ulike markedssegmenter eller om tilbyderen i større grad tar utgangspunkt i egne kulturelle forståelsesmåter og i praksis lager produkter og tjenester ut fra egen verdsetting av hva som er godt og nyttig å gjøre i naturen. Avklaring av i hvilken grad det er samsvar, eller mangel på samsvar, mellom gårdsbaserte turismetilbud og hva turister kan tenke seg å etterspørre, er etter min oppfatning et nødvendig grunnlag og utgangspunkt for å undersøke rural turisme som drivkraft for lokal næringsutvikling.

I artikkelen foretas det en innledende kartlegging av utforskende karakter knyttet til markedet for gårdsbaserte turismetjenester. Det understrekes at avhandlingen ikke har som intensjon å foreta noen bred kartlegging av etterspørsel etter tjenester fra gårdsbasert turisme, men å holde potensielle turistenes naturoppfatning og naturbruk opp mot tilbydernes. Undersøkelsen omfatter et utvalg turister fra fire forskjellige land (England, Danmark, Sverige og Norge) og deres naturoppfatning samt hva de gjør når de er i naturen. Resultatene diskuteres i forhold til naturoppfatning og naturbruken til gårdsbaserte turismetilbydere lokalisert omkring Trillemarka verneområde.

Artikkel 2: Social Value Change, Embeddedness and Social Entrepreneurship

Problemstillinger;

- Hvordan innvirker en «strekking» av de sosiale verdiene gårdbrukernes entreprenørielle adferd i Trillemarka området?
- Hvordan påvirker endringer i sosiale verdier og sosial forankring de entreprenørielle aktivitetene og det sosiale entreprenørskapet i Trillemarka området?

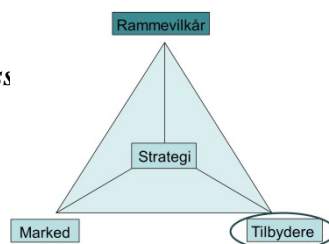
Denne artikkelen setter søkelyset på den gårdsbaserte gründeren og drøfter betydningen av sosial tilhørighet og sosiale verdier for den entreprenørielle tilnærmingen i utvikling av gårdsbasert turisme. Artikkelen ble utviklet og utformet på bakgrunn av funnene i dybdeintervjuene som viste at sosialt og kulturelt innlærte stedsbaserte naturbruksaktiviteter syntes å prege innholdet i de gårdsbaserte turismetilbudene. På bakgrunn av dette funnet ble det lagt vekt på å videreutvikle teoretiske tilnærminger som kunne gripe og utdype koblingen mellom entreprenørskap og preferanser for kulturelt betingende og stedlig forankrete naturbruksaktiviteter.

Livsformsanalysen, som ble introdusert i artikkel 1, anvendes vanligvis for å karakterisere og fastsette kulturelle handlingsmønstre. I artikkel 2 brukes livsformsanalysen på en mer åpen og utforskende måte for å drøfte muligheten for å strekke og endre tradisjonelle kulturelle verdier og handlingsmønstre i forbindelse med utvikling av gårdsbaserte turismetilbud. Artikkelen drøfter således først på hvilke måter den selvstendige livsform kan prege tilbydernes verdier og den entreprenørielle adferd i utvikling av

tjenestetilbud fra gården. Dernest drøftes betingelser for å kunne utvikle kundeorienterte turismetilbud som kan revitalisere tradisjoner og produksjonsorientering slik at gårdens ressurser anvendes på nye og annerledes måter innenfor gårdsturisme.

Artikkel 3: Når enden er god er vel allting godt?
Vern av Trillemarka-Rollagsfjell - styringsprosess
deltakelse og politiske nettverk

Problemstillinger

- Hvordan prøver ulike interessegrupper gjennom politiske nettverk å påvirke utfallet av verneområdets størrelse og utformingen av verneforskrift?
- Hvordan utvikles den kognitive og normative legitimiteten til vernet gjennom verneprosessene?
- Hva slags makt og myndighetsforhold etableres gjennom den struktur og prosess som bygges i saken og hvilken betydning har dette for sakens forløp?
- Hvilke slutninger kan man trekke omkring endringer i norsk vernepolitikk på grunnlag av verneprosessen i Trillemarka - Rollagsfjell og hvilke anbefalinger?
- Hvordan har mulighetene for næringsutvikling i verneområdet blitt påvirket av verneprosess og vernevedtak med verneforskrift?

Artikkelen drøfter *rammevilkårene* for å drive næringsutvikling i randsonen til og i selve verneområdet. Artikkelen bygger også på sosial og kulturell konstruktivisme, men koblet til et statsvitenskapelig perspektiv hvor nyere former for styring av verneprosesser står sentralt i drøftingen.

Oppmerksomheten rettes blant annet mot hvordan interessegrupper danner

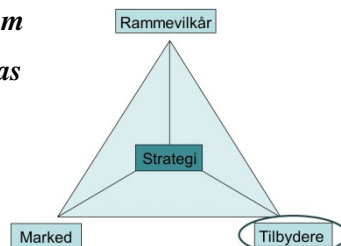
politiske nettverk for å utvikle og ivareta sine interesser, og hvilke strategier disse politiske nettverkene velger for å oppnå sine mål, som i denne sammenheng ofte er i motsetning til hverandre. Målene kan gå fra å sikre restriktivt vern på den ene siden til å ville legitimere et bredt spekter av alternativ næringsvirksomhet når tradisjonell virksomhet ikke lenger er lovlig på den andre siden. Det framgår at tilbyderne i undersøkelsesområdet er aktive i nettverk som fremmer ulike former for næringsaktivitet innenfor verneområdet og i randsonen til verneområdet.

Siden 16,8 % av Norges landareal var vernet i 2011 mot 8,0 % i 2000 (SSB, 2012) er rammevilkårene for gårdsdrift betydelig endret i mange områder det siste tiåret. Med utgangspunkt i den prinsipielt viktige verneprosessen omkring Trillemarka, drøftes spenningen mellom lokalpolitiske verneprosesser etter Planloven og statlige verneprosesser etter Naturvernloven⁷. Graden av gjennomslag for ulike prosesser synes å ha fått betydelig innflytelse på rammebetingelsene for å utvikle næringsvirksomhet generelt, både i randsonen og i verneområdet, og særskilt for gårdsbasert turisme.

⁷I artikkelen la vi hovedvekt på Naturvernloven ettersom den var gjeldende ved igangsettelsen av verneprosessen. Naturvernloven ble erstattet av Naturmangfoldloven 1. juli 2009.

Artikkel 4: The impact of Second Home Tourism on Local Economic Development in Rural Areas in Norway

Problemstillinger:

- Hvilke faktorer kan ha betydning for fritidsboligeiers innvirkning på den lokaløkonomiske verdiskapingen?
- Hvilke lokalsamfunnsbaserte strategier bør kommunen iverksette for å styrke lokal verdiskaping knyttet til fritidsboligturisme?

Artikkel 4 drøfter reguleringsmessige tiltak kommunen kan iverksette for å styrke økonomisk utvikling eksemplifisert ved lokaløkonomisk verdiskaping knyttet til fritidsboligturisme. Artikkelen er en direkte følge av at jeg i mange år har arbeidet med denne type problemstillinger. Etterhvert innså jeg hvor viktig en forståelse av både marked, gårdbrukere og rammevilkår er for å legge til rette for turistbasert næringsutvikling i rurale områder. Valg av målrettede strategier som kan føre til økt lokal verdiskaping er avgjørende for å opprettholde sysselsetting og bosetting. Strategiene er dermed viktig både for kommunen som representant for innbyggerne og den enkelte gårdbruker/grunneier.

I denne artikkelen har jeg valgt å benytte en kvantitativ tilnærming hvor betydningen av et utvalg sosioøkonomiske variabler, skissert i litteraturen, som påvirker generelle turistenes forbruk samt variabler knyttet til selve fritidsboligbyggingen undersøkes. Disse testes opp mot bruken av fritidsboligen (den kulturelle forankring) og det lokale forbruket til fritidsboligeieren. Det undersøkes i hvor stor grad de ulike faktorene kan forklare den lokaløkonomiske verdiskaping ved fritidsboligturisme og drøfter tiltak for hva som skal til for å øke den lokale verdiskapingen.

3. Teoretiske perspektiver på næringsutvikling i rurale områder

Hjørnene og relasjonene mellom hjørnene i trekanten i figur 1 i kapittel 2 blir i avhandlingen analysert og drøftet ut fra en overordnet forståelse av at virkelighetsforståelser og handlingspraksiser er samfunnsskapte (Berger and Luckmann, 1966/1992). Før jeg går nærmere inn på dette perspektivet i kapittel 3.3, vil jeg først plassere avhandlingen innenfor fagfeltet bygdeutvikling i kapittel 3.1, og relatere avhandlingsarbeidet til utvalgte relevante tradisjoner innen forskning omkring gårdsbasert turisme i kapittel 3.2. Kapittel 3.4 omhandler de politiske prosesser og strukturer, og kapittel 3.5 tar for seg overgangen fra produsent til tilbyder i et lokalsamfunnsperspektiv.

3.1 Bygdeutvikling

Forskning omkring bygdeutvikling⁸ har hatt mange innfallsvinkler og ulike retninger fra 1950-tallet og frem til i dag og har i stor grad samsvart med politikk og praksis knyttet til bygdeutvikling (Lösch, 1954, Almås, 1995, Bollman and Bryden, 1997, Ellis and Biggs, 2001, Terluin, 2003)

I følge Ellis og Biggs (2001) har tilnærmingene til bygdeutvikling beveget seg fra en orientering rundt modernisering og teknologiske framskritt på 1950- og 60-tallet til økt fellesskapsorientering i nyere tid. I følge Almås (1995) ble det i Norge på 1970-tallet lagt vekt på statlig intervensjon i bygdeutviklingen. På 1990-tallet sto likevel markedsliberalismen i sentrum, samtidig som det ble økende oppmerksomhet omkring betydning og

⁸ I engelske tekster brukes begrepet Rural Development som strengt tatt bør oversettes med rural utvikling. Et bedre norsk ord er bygdeutvikling som blant annet Almås (1995) og Almås Et al. (2008) bruker når landbrukssektoren inkluderes. Det samstemmer også godt med Van der Ploeg et.al (2000) som trekker frem at rural utvikling er sterkt koblet til landbrukssektoren.

realisering av lokal deltakelse for å legge til rette for bygdeutvikling (Ellis and Biggs, 2001). Den praktiske tilnærmingen fortsatte på 2000-tallet både med deltakelse og selvstendighetstankegang, mens det samtidig synes å ha blitt økt fokus på integrerte og desentraliserte løsninger preget av samspill mellom det offentlige og private forankret i lokale strategier (Organisation for Economic and Development, 2006).

Perspektivene på og tilnærmingene til bygdeutvikling synes å ha skiftet med de rådende politiske bevegelsene i etterkrigstiden. På 1990-tallet stilte blant annet Clark et.al (1997) spørsmål om bygdeutvikling var på vei inn i et nytt paradigme og etterlyste en samlende definisjon for bygdeutvikling. Ved inngangen til det nye årtusen karakteriserte en tverrfaglig internasjonal ekspertgruppe bygdeutvikling som et fagfelt bestående av praksis uten teori (Van Der Ploeg et al., 2000).

Ut fra analyse av de kjennetegn som preget bygdene i det nye årtusen lanserte Van der Ploeg et. al. en teori for bygdeutvikling (Van der Ploeg et al., 2008). Teorien vektlegger nettverket mellom mennesker, ressurser, aktiviteter og prosesser i bygdesamfunn samt prosessene mellom bygdesamfunn og verden utenfor. Bygdesamfunnets kapasitet til å utvikle seg i dette nettverket knyttes til tilgjengelighet av relevante ressurser, evne til å videreutvikle og å fornye næringsvirksomheter og organisasjonsformer, sosial og økologisk bærekraft, sosial kapital, institusjonelle ordninger og markedsstyring (Van der Ploeg et al., 2008). Denne nettverksteorien illustrerer hvordan nyere teoretiske tilnærminger i bygdeutvikling søker å kombinere perspektiver knyttet til tradisjon i forhold til endring, til strukturer i forhold til handling, handlingsrom og handlingsfrihet og til samordning av styring med lokal deltakelse.

I de to første artiklene i avhandlingen drøftes relasjonene nevnt ovenfor med fokus på analyse av den sosiale konstruksjon av virkeligheten. Søkelyset settes særskilt på hvordan tilbyderne av gårdbaserte turismetjenester står i et spenningsforhold mellom tradisjon og endring. I den tredje artikkelen drøftes rammevilkårene for næringsvirksomheten ut fra erkjennelsen av at bygdene og bygdevirksomhetene er blitt omstridte og at det har oppstått spenninger omkring forståelsen og verdien av den sosialt konstruerte virkeligheten (Carlsson, 2008, Sandström et al., 2008). Disse spenningene påvirker også måten bygdefolk og turister knytter seg til de rurale områdene på (Macnaghten and Urry, 1998, Van Der Ploeg et al., 2000, Forbord et al., 2012).

3.2 Rural turisme

De post-produktivistiske aktivitetene knyttet til så vel rurale som urbane beboeres fritidsliv har fått økende økonomisk betydning mens den økonomiske betydningen av de tradisjonelle rurale næringene har avtatt (Hall et al., 2003, Sharpley, 2003, Sharpley and Vass, 2006, Almås et al., 2008). Dette innebærer behov for omlegging og endringer av de tradisjonelle rurale næringene for å kunne møte og dra nytte av et fremvoksende behov og etterspørsel etter fritids- og reiselivsrelaterte tjenester. I denne sammenheng endres folks forhold til bygdens natur- og kulturlandskap og hvilke forhold ved bygdene og virksomhetene i bygdene som tillegges verdi og mening.

Den post-produktivistiske omveltningen er hovedbegrunnelsen for avhandlingens oppbygging. De to første artiklene i avhandlingen utforsker samsvaret mellom tilbydernes sosiale og kulturelle forståelses- og handlingsmønstre og deres kapasitet til å komme norske og utenlandske turisters i møte gjennom de gårdsbaserte turismetjenester som utvikles. Den tredje artikkelen drøfter rammebetingelsene for denne type næringer i casen

Trillemarka, mens den fjerde artikkelen drøfter utviklingsstrategier for næringsutvikling i bygdene basert på turisme, fordi turisme kan være en strategi for å få til lokaløkonomisk utvikling (Andereck and Vogt, 2000, Page and Hall, 2003, Kauppila et al., 2009, Draper et al., 2011).

Fra 1980-tallet og fram til i dag har det vært økende fokus i både turisme og turismeforskning på å anvende og drøfte turisme som en mulighet for å redusere fattigdom og øke den økologiske, sosiale og økonomiske bærekraften i et område. Dette fokuset i turisme kan deles i to retninger «*Ecotourism and Community Based Tourism*» (UNWTO, 2004). I økoturismebegrepet er det turisten som er utgangspunktet (Ceballos-Lascurain, 1996). Det er et viktig og interessant perspektiv, men som tidligere påpekt er søkelyset i denne avhandlingen først og fremst rettet mot tilbyderen.

Community Based Tourism eller felleskapsbasert turisme, som er det norske begrepet, vektlegger i tråd med Van der Ploeg et. al (2008) hvordan turismetilbud kan utvikles i dialog mellom entreprenører på den ene siden og organisasjoner, natur- og kulturressurser i lokalsamfunn eller region på den andre siden (Lønning and Evans, 2010). Andre ser på fellesskapsturisme ut fra et lokalsamfunnsperspektiv, hvor lokalsamfunnet er den aktive dialogpartnern (Blackstock, 2005, Iorio and Wall, 2012). Dette impliserer at lokalsamfunnet er involvert og har kontroll over, eller eierskapet til planleggingen av turismeaktiviteten (Harwood, 2010). Mielke (2012) fremhever blant annet at det i CBT/fellesskapsturismeteorien fokuseres på at kobling mellom turisme og verneområder er en sentral forutsetning for å få til lokal utvikling. Denne koblingen er også viktig i denne avhandlingens oppbygging, med fokus på interaksjon mellom gårdsentreprenører, turisme og verneområde.

For å lykkes med å utvikle fellesskapsturisme framheves gjerne tre kriterier: Støtte og deltakelse fra lokale innbyggere, oppnåelse av fordeler for bygdefolket samt at turismen tar hensyn til bygdefolkets kulturelle identitet og deres naturlige miljø (Pearce, 1992, Russell, 2000, Fleischer and Tchetchik, 2005). Kriteriene skal sikre at den økonomiske, sosiale og kulturelle verdiskaping fra turismen kommer lokalsamfunnet til gode.

Potensialet for fellesskapsbasert turisme synes å være betydelig, men lokale sosiale og kulturelle fellesskap, som ansees som viktige bærebjelker for denne type turisme, vil også kunne virke hemmende på evne til nytenkning og forsinkende i forhold til endringsprosesser. I kapittel 2 ble det redegjort for at så vel tilbyderne som tilbudet av gårdsturisme i undersøkelsesområdet syntes å være preget av sosiale og kulturelle felles tradisjoner. Uavhengig av hvor bindende eller styrende slike tradisjoner er, kan bevisstgjøring omkring egne kulturelle forståelsesmåter og praksis både avdekke usette muligheter i kulturen samt hindringer som kan møtes og muligens overvinnes, både på individ- og samfunnsnivå. Overser du at du står foran en hindring, kan du slites ut av å forsøke å passere hindringen. Kartlegger og analyserer du hindringens beskaffenhet, kan du enten akseptere hindringen som stengsel, bruke kreftene fokusert på å fjerne hindringen eller finne en vei utenom.

Slik synes situasjonen også å være for aktørene som driver gårdsbasert turisme i denne studien. Å kartlegge hva som hemmer og fremmer endring kan være en inngangsport for å få til eget gårdsturismeprojekt og for å bygge den lokale bærekraften i prosjektet. I denne avhandlingen er det en viktig hensikt å drøfte spenningen mellom kontinuitet og endring. For å kunne endre det som er vedvarende, er det etter min oppfatning nødvendig å analysere og klargjøre strukturelle kjennetegn, for eksempel

tradisjonsbaserte oppfatninger og handlingspraksis knyttet til naturbruk blant tilbyderne av turismetjenester.

Flere studier har drøftet årsakene til å starte med gårdsbasert turisme (Busby and Rendle, 2000, McGehee and Kyungmi, 2004, Brandth and Haugen, 2007, McGehee et al., 2007, Barbieri et al., 2008, Barbieri and Mahoney, 2009, Brandth and Haugen, 2011), og det er også er tema som jeg kommer inn på i tre av artiklene i avhandlingen, spesielt i artikkel 2. Økonomi synes gjennomgående å være en av de viktigste begrunnelsene for å etablere turismevirksomhet i litteraturen. Drøftingen i artikkel 2 dreier seg om hvilke sosiale verdier som danner grunnlag for å drive en økonomisk bærekraftig næringsvirksomhet og i hvilken grad disse verdiene trengs å bli beveget og strukket for å kunne gå fra råvareproduksjon til identitetsbasert tjenesteproduksjon i landbruket. Dermed drøftes også forutsetningene for at innholdet i virksomheten som etableres kan være preget av aktiviteter som er fortrukket lokalt og ikke minst kulturelt i lokalsamfunnet.

Utvikling av gårdsbasert turisme forutsetter entreprenørielt initiativ og skaperkraft, men ut fra min forståelse og sosial konstruktivisme blir mennesket menneskelig gjennom sosialisering (Berger and Luckmann, 1966/1992). Dette innebærer at sosiale og kulturelle forståelsesmåter, verdier og handlingsmønstre både vil påvirke og prege entreprenørens forforståelse, handlingsmønstre, forhold til fysiske omgivelser og de lokale samhandlingspartnerne entreprenøren forholder seg til. Et viktig spørsmål i avhandlingen er å drøfte hvordan gårdsbasert turisme kan styrkes av et lokalt kulturelt fellesskap og de felles sosiale og kulturelle verdiene og samtidig hvordan tradisjoner kan utfordres ved å bevege disse verdiene, slik som drøftet i artikkel 2.

3.3 Sosialkonstruktivisme med fenomenologisk tilsnitt

I de tre første artiklene i avhandlingen er sosial konstruktivisme felles teoretisk perspektiv med utgangspunkt i Berger og Luckmanns (1966/1992) Schutz-inspirerte fenomenologiske og kunnskapssosiologiske tilnærming. I følge Berger og Luckmann er den samfunnsskape virkelighet resultat av tre samtidige prosesser; eksternalisering, internalisering og objektivisering. Dette innebærer at mennesket skaper språk og fysisk virkelighet, både materielt og sosialt, men også tilegner seg og preges av en samfunnsskapt virkelighet. Denne kunnskapssosiologiske tilnærmingen åpner for å ta hensyn til det skapende, for eksempel uttrykt i entreprenørskap, men forstått i en sosial og kulturell sammenheng (Karlsson, 2005). Spenningen mellom kontinuitet og endring er innvevet gjennom de tre grunnleggende prosessene nevnt over og er derfor forstått og anvendt som relevant overordnet teoretisk tilnærming til bygdeutvikling i samsvar med drøftingen i kapittel 3.1.

I avhandlingen vektlegges også hvordan stedstilknytning og stedsbaserte aktiviteter påvirker den sosialt konstruerte virkelighet. Da forholdet til det fysiske kan forstås som sekundært eller underordnet i forhold til det mentalt sosialt konstruerte i sosial konstruktivisme, trekkes kroppsfenomenologien inn som et supplerende perspektiv, særskilt i de to første artiklene. I likhet med Berger og Luckmanns sosiale konstruktivisme tar Merleau-Pontys kroppsfenomenologi (1945/1962) utgangspunkt i at så vel sanseapparat som forståelsesmåter og ferdigheter er sosialt og kulturelt påvirket og utviklet i møter med omgivelsene.

«Merleau-Ponty visar att varseblivningen både är historisk, kulturell och social. Den betydning som det varseblivna har för oss, framträder alltid mot bakgrund av de tidigare erfarenheter som det varseblivna subjektet har gjort i världen, en värld som er såväl historisk, som kulturell och social.» (Bengtsson, 1993)

Koblingen av sosialkonstruktivisme med kroppsfenomenologi gjør det mulig å omfavne betydningen av menneskets kroppslige bruk av natur i en sosial og kulturell sammenheng, både på individnivå og i samfunnssammenheng. Dette teoretiske grepet kan både anvendes på analyse av rammebetingelser for naturbruksnæring, på analyser av ulike markedsaktørers naturoppfatning og naturbruk, samt analyse av i hvilken grad lokale tradisjoner og verdier preger tilbud som utvikles i gårdsbasert turisme. Analyser av sosiale og kulturelle oppfatninger om og preferanser for naturbruk kan også gi verdifull informasjon som kan presisere og målrette strategier for å styrke gårdsbasert turisme i randsonen til verneområder.

Højrupps livsformsanalyse (1983, 2003) er anvendt fordi fokuset på livsformer retter oppmerksomheten mot praksis, for eksempel naturbruk, og ikke primært mentale konstruksjoner omkring praksis, som ellers ofte kjennetegner kulturanalytiske tilnærminger. I tillegg redegjør livsformsanalysen for betingelsene for å kunne opprettholde næringsvirksomhet som selveid gårdbruker i en enkel vareproduksjonsmåte og utleder hvilke sosiale verdier som kreves for å tilfredsstille betingelsene. Koblingen mellom sosiale verdier og økonomisk levedyktighet synes å være avgjørende i en situasjon der en stor andel av norske gårdsbruk legges ned på grunn av dårlig lønnsomhet.

De strukturelt gitte betingelsene kan være krevende å overskride ut fra tankegangen i livsformsanalysen. Betingelsene er avledet fra samfunnets oppbygging og baseres først og fremst på markedssystemets logikk. Desto mer en virksomhet er markedsstyrt, jo mer gyldige vil betingelsene være. Men selv innen rent markedsstyrte virksomhetsområder, er de sosiale verdiene som kan tilfredsstille betingelsene både bevegelige og mulig å endre.

Kunnskap om strukturelle endringer kan gi grunnlag for å endre verdier på en måte som for eksempel gjør det mulig å skape et nytt og bærekraftig gårdsbasert turismetilbud. Videre vil kunnskap om hvordan de sosiale verdiene kan strekkes være med å bidra til at mønstre for handling kan endres. Dette kan igjen på sin side være med å konkretisere og operasjonalisere begrepet neokulturasjon, som står sentralt, men likevel relativt uanvendelig i Højrup (2003) livsformsanalyse. I følge Højrup er neokulturasjon en prosess for nyorientering av næringsvirksomhet katalysert av varige endringer i de strukturelle betingelsene for den enkle vareproduksjonsmåte. Mens livsformsanalysen i overveiende grad har vært anvendt for å drøfte hvordan strukturene bestemmer de sosiale verdiene, kombinerer denne studien analysen med å drøfte hvordan de sosiale verdiene kan beveges i aktivt møte med endringer i strukturene. Dette kan åpne for mer skapende samspill med de strukturelle endringene.

De strukturelle endringene er i dette tilfelle uttrykt ved endrede rammebetingelser for landbruk. Det økonomiske og strukturelt gitte presset som fremmer og kanskje krever neokulturasjon, synes å være et kjennetegn og betingelse for videre gårdsdrift (Karlsson, 2005). Dette gjelder spesielt på mindre selveide og selvdrevne gårdsbruk i vesteuropeisk landbruk og utvilsomt for gårdsentreprenørene som denne studien omfatter.

I artikkel 1 og 2 drøftes derfor forholdet mellom livsformbetingede verdier knyttet til det tradisjonelt råvareproduserende landbruket og behovet for å strekke og til dels bevege disse verdiene for å kunne tilpasse tjenesteproduksjon overfor turistgrupper med ulike behov. I artiklene beveges derfor også den statiske livsformsanalysen for å gjøre tilnærmingen anvendelig for å drøfte næringsutvikling under skiftende rammebetingelser. I

denne sammenheng diskuteres utfordringer og muligheter med utgangspunkt i gårdsentreprenørenes nåværende sosiale verdier og forankring.

3.4 Politiske prosesser og strukturer

Politiske og forvaltningsmessige prosesser og strukturer kan få betydelig innflytelse på både vernevedtak og bestemmelsene i verneforskriften.

Vernevedtak og verneforskrift gir viktige rammebetingelser for næringsvirksomhet både innen verneområdet og i randsonen av det. I studien av prosessene omkring vernevedtak og utarbeidelse av verneforskrift i Trillemarka i artikkel 3 anvendes også koblingen av sosial konstruktivism og kroppsfenomenologi. I og med søkelyset settes på planprosesser og anvendelse av lovverk i samfunnsmessige beslutninger, dreies de anvendte og spesifiserte teoretiske perspektivene dessuten mot organisasjonssosiologiske og statsvitenskapelige tilnæringer (Rhodes, 1997, Sabatier, 1998, Røiseland and Vabo, 2008).

Sosial konstruktivism og kroppslig tilknytning til natur kan brukes som teoretisk tilnærming for å drøfte oppfatninger og verdier til forskere samt deres anvendelse av kunnskaper i verneprosesser. Det samme gjelder sektororganer i offentlig forvaltning og deres valg av spesifikke forskningsmiljøer som leverandører av kunnskap i tråd med sektorforvaltningens verdier og oppfatninger i vernespørsmålene (Vedeld et al., 1998, Emmelin and Kleven, 1999, Aasetre, 2000). I denne sammenheng drøfter artikkel 3 dannelsen av institusjonaliserte nettverk mellom forskning, forvaltning, politikere og interesseorganisasjoner. Samt hvordan disse nettverkene profilerer seg i politiske og forvaltningsmessige prosesser omkring vernevedtak og verneforskrifter for å få gjennomslag for sine perspektiver (Falleth and Hovik, 2006, Rydin and Falleth, 2006, Skjeggedal, 2008, Falleth and Hovik, 2009).

Artikkel 3 drøfter også ansatsene til samforvaltning mellom tradisjonelt statsstyrt vern i norsk miljøforvaltning og introduksjonen av mer dynamiske vernemodeller som vektlegger lokal deltakelse i så vel verneprosesser som forvaltning av verneområder (Hovik and Vabo, 2005, Lemos and Agrawal, 2006, Carlsson, 2008, Røiseland and Vabo, 2008, Andersen, 2010).

Trillemarka kan betraktes som en verneprosess der det ble satt søkelys på samforvaltningen i norsk miljøvern samtidig som prosesser for samforvaltning ble utprøvd og utformet. Undersøkelsesområdet er av teoretisk interesse fordi den åpner for drøfting av hvordan nettverk mellom forskning, forvaltning, politikere og interesseorganisasjoner etableres, institusjonaliseres og velger å profilere og posisjonere seg gjennom verneprosessen for å få gjennomslag for sine synspunkter. Gjennom prosessen synliggjøres også hvilke faglige tilnæringsmåter nettverkene søker å legitimere og posisjonere seg på, samt hva de verdsetter som verdifullt og mindre verdifullt i områdene. For eksempel kan det være ulik verdsetting av bærekraftig høstingsbruk i forhold til vern av biotoper for sårbare arter. I tillegg er det av interesse å analysere hvilke grep som velges politisk og forvaltningsmessig for å avveie de motstridende hensyn som kan knyttes til statsstyrt vern og verneprosesser med reell lokal deltakelse.

Den viktigste hensikten med analysen av de ulike aspektene ved verneprosessen i artikkel 3 og i denne avhandlingen er å klarlegge rammebetingelser for næringsutvikling med fokus spesielt på gårdsbasert turisme i verneområder og i randsonen til verneområder. I tillegg er fokuset å forstå hvordan rammebetingelsene blir til og kan påvirkes i kommende verneprosesser. På samme måte vil bedre kjennskap til naturoppfatningen til gårdsentreprenører og tilbydere kunne bidra til mer målrettede turismeprosjekter og mer presise strategier for utvikling av gårdsbasert

turisme. I den fjerde artikkelen er nettopp slike utviklingsstrategier det sentrale tema.

3.5 Fra produsent til tjenestetilbyder i et lokalsamfunnsperspektiv

De foregående delkapitlene har utdypet avhandlingens teoretiske rammeverk fra et overordnet ruralt utviklingsperspektiv til hvordan sosiale og kulturelle verdier preger konstruksjon av mening, særskilt i forhold til natur og naturbruk, og hvordan endring i rammebetingelser er med på å forme mulighetene for næringsutvikling i tilknytning til verneområder. I innledningen til kapittel 3.2 ble behovet for å utvikle nye turismetilbud begrunnet ut fra overgangen til et post-produktivistisk samfunn med nedgang i inntekter fra primærproduksjon på bygdene.

Sosiale og kulturelle verdier, forståelsesmåter og handlingspraksis blant aktører og i institusjoner vil både kunne hindre og katalysere overgang fra det bestående til en nyorientering mot å bruke gården og omgivelsene som arena for turisme. I tråd med funn og perspektiver vi har anvendt i artikkel 1 og 2 hevder Cruickshank (2008) at det rurale Norge er styrt og handler innenfor strukturerte skjemaer. I den grad dette er tilfelle, er det nødvendig å kartlegge skjemaene for at både gårdbrukerne og de som legger til rette for utvikling av gårdsbasert turisme kan videreutvikle sine perspektiver og innsikt omkring hvilke produkter og tjenester som tilbys- og etterspørres i forhold til hva etterspørerne ønsker av produkter og tjenester (Phillip et al., 2010). I artikkel 1 og 2 drøftes om og i hvilken grad gårdbrukeren utformer sine tjenester og produkter ut fra egen lokal og sosial forankring og spesifikt for artikkel 1, ut fra hva det urbane og internasjonale markedet ønsker. I artikkel 2 drøftes den lokale orienteringen videre, og det undersøkes i hvilken grad gårdbrukeren er tilbakeskuende samtidig som analysen åpner

for endring av verdier knyttet til entreprenøriell orientering mot gårdsbasert turisme.

Flere studier har fokusert på hvordan ulike diversifikasjonsstrategier kan øke inntektsmulighetene til gården og slikt sett øke den lokale verdiskapingen (McGehee and Kyungmi, 2004, McGehee et al., 2007, Marsden and Sonnino, 2008, Wilson, 2008). En av de første studiene som tok for seg årsaker til at gårdbrukere engasjerte seg i diversifiseringsaktiviteter, vektla spesielt hvor viktig det var for bonden å opprettholde rollen som bonde samt betydningen av tilhørighet i det sosiale miljøet knyttet til landbruk (Gasson, 1973). Dette samstemmer godt med funn i artikkel 1 og 2, hvor de sosiale verdiene og den sosiale forankringen viser seg å ha stor betydning for oppstarten av turistvirksomheten og ikke minst utformingen av produktene og tjenestene.

Det handler med andre ord ikke bare om foretaksøkonomi, men å kombinere de foretaksøkonomiske hensyn med tilnærminger som tar hensyn til de kulturelle og sosiale kjennetegn ved samfunnet som næringen foregår i, samt de sosiokulturelle kjennetegn ved både tilbydere og potensielle etterspørrere av turisme (Johannisson and Landström, 1999, Johannisson et al., 2002, Lønning, 2007, Barbieri and Mahoney, 2009, Spilling, 2011).

Deler av den skandinaviske forskningen knyttet til bygdeforskning, livsstil og rural gründervirksomhet har avdekket at sosiale relasjoner, gjerne benevnt som de sosiale verdiene i et samfunn, og kulturelle tradisjoner er «*jordsmonnet*» for entreprenørskap og danning av små bedrifter (Karlsson, 2005, Karlsson and Lönnbring, 2007, Lönnbring and Karlsson, 2011). For lokalsamfunnet handler det om å legge til rette for en utviklingsstrategi som anvender entreprenørskapskvaliteter ved den selvstendige livsform. Hvor de

eksisterende sosiale verdiene blant kommunens tilbydere strekkes mot nye verdier tilpasset en ny situasjon som tjenestetilbyder.

Strategier for kommunal næringsutvikling bør bygge på konkret kunnskap for å være målrettede og gjennomførbare. Denne studien søker å gi påfyll av kunnskap om aktuelle grupper og aktørers naturoppfatninger som kan knyttes til den lokalsamfunnsbaserte strategien på et overordnet plan. Politiske beslutninger og forvaltningens politikkutforming i form av vernevedtak, verneforskrift og forvaltningsplan setter konkrete rammer for utvikling av næringsvirksomhet og kommunale strategier. Kunnskap om slike rammebetingelser gir også viktig bakgrunnskunnskap for kommunale strategier, men i tillegg er målbare fakta om kundens preferanser avgjørende for utvikling av strategier for næringsutvikling.

Betydningen av en strategi rettet mot fritidsboligturisme er eksemplifisert og kvantifisert i artikkel 4 i avhandlingen. Jeg har drøftet hvordan en slik strategi kan støtte oppunder gårdsbasert turisme, fordi gårdbrukeren kan skille ut fritidsboligtomter som kan bidra til å øke inntektsgrunnlaget til gården. I tillegg til å bidra til gårdbrukerens inntekter gjennom å kjøpe eller byggle tomter er hytteturistene potensielle etterspørere av gårdsbaserte turismetilbud. Mye relevant forskning i de nordiske landene har undersøkt i hvilken grad fritidsboliger bidrar til den rurale utviklingen i økonomisk forstand. I flestparten av studiene vises det til at fritidsboliger har stor innvirkning på den rurale økonomien (Bohlin, 1982, Ericsson, 1986 , Ericsson and Vonlanthen, 1986, Flognfeldt, 1994, Flognfeldt, 1996, Müller, 1999, Velvin et al., 2000, Jansson and Müller, 2003, Ericsson and Grefsrud, 2005, Velvin, 2006, Sievänen et al., 2007, Velvin and Kvikstad, 2013).

3.6 Oppsummering av teoretiske perspektiv

I dette kapitlet har jeg relatert den overordnede kunnskapssosiologiske tilnærmingen i avhandlingen til teoritradisjoner i bygdeutvikling og rural turisme. Derneft har jeg drøftet teorivalg i artiklene ut fra artiklenes tematiske fokus. Artiklenes ulike vinkling innebærer nødvendigvis en viss variasjon i valg av teoretiske tilnærminger. De tre første artiklene bygger imidlertid alle på en overordnet sosialkonstruktivistisk tilnærming, mens den fjerde artikkelen drøfter en lokalsamfunnsbasert strategi for rural turistbasert næringsutvikling. Artikkelen bygger på kunnskap utviklet i de tre andre artiklene, men trekker inn et nytt perspektiv ved å undersøke den faktiske bruken til hytteturister som igjen kan være potensielle etterspørere av gårdsbaserte turismetilbud. Slik jeg ser det, er presisjonen og virkekräften til strategier for rural turistbasert næringsutvikling avhengig av best mulig kunnskap om tilbydere, potensielle turister og fritidsboligturistene, deres forhold til turismetilbudet, stedet og rammevilkårene for å utvikle turismevirksomhet. Effektive lokale utviklingsstrategier kan bidra til å opprettholde bosetting og skape arbeidsplasser i distriktene.

En av hensiktene med doktorgradsarbeidet er som nevnt tidligere å kartlegge i hvilken grad sosiale og kulturelle forståelsesmåter, verdier og handlingsmønstre kan skape hindringer for utvikling av gårdsbasert turisme. Når omdiskuterte begreper i kultursosiologi og etnologi som habitus og livsformsanalyse anvendes i drøftingen av slike hindringer, er hensikten det motsatte av å fastholde entreprenørene/gårdbrukerne til fastlagte tanke- og handlingsskjema. For det første er hensikten å vurdere hvilke mønstre som det eventuelt kan være ønskelig å utfordre for å legge til rette for endring og utvikling. For det andre kan kartleggingen vise tanke- og handlingsskjema som er gunstige å fremme og videreutvikle for å utvikle den entreprenørielle orienteringen mot gårdsbasert turisme, hvor hindringene kan vise seg å være

et springbrett for utvikling. For det tredje kan felles kjennetegn ved tilbyderne klargjøres.

4. Metode

I dette kapitlet beskriver jeg caseområder og diskuterer hvorfor jeg har valgt ulike metodiske tilnærminger i artiklene. Fordi artiklene har forskjellige formål, vil det også være ulike metoder som er egnet for å besvare forskningsspørsmålene. I og med søkelyset settes på å få økt forståelse av handlingsgrunnlag og verdier til forskjellige aktører, er hovedvekten lagt på kvalitative metoder. I den kvalitative forskningstilnærmingen sees det nærmere på dokumentstudier, forskningssamtaler og web fokusgrupper. I den kvantitative delen er fokuset på innsamling av data, analyse og gjennomføring. Avslutningsvis utføres en oppsummerende refleksjon over studiens metodiske tilnærminger og grunnlaget for generalisering.

4.1 Beskrivelse av case

Undersøkelsesområdet består av kommunene Rollag og Nore og Uvdal i Numedal og midt fylket med kommunen Sigdal samt Hol kommune i Hallingdal. Kommunene har alle betydelige verneområder innenfor kommunegrensene. Et av disse verneområdene er Trillemarka som strekker seg over 147,7 km², og berører mange private gårdbrukere i kommunene Rollag, Nore og Uvdal og Sigdal. Hol kommune har også store utmarksområder som er berørt av vern, slik som Hardangervidda og Hallingskarvet nasjonalpark.

Alle kommunene er små kommuner når det gjelder antall innbyggere, men har likevel store utmarksområder som har gitt/gir muligheter for turisme. I alle kommunene har problematikk knyttet til bruk og vern påvirket lokale politiske prosesser. Videre er alle kommunene ruralt preget på den måten at innbyggerne i vesentlig grad har basert sitt inntektsgrunnlag innenfor virksomheter som landbruk, skogbruk, turisme og lønnsarbeid knyttet til offentlige tjenestetilbud i kommunen. Arbeidsmarkedet i alle kommunene

har tidligere også hatt preg av industriproduksjon, men den industrielle virksomheten har de senere årene minsket i omfang.

Både premissene for næringsutvikling, representert ved endring i rammebetingelser, de sosiale og kulturelle verdiene, samt hva økt satsing på turisme kan medføre av lokal verdiskaping var sentrale forskningstema for studien som helhet. Det er ifølge Yin (2003) også viktig å finne et case-område som dekker bredden av forhold i studiens forskningstema.

Å velge riktig design og tilnærming er essensielt for studiens validitet og reliabilitet (Yin, 2013). Yin (2013) opererer med fire forskjellige design som er basert på en 2x2 matrise hvor valget står mellom en helhetlig (holistisk) eller en forankret (embedded) tilnærming og enten enkeltstående (single case) eller multiple (multiple case) design. I mitt tilfelle har jeg valgt en single case studie med embedded design (Yin, 2013). Dette valget er gjort på bakgrunn av min kjennskap til studieområdet og mitt langvarige samarbeid med både kommuner og ressurspersoner i hele undersøkelsesområdet gjennom stillingen min på Høgskolen i Buskerud og Vestfold. På bakgrunn av kjennskapen til området og særskilt til lokale turisttilbydere vurderte jeg undersøkelsesområdet som godt egnet til empiriske studier som kunne gi svar på problemstillinger og forskningsspørsmål i avhandlingen.

Denne tilnærmingen er det Yin (2013) benevner som avslørende (revelatory) case, hvor jeg som forsker får en unik mulighet til å undersøke og analysere et fenomen som kan være vanskelig for andre å få tilgang på å undersøke. Dette ble spesielt fremtredende ved forskningssamtalene hvor samtalepartnerne åpnet seg på en annen måte, ble vi fortalt, enn de hadde gjort for andre forskere som intervjuet i forbindelse med opprettelsen av verneområdet. Tilgjengeligheten til det som skjedde i verneprosessen omkring Trillemarka åpnet spesielt for interessante undersøkelser fordi

daværende statsråd Erik Solheim valgte en original prosess for utarbeidelse av verneforskrift i norsk miljøforvaltningshistorie.

I tillegg ønsket jeg å utdype forskningen knyttet til bruk av fritidsboliger. Fritidsboligeiere i de tre kommunene Hol, Sigdal og Rollag ble valgt fordi kommunene til sammen ga et bilde på den rurale fritidsboligturismen. I henhold til Yin (2013) er valg av et representativt case fornuftig når en ønsker å undersøke gjennomsnittlige aspekter av for eksempel naturbruk og strategier for næringsutvikling.

For både Sigdal og Hol var fritidsboligturisme på undersøkelsestidspunktet en viktig strategi for kommunene, mens Rollag kommune ikke hadde en tilsvarende strategisk satsing på fritidsboligturisme (Velvin and Kvikstad, 2010). Kommunene har også forskjellig handelsstruktur, representert ved omsetning fra detaljhandelen relatert til innbyggertall. Omsetningen i den enkelte kommune i undersøkelsesområdet strekker seg fra betydelig under medianen for Buskerud fylke til godt over medianen (Statistics.Norway, 2010). I tillegg representerte kommunene tre forskjellige størrelser på antall fritidsboliger fra Hol med nesten 4 400, Sigdal med 3 250 og Rollag med 1 360 fritidsboliger. Slik jeg ser det, var det viktig å velge kommuner som til sammen gjenspeiler en normal fordeling av viktige variable som undersøkes. Dette er også viktig når konkrete fakta skal danne grunnlaget for utvikling av kommunale strategier. Beregninger av fritidsboligeieres bruk og bidrag til lokal verdiskaping for de tre utvalgte kommunene som utgjør datagrunnlaget kan betraktes som tilfredsstillende gjennomsnittsberegninger. Etter min oppfatning kan beregningene gi et rimelig anslag over forventet lokal handel i andre innlandsområder, men det kan ikke generaliseres statistisk.

4.2 Metodevalg og triangulering

I avhandlingen har jeg vært opptatt av å undersøke næringsutvikling i et bredt perspektiv. Jeg gjorde en avveining mellom bredde og dybde i starten av studien, og etter nøye overveielser ble breddeperspektivet valgt fordi det etter min oppfatning førte til en større forståelse for næringsutvikling som et komplekst og heterogent fenomen. Hensikten med en slik sammensatt studie er å gi innblikk i hvordan de forskjellige faktorene; rammebetingelser, aktører og strategi er med på å tilføre ny kunnskap og større forståelse for utvikling av næring i rurale områder. Det brede og sammensatte perspektivet fører også til at metode og teorivalg i hver studie tilpasses det som skal undersøkes. Dette er i litteraturen betegnet som metodisk triangulering (Campbell and Fiske, 1959, Denzin, 1978, Miles and Huberman, 1984, Miller, 1991, Kvale, 1997, Denzin and Lincoln, 2003, Silverman, 2005).

Trianguleringen kan gjøres ved hjelp av kvantitative og kvalitative teknikker, selv om den første studien som ofte refereres som grunnlaget for triangulering av Campbell og Fiske (1959), utelukkende hadde kvantitativ tilnærming. Senere har blant annet Denzin (1978) utvidet begrepet til å kombinere både kvalitative og kvantitative teknikker for å få større helhetlig forståelse og bedre kvalitet på forskningen av fenomenet som undersøkes, noe som er langt unna den opprinnelige studien til Campbell og Fiske (1959) analyse av overlappende varians. I tråd med Denzins (1978) tilnærming, er problemstillingene i denne studien retningsgivende fremfor mine egne preferanser for og tidligere erfaringer med metode, som i stor grad har vært kvantitativt orientert.

Metodevalgene er foretatt for å få en bredere forståelse av fenomenet, hvor den ene metodiske retningen ikke nødvendigvis støtter oppunder den andre, men der de ulike metodene som er valgt gir en større innsikt i og forståelse

av fenomenet enn en enkeltmetode ville ha gjort (Silverman, 2005). I avhandlingen er den metodiske innfallsvinkelen i hver studie valgt ut for å besvare forskningsspørsmålene i de enkelte artiklene best mulig og i kombinasjon i avhandlingen for å skape større forståelse for fenomenet næringsutvikling som helhet.

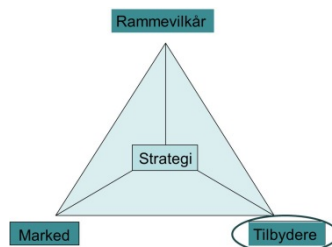
Det er likevel vanskelig å unnlate å kommentere at egen forståelse som forsker og forståelsen til samtalepartnere og respondenter også påvirker forståelsen for fenomenet som undersøkes. Forforståelsen⁹ virker inn på hele forskningsprosessen, fra hvilken litteratur jeg som forsker tar utgangspunkt i, via samtaleguide og enquête, måten spørsmål stilles på, til min tolkning av samtalepartneren/respondentens¹⁰ uttalelser og svar. Denne forforståelsen er et ledd i den hermeneutiske sirkel, som representerer det gjensidige forholdet mellom det forskningselementene forteller og den måten forskeren fortolker på bakgrunn av sin forforståelse (Gadamer, 1977). Den hermeneutiske prosessen går i en sirkel og vil dermed aldri ta slutt (Lübcke, 1982). Av denne grunn er det viktig å være klar over at forforståelsen påvirker, og reflektere over betydningen det har på forskningen uansett valg av metodeteknikk. I tillegg er det viktig å reflektere over hvordan forforståelsen beveges og endres i forskningsprosessen og hvilken betydning dette har for perspektivutvikling og fortolkninger.

⁹ Forforståelsen består i tidsavstand, horisontsammensmelting, tradisjon, årsakshistorie, sak og sannhet (Gadamer 1977).

¹⁰ Begrepet samtalepartner refererer til forskningssamtalene, mens begrepet respondent refererer til deltakerne i web-fokusgrupper og fritidsboligeierne som har besvart enquêten.

4.3 Kvalitativt forskningsopplegg

Valget av kvalitativ tilnærming i tre av artiklene i denne avhandlingen er begrunnet ut fra ønsket om en bred og utdypende undersøkelse av verdier, forståelses- og handlingsmåter knyttet til tilbydere av turismetjenester og til relasjonene mellom tilbyder og marked samt tilbyder og rammevilkår. I artikkelen som omhandler naturoppfatning hos tilbydere og hvordan deres bruk og forståelse av natur samsvarer med potensielle turistenes bruk, er det benyttet forskningssamtaler med tilbyderne og online fokusgrupper med de potensielle turistene. I artikkel 2, hvor livsformene og sosial forankringer sentralt, er forskningssamtalene med tilbyderne brukt for å kunne analysere samtalepartnerens forhold til stedbaserte aktiviteter og entreprenørielle ferdigheter. I den tredje artikkelen er både dokumentanalyse og forskningssamtaler brukt.

Dokumentstudier

Fra tidligere erfaring med forskningsrelaterte problemstillinger hadde jeg forventet at utredninger og annen dokumentasjon kunne være en viktig datakilde til kunnskapsoppbygging knyttet til deler av studiens problemstillinger, spesielt i tilknytning til rammebetingelsene og verneprosessen i Trillemarka. I følge Hodder (1994) kan skriftlig dokumentasjon være en kilde til å forstå de materielle, sosiale og ideologiske forholdene, da dokumentasjonen er en aktiv fremstilling av ideologien til den som lager dokumentasjonen. I denne studien var ideologene representert ved institusjoner og aktører i henholdsvis naturnettverket og bruk og vern-nettverket. De to nettverkene syntes å være kjennetegnet av hvert sitt forskjellige ideologiske ståsted og av å benytte seg av forskjellige planprosesser med ulik dokumentasjon som underbygget de sosiale og ideologiske forskjellene.

Dokumentasjonsstudiene fikk en form for «snøballeffekt» hvor det ene dokumentet henviste til det neste viktige dokumentet. Dokumentene ga også en pekepinn om hvilke personer som var aktive i nettverkene. For å få utdypende kunnskap om det nettverket som hadde minst skriftlig dokumentasjon, bruk og vern-nettverket og de berørte aktørene i dette, ble det nødvendig å supplere med forskningssamtaler. Dokumentanalysen ga kunnskap om hvilke personer som var aktuelle å intervju.

Proessen rundt vernet førte til at de to nettverkene rettet sin innsats mot hver sin planprosess begrunnet i ulike lover, henholdsvis Naturvernloven (gjeldende lovverk under prosessen, nå Naturmangfoldloven) og Planloven. Disse planprosessene var forankret og koblet til ulike politiske og administrative institusjoner som regjering, departementer, kommuner, fylkesmann, Direktoratet for naturforvaltning og en rekke andre lokale og nasjonale organisasjoner samt pressgrupper. Planprosessene som naturvernnettverket koblet seg til, fokuserte på de forpliktelsene Norge som nasjon har påtatt seg i forhold til å verne rødlistearter, deres biotoper og truede vegetasjonstyper. Derimot valgte bruk og vern-nettverket Planlovens muligheter for å ta hensyn til den lokale konteksten i større grad og den sosiale bruken som pågikk og hadde vært i området. Av denne grunn kunne ikke bruken og forståelsen av de ulike dokumentene bli fortolket som nøytral og transparent, men som en gjenspeiling av hensikten med dokumentet og konteksten det er produsert i (Hodder, 1994, Silverman, 2005).

Forskningssamtaler

For å skape ytterligere forståelse for fenomenet rural næringsutvikling med fokus på gårdsbasert turisme, har jeg innledningsvis poengtert at flere metodiske innfallsvinkler syntes å være nødvendige. Den kvalitative metoden som etter min oppfatning har gitt størst dybdekunnskap om

naturoppfatning og preferanser for naturbruk, er forskningssamtaler med de som har blitt berørt av vernet og/ eller driver gårdsturisme. De fleste samtalene med tilbyderne ble foretatt tidlig i avhandlingsarbeidet, og fikk, som poengtert i kapittel 2, avgjørende betydning for valg av overordnet teoretisk tilnærming i avhandlingen. Åpne spørsmål ble brukt i samtaleguiden for å bli kjent med gårdbrukernes biografi og erfaringer samt forståelsesmåter, kunnskaper, handlingsmønstre, ferdigheter og verdier som kan ligge til grunn for gårdbrukerens valg og utvikling av sin naturbaserte gårdsturisme (Rubin and Rubin, 1995, Kvale, 1997). Innfallsvinkelen ble valgt for å få større dybdekunnskap om fenomenet som ble undersøkt.

Hensikten med valg av åpne spørsmål i samtaleguiden var å gi samtalepartnerne, underveis i intervjuet, anledning til å reflektere over sin egen identitetsforankring og sine handlinger. Ved å la samtalepartnerne fortelle sin historie før de reflekterer over den, presenteres den faktiske adferd før årsakene forklares. Fontana & Frey (1994) fremhever en slik framgangsmåte som en av de viktigste fordelene med et ustrukturert intervju fordi det gir grunnlag for å forstå den intervjuedes adferd i seg selv før de sekundære fortolkninger, forståelser og forklaringer formes. Dette var også en forutsetning for å kunne velge teoretisk tilnærming på grunnlag av intervjuene og i mindre grad på grunnlag av min teoretiske forforståelse.

Ut fra den samme tankegangen var det også viktig å velge samtalepartnere som kunne tilføre problemområdet ny kunnskap. Dette gis det støtte for av Ryen (2002) som påpeker ”*Ved kvalitative intervju er ikke hovedintensjonen å sammenligne enheter, men å oppnå tilgang til handlinger og hendelser som sees som relevante for undersøkelsens problemstilling*”. Valg av samtalepartnere ble derfor en strategisk beslutning basert på min oppfatning

av hva den enkelte samtalepartner kunne tilføre av ny kunnskap (Miles and Huberman, 1984, Frankfort-Nachmias and Nachmias, 1996).

Det primære utvalgsriteriet var at samtalepartnerne i studien ble valgt ut fra aktivitet i verneprosessen rundt Trillemarka naturreservat og/ eller som tilbyder av gårdsturisme. Som underliggende kriterier ble samtalepartnerne også valgt ut fra variablene; engasjement og evne til nytenkning. Årsaken ligger i avhandlingens tema som er rural næringsutvikling med et hovedfokus på gårdsbasert turisme.

Det kunne vært et poeng å ta med samtalepartnere som vurderer å sette i gang med gårdsturisme, og ikke bare de som i dag driver med denne form for turisme. Bakgrunnen for mitt valg for å ikke ta med de som tenker på å starte opp gårdsbasert virksomhet er for det første at de er vanskelige å få tak i. Ingen av dem som hadde tatt kontakt med Norsk Landbruksrådgivning Østafjells på Rollag eller kommunenes næringsrådgivere i undersøkelsesområdet når datainnsamlingen forgikk var i fasen for å starte opp med gårdsbasert turisme. For det andre vurderte jeg det dithen at aktive tilbydere ville gi tilstrekkelig informasjon knyttet til avhandlingens tematikk.

Videre bør det også nevnes at forskningsgrunnlaget i artikkel 3 primært avgrenses til gårdbrukere og/eller aktører i forvaltning og politiske organer som er aktive i eller har blitt berørt av verneprosessen. Gårdbrukerne er valgt fordi de både kan fortelle om hva som er deres faglige- og verdimessige begrunnelse for å delta i verneprosessen som bonde og om innholdet samt retningen i deres politiske innspill. Øvrige aktører er valgt fordi de kan bidra til utvidet forståelse av både bakgrunnen for politiske prosesser samt forvaltningsmessige beslutninger knyttet til politikktutforming.

Flere kvalitativt orienterte forskere mener en livshistorie kan fortelle mer om bakenforliggende forhold som har betydning for verdigrunnlaget enn hva statistikk og tallmateriale kan (Miles and Huberman, 1984). Totalt ble det foretatt 13 forskningssamtaler, hvor 8 var knyttet mot verneprosess og 8 mot gårdsturisme, tre av aktørene var involvert i begge aktivitetene. Ved fire av forskningssamtalene ble både gårdbrukeren og ektefellen intervjuet for å ta hensyn til kjønnsaspektet som Rahbek Christensen (1997) mener var mangelfullt ivaretatt ved de opprinnelige livsformsanalysene til Højrup (1983).

Ved å ha tilegnet meg kunnskap både ved interaksjon med ressurspersoner innenfor gårds- og turismedrift samt at jeg gjorde undersøkelser om samtalepartners bakgrunn, kunne jeg velge en tilnærming i samtalene der jeg på den ene siden vektla å få fram samtalepartners biografi, erfaringer, verdier og følelsesmessige forhold til blant annet gårdsvirksomhet og naturbruk. På den andre siden utførte jeg en mer logisk analytisk refleksjon omkring rural næringsutvikling. På dette viset søkte jeg å vektlegge både den erfarings- og følelsesmessige dimensjonen og en mer intellektuell og analytisk dimensjon i forskningssamtalene (Kvale, 1997).

Forskningssamtalene har blitt registrert ved hjelp av opptaksstyr. På denne måten kunne jeg konsentrere meg om selve intervjusituasjonen. Samtalene ble gjennomført på et sted samtalepartnerne var godt kjent for å gi en trygg og gjenkjennelig arena som lettere fører til åpnere samtaler (Kvale, 1997, Ryen, 2002). Alle forskningssamtalene er transkribert for å øke validiteten på studien og lagt inn i ATLAS TI. 6.2 for analyse av materialet.

Transkriberingen har foregått ved å skrive ned ordrett hele intervjuet med tillegg av sinnsstemninger som for eksempel «ler, nøler og kremter». Denne måten å transkribere på er ifølge Kvale (1997) viktig for å styrke validiteten,

som også poengterer at det i publiseringen av forskningsmaterialet er viktig å unnlate å benytte usammenhengende og repetitive gjentakelser da det kan stigmatisere samtalepartneren.

Web-fokusgrupper

I tillegg til både dokumentstudier og forskningssamtaler ble det benyttet online fokusgrupper for å få tilgang til respondenter i fire land med spørsmål knyttet til deres naturoppfatning. Både muligheten for å få tak i respondenter som er spredt i forskjellige geografiske områder langt fra hverandre samt at det både kan være komfortabelt og enkelt å delta i diskusjonen nevnes som de største fordelene med online fokusgrupper (Moloney et al., 2003, Oringderff, 2004, Stewart and Williams, 2005, Tates et al., 2009).

Rekruttering kan være vanskelig (Tates et al., 2009), derfor ble Ipsos som er et internasjonalt konsern med fokus på alle typer datainnsamling fra kvalitative til kvantitative teknikker, benyttet for å sikre god deltakelse.

På grunn av kostnadene ved å gjennomføre web fokusgrupper var det to temaer som ble undersøkt, hvor kun temaet holdninger blant deltakerne knyttet til bruk av natur var relatert til denne avhandlingen. Det andre temaet var miljøprofiler som for eksempel svanemerking. For å presisere undersøkelsen mot avhandlingens problemstillinger og få større kunnskap om den faktiske adferden til deltakerne ble det stilt spørsmål om hva deltakerne anså som natur og hva de gjør når de er i naturen. Utvalget ble foretatt skjønsmessig, basert på målgruppepanelene til Ipsos. Panelene består av personer som er rekruttert med det formål å svare på flere typer undersøkelser som gjennomføres av Ipsos. Det ble gjennomført totalt 8 online fokusgrupper med to grupper i hvert land med en varighet på omtrent en og en halv time for hver av gruppene. Antall deltakere varierte i de ulike gruppene fra 5 til 10 deltakere, totalt 58 deltakere, i landene Norge, Sverige,

Danmark og England. Det var tilnærmet kjønnsbalanse og aldersspredning i alle gruppene. Under rekrutteringen til fokusgruppene ble de som hadde noe kunnskap om miljø og var interessert i naturbasert ferie prioritert. Deltakerne har ikke blitt prioritert ut fra andre mulige variabler, for eksempel yrke og utdanning, og det har heller ikke vært mulig å benytte andre metodiske innsamlingsteknikker ut fra de ressursene som var til rådighet i prosjektet.

Det kan vurderes som en svakhet i avhandlingen at det ikke tas hensyn til variablene nevnt ovenfor, da denne type variable og faktorer har betydning for naturoppfatning og naturbruk. Hensikten med web-fokusgruppene var imidlertid ikke å undersøke de nevnte variable, men derimot å undersøke den kulturelle forståelsen av natur og praksis for naturbruk med henblikk på ulik nasjonalitet. I kapittelet generalisering og refleksjon rundt metoden kommer jeg ytterligere inn på problematikken rundt innsamling av data knyttet til de potensielle etterspørrene.

Analyse av det kvalitative datamaterialet

Analysene av forskningssamtalene og web-fokusgruppene i de 3 artiklene som har kvalitativt design har blitt utført ved å benytte Giorgis (1997, Kvale, 1997) femtrinnsmodell for analyse:

1. *Helhetsinntrykk*

Jeg har lyttet til opptakene av forskningssamtalene og lest igjennom det transkriberte materialet, samt lest igjennom materialet fra web-fokusgruppene.

2. *Inndeling av tekst i meningsenheter*

Teksten ble delt inn i meningsenheter ut fra systematisering av hva samtalepartnerne og respondentene i web-fokusgruppene ga uttrykk for.

3. *Fortetting og omformulering av meningsenheter*

Innholdet i meningsenhetene ble fortettet. Jeg omformulerte meningsenhetene i så enkelt språk som mulig samt med ord og vendinger samtalepartneren (for eksempel en gårdbruker) selv ville anvendt fra sitt ståsted, selvfølgelig slik jeg forsto gårdbrukeren.

4. *Stille spørsmål til meningsenhetene ut fra undersøkelsens formål*

Først på dette trinnet ble meningsenhetene drøftet ut fra undersøkelsens formål.

5. *Sammenfatning av flere samtaletema i beskrivende utsagn*

Ut fra samtalenes og web fokusgruppens tema sammenfattet jeg på dette trinnet beskrivende utsagn, om for eksempel naturoppfatning både i de enkelte samtaler og i flere samtaler holdt sammen. Med utgangspunkt i disse utsagnene søkte jeg etter teoretiske tilnærminger som kunne forklare innholdet i utsagnene og sammenhengen mellom utsagn i samtalen. I og med at de fortattede og sammenfattede utsagnene framhevet betydningen av tradisjonsbaserte naturbruksaktiviteter, fant jeg på overordnet teoretisk plan sosial konstruktivisme som relevant tilnærming og på spesifikt plan Højrup (1983, 2003) livsformsanalyse og Bourdieus (1977) habitusbegrep som relevant teoretiske tilnærminger.

Materialet ble overført til Atlas. Ti.6.2 for å få lettere oversikt over analysens ulike faser fra helhetsinntrykk, via de naturlige meningsenhetene og studiens spesifikke formål til de viktigste emnene bundet sammen i deskriptive utsagn (Giorgi, 1997, Kvale, 1997). Ved hjelp av denne fremgangsmåten har samtalepartnerne og web fokusgruppens informasjon samt dokumentene skapt mening i møte med meg som forsker.

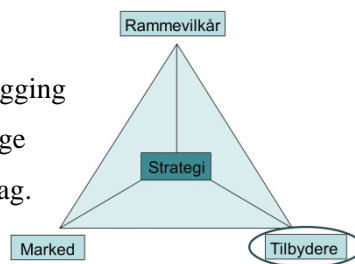
Femtrinnsanalysen har således gjort det mulig å fortette og utkrystallisere den sentrale meningen i samtalepartnerne historier og respondentene i web-fokusgruppene kulturelle forståelse av natur og naturbruk. Denne kortfattede fortettingen av mening har bidratt til å tydeliggjøre forståelsen av tilbyders og potensielle turistenes naturoppfatninger og naturbruk, samt av kjennetegn ved rammevilkårene for gårdsbasert næringsutvikling. Den metodiske fortettingen har vært nødvendig for å avklare og presisere mening fra et bredt og mangfoldig datamateriale. I noen tilfeller har jeg imidlertid funnet det formålstjenlig for utdyping av mening å stimulere til utvidelse av historiene. På denne måten er jeg både en “fortellerfinder” og “fortellerskaper” (Kvale, 1997).

4.4 Kvantitativt forskningsopplegg

I en kommunal strategi som inkluderer tilrettelegging for fritidsboligturisme er det viktig å kunne bygge strategien på et presist og statistisk valid grunnlag.

Strategien bør også inkludere utmarka til

gårdbrukerne ved å se på mulige alternativer for turistmessig utnyttelse. Med dette som bakgrunn ble tidligere innsamlet datamateriale knyttet til fritidsboligeiers bruk av fritidsboligen samt hvor mye fritidsboligeieren handlet lokalt i kommunen, benyttet som grunnlag for å utvikle en matematisk modell. Den matematiske modellen ble testet ved hjelp av datamaterialet, hvor selve datamaterialet var hentet inn ved hjelp av en postal undersøkelse etter grunnriss fra flere tilsvarende undersøkelser i Norge (Ericsson, 1986, Ericsson and Vonlanthen, 1986, Flognfeldt, 1994, Velvin et al., 2000, Ericsson and Grefsrud, 2005, Velvin, 2006). Normalt vil en postal undersøkelse uten purring gi en svarprosent på 20-40 %, mens en med purring kan forvente en svarprosent i området 50% (Frankfort-Nachmias and Nachmias, 1996). Spørreskjemaet ble sendt ut til 3 753

fritidsboligeiere i kommunene Sigdal, Hol og Rollag med bostedsadresse i Norge fra et bruttoutvalg på 8 872 fritidsboligeiere. Før purring var svarprosenten på litt over 39 %, og etter purring en responsrate på 58,9 %, hvor alle fritidsboligområder i kommunene var godt representert. Alle svar ble registrert i SPSS ved hjelp av 2 operatører for å redusere muligheten for systematiske feil. I tillegg var det utarbeidet en instruks til operatørene før registreringen begynte, basert på gjennomsyn av ca. 50 utfylte skjema. Instruksen ga bl. a. retningslinjer for tolking av ulike svarmønstre slik som hvis en rubrikk på lokalt kjøp av varer ikke var utfylt og fritidsboligeieren ikke hadde brukt fritidsboligen skulle operatøren fylle ut 0 (ingen handel) fremfor å la rubrikken stå åpen som ikke besvart. Ved å ha klare instruksjoner ble materialet mer presist og konsistent. I tilfellet med eksemplet på kjøp og bruk var min oppfatning at en slik måte å registrere forbruket på ville gi et «riktigere bilde» på den lokale verdiskapningen. Ved registrering av store datamengder vil det nødvendigvis opptre tilfeldige feil. For å få et mål på omfanget av feil ble 3 278 utvalgte datapunkter i datamatriksen kontrollert mot verdiene i de respektive utfylte skjemaene. Det ble funnet 17 klare tastefeil (0,5 %). Basert på omfanget av de 17 tastefeilene i utvalget på 3 278 celler, er det statistisk sett 99 % sannsynlighet for at tastefeilene i hele datamatriksen ligger mellom 0,2 til 0,9 %, noe som er godt innenfor akseptabel feilmargin i samfunnsvitenskapelig forskning (Miller, 1991).

Et problem i en spørreundersøkelse kan være at holdningene blant dem som ikke svarer, kan avvike fra holdningene blant dem som svarer. Vesentlige avvik kan begrense gyldigheten av å generalisere de innhentede dataene til hele populasjonen av fritidsboligeiere i undersøkelsesområdet.

For å sjekke den matematiske modellen i artikkel 4 delte vi populasjonen i fire like store deler, med 2 grupper innenfor de kommunene som hadde sterk handelsstruktur, det vil si at handelsoversetningen i kommunen er høyere enn medianen for alle kommunene i Buskerud fylke, og 2 grupper innenfor de kommunene som hadde svak handelsstruktur. Det vil si mindre enn medianen. De to gruppene innenfor hver handelsstruktur ble undersøkt for om koeffisientene for de uavhengige variablene i gruppene var relativt konsistente, noe som gir et godt mål på validiteten av materialet.

Det kan likevel oppstå problemer med multikollinearitet mellom variablene. For å sjekke for slike problemer kan en kalkulere toleranseverdiene, hvor 1 gir lite sammenheng og 0 gir høy sammenheng. I materialet var verdien på 0,638 som anses som akseptabelt (Keith, 2006). På grunnlag av testingen og vurderingen av datamaterialet kan vi slutte at det foreliggende datamaterialet er tilfredsstillende for analyser på kommunenivå og gir et korrekt bilde av forholdene i utvalget.

4.5 Generaliserbarhet og refleksjon rundt metoden

Jeg har tidligere i dette kapitlet gjort rede for både den kvalitative og den kvantitative metodikken og vil i dette delkapitlet vurdere om studien gir grunnlag for generalisering. I kvalitative studier er generaliseringen basert på overføringsverdien fra en case til en annen case med basis i et teorigrunnlag og sammenlikning med funn og erfaringer fra andre områder eller cases, og ikke på et statistisk grunnlag (Miles and Huberman, 1984). Generalisering fra kvantitative studier bygger på sin side på statistiske analyser av respons fra et utvalg i en populasjon (Miller, 1991).

Stake (1995) opererer med tre former for generalisering; *naturlig*, *statistisk* og *analytisk generalisering*. Den naturlige generaliseringen bygger på personlige erfaringer, og baseres i stor grad på det Krogh et. al (2001) forstår

som taus kunnskap. Det er erfaringer og handlingsmåter som er tilstede, men som ikke er uttrykt direkte.

Den statistiske generaliseringen bygger enten på et enkelt tilfeldig utvalg, et stratifisert utvalg eller klyngeutvalg hentet fra populasjonen som undersøkes (Miller, 1991). Utvalget, svarprosent og svarene testes ved hjelp av ulike statistiske metoder for å sjekke om det er representativt for den undersøkte populasjonen. For å øke validiteten og styrke mulighetene for å generalisere den kvantitative delen av studien har det ved utformingen av instrumentet blitt tatt utgangspunkt i andre tilsvarende studier samt at det har blitt pretestet av et utvalg på 5 personer.

Utvalget på 3 753 av et totalutvalg på 8 872 fritidsboligeiere er større enn det som anbefales ved utvalgsundersøkelser (Miller, 1991). Utvalget er slikt sett over det som anbefales når en ser på totalpopulasjonen, men hensikten med undersøkelsen var også å kunne få valide resultater på det enkelte fritidsboligområdet og da må utvalget økes for å kunne få tilstrekkelig svarprosent fra fritidsboligeiere i det enkelte fritidsboligområdet.

Svarprosenten på 58,9 % ligger over det som forventes på spørreundersøkelser (Frankfort-Nachmias and Nachmias, 1996), det er derfor tilstrekkelig antall respondenter som har svart til å kunne gi en indikasjon på at svarene kan overføres til hele populasjonen. Datamaterialet har under 1% tilfeldige feil, og ved hjelp av statistiske beregninger som samvariasjon mellom variablene (Spearman og Pearson), signifikansverdier og t-tester som viser tilstrekkelige statistiske målverdier gjør at jeg kan konkludere med at svarene fra respondentene kan generaliseres til hele undersøkelsespopulasjonen. Resultatene kan ikke generaliseres til hele populasjonen av fritidsboligeiere i Norge, men det kan tenkes en slik sammenheng også kan eksistere i andre innlandskommuner i Norge.

For å undersøke kvaliteten på det kvalitative forskningsmaterialet vil prosessen rundt en analytisk generalisering av materialet fortelle noe om hvor godt forskningen er gjennomført. Det innebærer å undersøke om de resultatene en er kommet frem til også kan opptre i andre tilsvarende situasjoner. For å kunne få til en analytisk generalisering av et kvalitativt materiale må materialet inneholde en «rikholdig kontekstuell beskrivelse og inkludere forskerens argumentasjon for at intervjuresultatene kan overføres til andre intervjupersoner og situasjoner, så vel som leserens generaliseringer ut fra en rapport» (Kvale and Brinkmann, 2009).

Dokumentene har blitt valgt etter «snøballmetoden» og de har blitt analysert og kategorisert i forhold til de ulike nettverkens materielle, sosiale og ideologiske forhold. Denne måten å gjøre analysen av tekstdokumenter på bygger både på Hodder (1994) og Faircloughs (1995) *tekst, diskursiv praksis* og *sosiokulturell praksis*. Den sosiokulturelle praksis omfatter hvordan kulturelle forhold innvirker på den sosiale samhandlingen. Dette samsvarer slik jeg ser det med Hodders (1995) ideologiske forhold. Ideologien og den sosiokulturelle praksis ble tekstlig uttrykt gjennom de dokumentene som nettverkene produserte i forbindelse med prosessen rundt vernet av Trillemarka. Det kan antas dokumentene gjenspeiler nettverkens ønsker om å verne området for å begrense menneskelige inngrep i størst mulig grad eller å bruke området på en skånsom måte, slik at både opprinnelig bruk og vernehensyn ble ivaretatt. Supplerende forskningssamtaler der dokumentasjonen var mangelfull kunne bidra til å styrke antakelsene om ideologiens innhold og dens betydning for nettverkets virksomhet. Når analyse og drøftingen i tillegg kan vise prinsipielle likheter mellom verneprosessen omkring Trillemarka og forskningsbaserte perspektiver på og dokumenterte erfaringer fra andre områder som har vært gjennom liknende verneprosesser styrkes også grunnlaget for analytisk generalisering.

Web-fokusgrupper er med på å underbygge den analytiske generaliseringen for å forstå hvordan de ulike landenes befolkning bruker naturen, noe som vil være viktig for gårdsentreprenøren i utformingen av et turismetilbud. Ved å tilrettelegge for et bredest mulig utvalg i tillegg til forskerens begrunnede valg med basis i teori og forskningsmateriale kan det ifølge Kvale (1997) åpnes for analytisk generalisering av funnene og bedømmelsen av generaliseringens holdbarhet overlates til leseren (Yin, 2003).

Som forsker med begrenset tid og ressurser har jeg hele tiden stått ovenfor valg på hva som skal inkluderes og hva som skal holdes utenfor studien. I ettertid ser jeg at jeg med fordel kunne utdypet studien ved å delta mer i den daglige driften hos samtalepartnerne i studien. Dette kunne dannet grunnlag for observerende deltakelse i deres daglige gjøremål og gitt meg nærmere tilgang til deres kroppslige ferdigheter i bruk av landskapet og den tilhørende tause kunnskapen. I en viss grad har jeg fått tilgang til slike ferdigheter og taus kunnskap ved observasjoner på gårdsbesøk og i samtalen om utfordringer og muligheter gårdsentreprenørene har stått ovenfor i sin drift av gården og sin utøvelse av gårdsbasert turisme. Gårdsbesøk og samtaler har gitt meg større forståelse for betydningen av ferdigheter og taus kunnskap, men ikke på langt nær i forhold til hva jeg kunne oppnådd ved deltakelse i daglig drift som hadde gitt en tettere interaksjon med samtalepartnerne.

Videre kan det stilles spørsmål om hvorfor de som bruker det gårdsbaserte turismetilbudet rundt Trillemarka ikke er spurt. I følge Holy og Stuchlik (1983) kan det være stor forskjell mellom menneskers utsagn om hva de vil gjøre i en tenkt situasjon i en spørreundersøkelse og hva de faktisk gjør når situasjonen oppstår. Undersøkelser av brukerne av turismetilbudet i caseområdet ville kunne styrket avhandlingens empiriske grunnlag. Dessverre

var det vanskelig å få tilgang til informasjon om det begrensede omfanget av utenlandske turistenes bruk av turismetilbudet. Det var disse turistene jeg var spesielt interessert i å vite mer om. I kapittel 1 viste jeg til problemstillinger som forskes på av andre miljøer knyttet til lav lønnsomhet i den gårdsbaserte turismedriften. Det ble poengtert at det kan synes som markedet må utvides med større grad av utenlandske turister for å få en tilstrekkelig stor målgruppe til å kunne få lønnsom drift. Det var på bakgrunn av denne «for forståelsen» jeg ønsket å undersøke naturoppfatning og preferanser for naturbruk blant aktuelle potensielle etterspørrere fra utlandet var i samsvar med eksisterende tilbud. Utvalget av respondenter var rekruttert ut fra interesse i naturbaserte turismetilbud og opptatt av natur og miljø. Likevel innser jeg i ettertid at informasjon om så vel norske som utenlandske brukere av tilbudene omkring Trillemarka hadde styrket datagrunnlaget og muligheten for å trekke tydeligere konklusjoner knyttet til tilbudet på undersøkelsestidspunktet.

Valgene jeg har stått ovenfor er forsøkt gjort rede for i dette metodekapitlet for å underbygge validiteten på undersøkelsen. Ved å redegjøre for valgene som er foretatt og sørge for at studien er transparent kan det være med på å underbygge tiltroen til studien (Miller, 1991).

5. Sammendrag av funn og konklusjoner

Artikkel 1: Naturoppfatning og Turisme

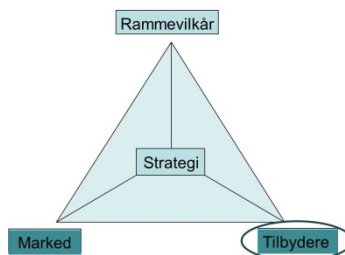
- Implikasjoner for rural turistbasert næringsutvikling

Artikkel 1 undersøker i hvilken grad de gårdsbaserte turismetilbudene i undersøkelses-

området samsvarer med potensielle internasjonale turistenes preferanse for slike turismetilbud. For å få turister til det rurale gårdsbruket er det viktig å kunne tilpasse det naturbaserte turismeproduktet til turistenes ønsker. Det forutsetter en kontinuerlig oppdatert produkt- og markedsforståelse, altså kjennskap til hva ulike turistgrupper etterspør.

Det tydeligste funnet er at flertallet av tilbydere synes å legge naturbruksaktiviteter de selv foretrekker til grunn for utvikling av tilbud til turister. Når disse tilbudene ikke synes å være i samsvar med aktivitetspreferanser til mange av de internasjonale turistene, er det kanskje ikke unaturlig at de fleste som benytter tilbudet er skandinaviske turister. Disse turistene synes å ha en kulturell identitet og aktivitetspreferanser som samsvarer i større grad med turismetilbydernes.

For å ta hensyn til hva kontinentale turister etterspør, er det behov for større forståelse hos den enkelte gårdbruker for hva disse turistene gjør og ønsker å gjøre når de er i naturen. Dernest er det behov for at turismetilbyderne i praksis tar hensyn til de kontinentale turistenes preferanser hvis en ønsker å tilrettelegge for turister som har større grad av urbane naturbruksverdier. Studien tyder på at det er få og dårlig utbygde profesjonelle nettverk mellom gårdsbaserte turismetilbydere. Stimulering og styrking av nettverk og

samarbeid mellom tilbydere kan bidra til å utvikle større spekter av tilpassede aktiviteter både til skandinaviske og kontinentale turister. Profesjonelle nettverk kan også nyttes for å øke kunnskapen om ulike turistgruppers behov for gårdsbaserte tilbud.

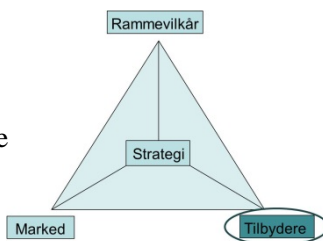
Undersøkelsen er knyttet til et begrenset antall samtalepartnere og web-fokusgruppedeltakere, og er kun egnet til å antyde sammenhenger. Selv om det ikke er mulig å trekke statistisk generaliserbare slutninger ut fra responser fra deltakerne i undersøkelsene, antyder resultatene at miljøkyndige nordmenn og svensker kan stå for en mer tradisjonell skandinavisk aktivitetsorientert naturidentitet, mens aktørene som er mindre eksponert for urørt natur, kan synes å knytte sin identitet til et urbant og mer betraktende forhold til naturen.

Artikkel 2: Social Value Change, Embeddedness and Social Entrepreneurship

I denne artikkelen undersøkes det på hvilken måte tilbydernes sosiale og kulturelle forståelsesmåter, verdier og handlingsmønstre preger utviklingen

av deres gårdsbaserte turismetilbud. Det er tydelige kulturelle fellestrekk mellom de gårdsbaserte turismeentreprenørene i studiens funn.

Fellestrekkene omfatter både entreprenørielle fortrinn og ulemper i forhold til å kunne håndtere endrede rammevilkår og i forhold til å kunne etablere ny næringsvirksomhet. Forståelsen av så vel fortrinn og ulemper har konsekvenser for både planlegging av gårdsturisme og for strategier for næringsutvikling. Dette gjelder både kommunale strategier for rural næringsutvikling og spesifikke strategier knyttet til de gårdsbaserte turismeentreprenørene.

Den utdypende analysen av forskningssamtalene med turismetilbyderne bekrefter resultater og antakelser fra artikkel 1. Flertallet av gårdbrukerne synes først og fremst å utvikle aktiviteter og tilbud som verdsettes i lokal kultur og som er forenlige med de fem grunnleggende sosiale verdiene i den selvstendige livsform. Disse sosiale verdiene omfatter både drivkraft for produksjonsorientering og selvstendig næringsvirksomhet, noe som i henhold til Dacin et al. (2010) også er grunnlaget for både kulturelt og sosialt entreprenørskap. I tillegg vektlegges vilje og pågangsmot til å ivareta det rurale samfunn, spesielt ved å bidra til fellesskapet med frivillig arbeid i ulike former for dugnad. Gårdbrukerne kjennetegnes således av både individuelt, kulturelt og sosialt entreprenørskap. Dette er kvaliteter som til sammen kan danne et godt grunnlag for å utvikle egen næring og bidra til levedyktige lokalsamfunn.

Det er imidlertid en utfordring at entreprenørskapskvalitetene synes å være begrenset i form av mulighetsområdet gitt av lokale og tradisjonelle sosiale verdier og kulturelle handlingsmønstre. Sosialt entreprenørskap som kobler lokal kultur med behovene til besøkende som har andre kulturelle verdier, er en heller sjelden forekomst. Entreprenørskap og gårdsbaserte turismetilbud som utvikles synes som oftest å være innadrettet og avledet fra lokale kulturelle verdier og praksis. Noen gårdbrukere opplever også at turistene kan komme for nær deres privatsfære som kan føre til at deres selvstendighet og frihet som bønder trues.

Studien viser at det er meget viktig å skille mellom selvstendighet og uavhengighet som entreprenørskapskvaliteter. Selvstendighet kan innebære bundethet til og avhengighet av fellesskapets normer. Økt uavhengighet fra lokale normer synes å være nødvendig for å utforme turismetilbud som er rettet mot annerledestenkende kunder. Dette innebærer ikke at lokale

praksiser og verdier må eller bør forlates. Ofte vil lokal praksis styrke autentisitet og øke tilbudenes attraksjonsverdi, men utfordringen for gårdbrukerne er å kunne se både friskt og fritt innover i egen kultur og egne verdier, samt utover mot behovene til turistene som kommer dem i møte. I artikkel 2 drøftes således slike betingelser og muligheter for at gårdbrukerne kan strekke sine tradisjonelle verdier for å møte turistenes behov, som serviceorientert vertskap og i utvikling av tilbud fra gården.

Artikkel 3: Når enden er god er vel allting godt?

Vern av Trillemarka-Rollagsfjell

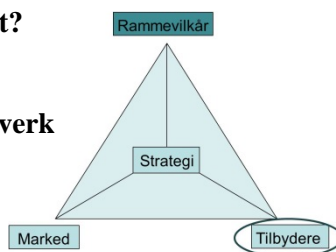
- styringsprosesser, deltakelse og politiske nettverk

Verneprosesser er ofte preget av konflikter hvor ulike interesser kan stå steilt mot hverandre.

Verneprosessen rundt Trillemarka-Rollagsfjell har ikke vært forskjellig i så måte. For å kunne drive med næring må rammebetingelser, for eksempel definert gjennom vernevedtak, verneforskrifter og forvaltningsplan, være utformet slik at opprettholdelse av næringsvirksomheten er mulig.

Innledningsvis i artikkelen vises det til hvordan internasjonale endringer i verneprosesser, med en overgang fra statiske til mer dynamiske vernemodeller, i større grad kan tilrettelegge for næringsutvikling og medføre lavere konfliktnivå. De politiske nettverkene, *naturvernnettverket* og *bruk og vern-nettverket*, som ble dannet i verneprosessen drøftes i artikkelen ut fra dimensjonene; *bruk/vern, makt og kunnskap*.

Etableringen av to parallelle verneprosesser kunne tilsynelatende virke uryddig, konfliktfremmende og lite formålstjenlig. De to uavhengige prosessene gjorde det likevel mulig for interessentene å dokumentere, utvikle og målbare sine perspektiver og kunnskaper uten overskyggende konfrontasjoner underveis. Dette kan ha medvirket til at det ble det mulig å

koordinere prosessene i det avsluttende arbeidet med utforming av verneforskrift. Gjennom bruk- og vern nettverket og den politiske kommunale og fylkeskommunale verneprosessen fikk også tilbyderne og lokalsamfunnet en legitim rolle og økt påvirkningsmulighet i prosessen.

I begge nettverkene ble kunnskapen om og forståelsen av verdiene i og omkring Trillemarka utviklet i verneprosessen. På den ene siden førte dette til at nettverkene søkte å rendyrke de kunnskaper og fakta som kjennetegnet sitt nettverks grunnleggende verdier og normer framfor det andre nettverket. På den andre siden økte samforståelsen omkring dokumenterbare fakta som antall truede rødlistearter og deres biotoper. Etter hvert dreide diskusjonen seg om hva som var relevant kunnskap, og ikke så mye om hva som var rett kunnskap.

I studien av verneprosessen omkring Trillemarka fikk vi anledning til å følge en liten vernepolitisk revolusjon, da miljøvernminister Solheim i januar 2008 besluttet å utforme verneforskriften på en ny måte. Da skjedde det en strukturell endring ved å ta fra daværende Direktoratet for Naturforvaltning (nå Miljødirektoratet) ansvaret for utarbeiding av verneforskrift. I tillegg skjedde det en prosessuell endring ved at utarbeidelsen av verneforskriften skulle foregå i dialog mellom kommunene og embetsmenn ved avdeling for biomangfold i Miljøverndepartementet. Det førte til at departementets doble funksjon som sektorovergripende myndighet ble tilfredsstilt ved både å tilrettelegge for demokratiske beslutningsprosesser ved lokal medvirkning og ved å sikre viktige verneverdier.

Innsiktene fra verneprosessen i Trillemarka-Rollagsfjell inviterte til å realisere intensjonen i den nye Naturmangfoldloven; samordning av vern og bærekraftig bruk. Ut fra vernetradisjon og verneformål utredes først og fremst naturverdier i norske verneprosesser. Dette innebærer at fokuset i

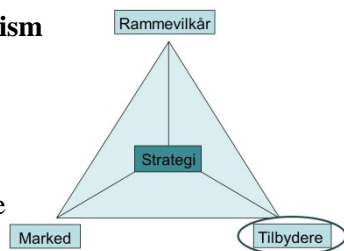
verneprosesser primært rettes mot naturverdiene, mens eksisterende og historisk bruk i beste fall nedtones som lite relevant, og ofte også gjøres usynlig. Utformingen av verneforskriften i Trillemarka brøt radikalt med denne tradisjonen ved at lokalforvaltningen i praksis utformet verneforskriften. Dette ble gjort ut fra detaljkunnskap om lokal naturbruk i verneområdet, som også i meget begrenset grad var i konflikt med verneformålet (bortsett fra storhogst). Verneprosessen i Trillemarka synliggjør hvor nødvendig det er å utvikle en samforvaltning i norske verneprosesser med lokal deltakelse og innvirkning der kunnskapsgrunnlaget både knyttes til naturvitenskapelige, samfunnsfaglige og økonomiske undersøkelser.

Funnene i denne studien viser hvor viktig rammebetingelsene i form av verneforskrift er for mulighetene til å utvikle næringsvirksomhet. Samtidig klargjør artikkelen avslutningsvis at det også er andre faktorer som har betydning for å lykkes med næringsutvikling, slik som kunderelatert kompetanse og lokal utvikling av identitet i forhold til næringsaktiviteter. Utvikling og endring av kompetanse for å få til en kyndig bærekraftig bruk synes å være viktig også i andre verneområder.

Artikkel 4: The impact of Second Home Tourism on Local Economic Development in Rural Areas in Norway

I denne artikkelen undersøkes fritidsboligturisme og hva den kan medføre av lokal verdiskaping.

Dette eksemplifiserer hvordan en strategi rettet mot fritidsboligeiere kan være med å utvikle rurale bygdesamfunn. Den lokale verdiskapingen er representert ved den avhengige variabelen *årsforbruk* for fritidsboligeier. De uavhengige variablene reisevei, bilvei frem vinterstid og avstand til lokalt

sentrum har i tidligere fritidsboligundersøkelser vist indikasjon på lokal verdiskaping. Med bakgrunn i erfaringer fra generelle turiststudier er inntekt og alder tatt med som sosioøkonomiske faktorer, da flere av studiene har vist at disse faktorene har innvirkning på lokal omsetning (Mehmetoglu, 2007). I tillegg ble faktorer som knytter seg til selve fritidsboligen tatt med, slik som standard og boareal, fordi dette er faktorer som vertskommuner i stor grad kan påvirke i kommuneplaner. Det kan for eksempel nedfestes i planbestemmelsene et krav om tilnærmet boligstandard for fritidsboliger.

Det er benyttet en multiplikativ regresjonsmodell hvor alle kontinuerlige variabler gjennomgår en logaritmisk transformasjon. Datamaterialet bestod totalt av 2 210 respondenter hvor det var mulig å beregne *årsforbruk* i kroner for 1 216 respondenter. Variabelen lokal handelsstruktur hadde stor innvirkning på årsforbruket, og ble vurdert til i større grad å være en forutsetning fremfor en uavhengig variabel i modellen. Likeledes viste det seg at reisevei hadde svært liten effekt på den lokale verdiskapingen for både fritidsboligeiere med god og mindre god handelsstruktur. De uavhengige variablene forklarer omtrent 37% av variasjonen i årsforbruket, hvor de to faktorene som har størst innvirkning på årsforbruket er fritidsboligens standard og boareal med en Beta-verdi på henholdsvis 0,248 og 0,217.

De andre faktorene slik som bilvei om vinteren og lønnsinntekt påvirker årsforbruket i mindre grad. Et interessant funn er at bruttoinntekten til fritidsboligfamilien ikke har større forklaringsfaktor enn 0,14, noe som er betydelig mindre enn i studien til Agarwal og Yochum (1999) turiststudie. Alder på fritidsboligeier samstemmer med tidligere funn i turistundersøkelser og har en negativ påvirkning på årsforbruket jo eldre eieren er. I likhet med avstand fra fritidsboligen til lokalt sentrum, hvor handlemulighetene ofte befinner seg, påvirkes de negativt ved at lengre

avstand til handlemuligheter gir mindre lokal verdiskaping, med en forklaringsfaktor omtrent som inntekt.

Kommunens rolle som aktiv planmyndighet og tilrettelegger for utvikling av vare- og tjenestetilbud er av stor betydning for i hvilken grad fritidsboliger kan føre til lokaløkonomisk verdiskaping. Hvis kommuner skal kunne ta denne rollen, fordres det kunnskaper om hva slags fritidsboligutbygging som fører til verdiskaping. En naturlig strategi kan være å legge til rette for utbyggingsområder hvor fritidsboligene har høy komfort og stort boareal i konsentrerte utbyggingssoner med krav til grunneiersamarbeid og samarbeid med andre involverte aktører.

6. Avsluttende kommentarer

Denne studien utdyper rural næringsutvikling hvor avhandlingens overordnede målsetting har vært flersidig. Et mål har vært å få økt forståelse for hva som ligger bak utviklingen av gårdsbasert turisme. Et annet mål har vært å supplere den primært foretaksøkonomiske forståelsen av hvorfor slike tilbud bør utvikles med kunnskaper om de sosiale og kulturelle forståelsesmåter knyttet til bruk av natur som kjennetegner aktører og institusjoner relatert til turismetilbudet. For det tredje har formålet med kunnskapsutviklingen vært å utvikle et forbedret grunnlag for å lage utviklingsstrategier for rural næringsutvikling.

Jeg hadde ikke disse overordnede målene helt klare i starten av avhandlingsarbeidet. De har gradvis blitt utviklet gjennom arbeidet med artiklene. Vekselvirkningen mellom de empiriske studiene og den teoretiske fordypning har bidratt til å klargjøre de overordnede målene for denne studien. Slik sett har avhandlingsarbeidet i grunnstrukturen vært preget av en eksplorativ og erfaringsbasert tilnærming til problemområdet.

Hva kan denne studien tilføre av ny kunnskap

Det er alltid vanskelig å kunne si noe om fremtiden. Kunnskap utviklet i denne avhandlingen kan være med på å danne grunnlag for hvordan man tilrettelegger for gårdsbaserte entreprenører som ønsker å starte opp tjenesteproduksjon. Videre kan tilnærmingene som er utviklet også anvendes i andre studier knyttet til rural næringsutvikling, kanskje spesielt for næringsutvikling i randsonen av verneområder da dette er spesielt undersøkt i denne avhandlingen. Tilnærmingen til feltet illustrert i figur 1 kan muligens også anvendes som overordnet perspektiv ved generelle endringer i den rurale næringsstrukturen når sysselsettingen i landbruket og rurale

industriarbeidsplasser reduseres, og alternativet er en overgang til tjenesteproduksjon.

Avhandlingen viser betydningen av å supplere naturvitenskapelige undersøkelser med undersøkelser av eksisterende og historisk bruk av området ved igangsettelse av verneprosesser. Dette har både betydning for å kunne redusere konfliktnivå mellom lokalbefolkningen og de sentrale myndigheter representert ved Miljødirektoratet, men også for å aktivere og myndiggjøre lokalbefolkningen i forhold til bærekraftig bruk og vern av det tiltenkte verneområdet.

Funn fra de kvalitative undersøkelsene kan ikke anvendes for å si noe sikkert om kjennetegnene ved for eksempel naturoppfatninger i hele undersøkelsesområdet, eller i andre områder og/ eller med andre aktører. Koblingen mellom funnene og de teoretiske perspektivene på funnene kan likevel bidra med antakelser om hva som skal til for å kunne få til lokalsamfunnsbasert turismeutvikling med utgangspunkt i gårdsbruket. En overførbar anvendelsesmåte kan være å bruke en sosialkonstruktivistisk tilnærming for å forstå aktører i markedssituasjoner. Studien viser at sosiale og kulturelle verdier synes å ha betydning for markedsatferd. Her kan de funn som er utviklet om naturbruk og naturoppfatning anvendes og videreutvikles for studier knyttet til liknende markeder. For andre markedssituasjoner kan de samfunnsfaglige perspektivene anvendes i tilpasset versjon i studiet av markedsaktører og rammebetingelser.

Avhandlingen viser også hvordan en analyse av entreprenørers sosiale og kulturelle verdier kan synlig- og klargjøre både hindringer og potensialet for entreprenørbasert næringsutvikling. Den selvstendige livsforms entreprenørielle kvaliteter har vært trukket fram ved anvendelse av den strukturelle livsformsanalyse (Karlsson, 2005, Karlsson and Lönnbring,

2007). I denne avhandlingen nyanseres forståelsen av livsformens entreprenørielle kvaliteter. Selvstendigheten til gårdbrukere synes først og fremst å gjelde innenfor grensene av egen kultur. For å utvikle turismetilbud som møter behovene til personer med en annerledes kulturbakgrunn med hensyn på naturbruk, synes det å være nødvendig med en uavhengighet som tilsynelatende og i utgangspunktet er en antatt kvalitet ved selvstendighet. For gårdbrukerne i denne studien er situasjonen snarere kulturbegrenset selvstendighet.

Den kulturbegrensede selvstendighet som viser seg å eksistere blant gårdbrukerne, bør også implementeres som kunnskapsgrunnlag i en lokalsamfunnsbasert strategi på lik linje med målbare fakta som for eksempel fritidsboligeieres preferanser for bruk og forbruk. I denne studien er de målbare fakta eksemplifisert ved å se på fritidsboligeieres bruk av fritidsboligen og hvor mye de handler lokalt. Denne delen av studiens funn gir føringer på hva slags fritidsboligturisme som bør implementeres i den enkelte kommune hvis målet er å øke den lokale verdiskapingen.

Den kvalitative delen av denne studien kan, som jeg har vært inne på tidligere, ikke anvendes for statistisk generalisering. For å få en sikrere formening om funn i denne studien gjelder for andre steder og kontekster, kan en videreføring av arbeidet være å gjøre kvantitativt orienterte undersøkelser rundt tematikken. En surveyundersøkelse med fokus på de sosiale verdiene og den kulturelle forankringen til gårdbrukere kan gi ytterligere fordypning samt gi mulighet for statistisk generalisering. Likeså vil en undersøkelse av turistenes preferanser for naturbruk i flere land kunne underbygge om de forskjellene som er funnet mellom kontinentale potensielle etterspørrere, representert ved danske og engelske, faktisk

representerer en europeisk forståelsesmåte av- og bruk av natur, sett opp mot en skandinavisk tradisjon for forståelse og bruk av natur.

Når det gjelder verneproblematikk og utforming av verneforskrift, vil studier som tar for seg nyere verneprosesser kunne undersøke om lokal utarbeidelse av verneforskrift medfører redusert konfliktnivå mellom de som blir berørt av vernet og de som iverksetter vernevedtak. Et annet forskningsspørsmål kan være om lokal medvirkning av utforming av verneforskrifter fører til økt grad av tjenesteorientert næringsutvikling med basis i eller i randsonen av verneområde. En oppfølgende studie etter prinsippene til Yin (2013) på longitudinal case studie kan være å undersøke om gårdbrukerne iverksetter tiltak for å kunne tilpasse seg til et marked med turister som har andre naturbrukspreferanser enn dem selv, og om gårdbrukerne som eventuelt tilpasser seg opplever større tilstrømning av turister.

Strategier for rural turistbasert næringsutvikling

Med svekket økonomi i primærnæringene i rurale småkommuner er den økonomiske bærekraften for et lokalsamfunn nært knyttet til gårdbrukerens entreprenørielle ferdigheter. Sysselsettingen i landbruket går ned og mange av de gamle produksjonsområdene omdannes til rekreasjonsarenaer for urbane mennesker (Hall et al., 2003, Sharpley, 2003, Sharpley and Vass, 2006, Almås et al., 2008). Sentralt i denne utviklingen og som en sentral premissgiver for lokal verdiskaping nevnes gårdbrukeren som en aktør som kobler turisme og næringsutvikling (Kauppila et al., 2009).

Funnene i denne studien tyder på at gårdbrukerne er preget av en kulturbetinget selvstendighet med forankring i den produksjonsorienterte kultur. For å øke den lokale verdiskapingen er det viktig å se på hvilke tiltak som bør iverksettes for å få en overgang fra produksjonsorientering til tjenesteorientering. Det er viktig å innhente kunnskap om hvordan dagens og

potensielle turister forholder seg til naturen og hva de liker å gjøre i naturen, når mye tyder på at markedssegmentet må utvides til å omfavne utenlandske turister for å skape lønnsom drift. Det kan være av stor betydning å tilegne seg denne type markedskunnskap om potensielle turister for den som skal tilby gårdsbaserte turismetjenester. Spesielt viktig er det når tilbyders bruk synes vesentlig forskjellig fra den urbane kontinentale turist sin bruk av naturen.

Videre må det til utstrakt samarbeid mellom ulike aktører i et lokalsamfunn og over kommunegrensene for å utvikle næringsstrategier som fører til økonomisk bærekraftige arbeidsplasser. Gjennom økt tilrettelegging både av tilbudet og i et nettverk av tilbydere kan tilbudet av gårdsbaserte tjenester tilpasses turistenes hjemmевante omgang med sine omgivelser. For å få dette til må tilbyderen tilpasse og strekke sine sosiale verdier (Crossley, 2001), enten tilbudet skal tilpasses fritidsboligeiere eller vanlige turister. Ved større grad av tilrettelegging, slik som for eksempel godt graderte og merkede stier samt skilter på stiene som viser hva man kan oppleve av dyreliv og historiske hendelser i området, kan det være mulig å redusere urbane turistens barrierer for bruk av naturen. Turismeproduktet tilpasses på denne måten forholdet mellom det urbane menneske og landskapet slik det faktisk framstår (Krogh, 1995).

Studien viser også viktigheten av å tilrettelegge for lokal medvirkning i verneprosesser for å få til næringsutvikling i eller i randsonen av verneområder. Dette styrker sannsynligheten for at de lokale bruksmåter og de sosiale verdiene gårdbrukerne har knyttet til verneområdet ivaretas i verneforskrift. Denne type medvirkning legger til rette for opprettholdelse av gården med basis i de sosiale verdiene og den kulturelle forankringen, som igjen kan danne basis for en overgang fra produsent til tjenesteyter. For både

å få til en slik overgang og tilby et produkt gjestene ønsker å benytte, vil graden av autensitet ha betydning for gjestens opplevelse og bruk. På mange måter vil gårdbrukeren opptre som på en scene. Klarer han/hun å lage «*cool authentication*» kan det være med på å styrke turismeproduktet og øke tilstrømmingen av gjester (Cohen and Cohen, 2012). Turismen kan også være en måte å fornye lokalsamfunnet på, men det er da viktig at turismen kommer hele befolkningen til gode (Saarinen, 2007).

Både lokale, fylkeskommunale og statlige myndigheter bruker mye midler på å opprettholde bosetting i rurale områder ved tiltak for å styrke næringsgrunnlaget. Tiltakene knyttet til landbrukssektoren retter i stor grad oppmerksomheten mot de fysiske elementene på gården og i liten grad mot utvikling av immaterielle verdier (Lønning et al., 2013). En tilråding ut fra funn og drøftinger i denne studien vil være å styrke kunnskapsoppbygging hos gårdbrukerne slik at de forstår turismemarkedet bedre, og hva turistene som potensielle kunder søker av tilbud og tilrettelegging. Videre er det behov for å legge til rette for prosesser som fører til at gårdbrukeres sosiale og kulturelle verdier strekkes og utvikles mot tjenesteproduksjon.

Viktige verdier som kan strekkes og utvides er produksjonsorientering, som både omfatter råvareproduksjon og produksjon av opplevelsestjenester. En annen aktuell sosial verdi vil kunne være kyndighet, som omfatter håndverks- og yrkesmessige ferdigheter i for eksempel jakt og fiske samt ferdigheter i å kommunisere yrkesferdighetene til turister som etterspør slike opplevelser. Selvstendighet og tradisjoner for sosial innsats i lokale dugnader trengs også å bli strukket i retning av initiativ til å opprette og å delta i fleksible nettverk omkring lokal næringsvirksomhet. Videreutvikling av eksisterende sosiale og kulturelle verdier synes å være innfallsporter for å lykkes som turismeleverandør.

Som helhet tyder studien på at kunnskapsendring med basis i de sosiale verdiene og den sosiale forankringen til gårdbrukerne er nødvendig for å utvikle en økonomisk og kulturelt bærekraftig gårdsbasert turisme. Utviklingen av gårdsbasert turisme og andre tjenester som turister og fritidsboligeiere etterspør, synes å være et viktig fundament for å oppnå mål om fortsatt bosetting og arbeidsplasser i rurale områder. For å få til lokal næringsutvikling som både omfatter primær- og tjenesteproduksjon tyder denne studien på at kommunen i større grad ta en aktiv rolle som næringsutvikler av de immaterielle verdiene, bygge på den sosiale og kulturelle forankringen i kommunen og tilføre kunnskap til de som ønsker å utvikle rollen som turismetilbyder enten den er i form av fritidsboligturisme eller gårdsbasert turisme. Uansett bør en slik turismesatsing forankres i en form for fellesskapsturismenettverk av tilbydere for å kunne utvikle et attraktivt tilbud for de besøkende.

Referanser

- AASETRE, J. 2000. *Holdninger og kultur i norsk naturforvaltning*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- AGARWAL, V. B. & YOCHUM, G. R. 1999. Tourist spending and race of visitors. *Journal of Travel Research*, 38, 173-176.
- ALMÅS, R. 1995. *Bygdeutvikling*. Oslo, Samlaget.
- ALMÅS, R., HAUGEN, M. S., RYE, J. F. & VILLA, M. 2008. Omstridde bygder. In: ALMÅS, R., HAUGEN, M. S., RYE, J. F. & VILLA, M. (eds.) *Den Nye bygda*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- ANDERECK, K. L. & VOGT, C. A. 2000. The Relationship between Residents' Attitudes toward Tourism and Tourism Development Options. *Journal of Travel Research*, 39, 27.
- ANDERSEN, F., BØE, E., ERIKSEN, L. Ø., HAUKÅS, T., HEGRENES, A., HJUKSE, O., HVAL, J., KRISTIENSEN, B., PRESTEGARD, S. S., RUSTAD, L. J., RYE, S. K. P., STORNES, O. K., SVENNERUD, M. & ØVREN, E. 2010. Økonomien i jordbruket. In: KNUTSEN, H. (ed.) *Utsyn over norsk landbruk: tilstand og utviklingsstrekk 2010*. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- ANDERSEN, O. J. 2010. Sammen er vi sterke, men det kan også gå på tverke: Regional samstyringsom mulighet og problem. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 5-29.
- BARBIERI, C. & MAHONEY, E. 2009. Why is diversification an attractive farm adjustment strategy? Insights from Texas farmers and ranchers. *Journal of Rural Studies*, 25, 58-66.
- BARBIERI, C., MAHONEY, E. & BUTLER, L. 2008. Understanding the Nature and Extent of Farm and Ranch Diversification in North America. *Rural Sociology*, 73, 205-229.
- BENGTSSON, J. 1993. *Sammanflätningar: Husserl och Merleau-Pontys fenomenologi*. Göteborg, Daidalos.
- BERGER, P. L. & LUCKMANN, T. 1966/1992. *Den samfundsskabte virkelighed: en videnssociologisk afhandling*, [København], Lindhardt og Ringhof.
- BLACKSTOCK, K. 2005. A critical look at community based tourism. *Community Development Journal*, 40, 39-49.
- BOHLIN, M. 1982. Fritidsboendet i den regionala ekonomin: Vart fritidshusägarnas pengar tar vägen. *Geografiska Regionstudier* Uppsala: Department of Social and Economic Geography.
- BOLLMAN, R. D. & BRYDEN, J. M. 1997. *Rural employment: an international perspective*, Wallingford, CAB International.

- BOURDIEU, P. 1977. *Outline of a theory of practice*, Cambridge, Cambridge University Press.
- BRANDTH, B. & HAUGEN, M. S. 2007. Gendered Work in Family Farm Tourism. *Journal of Comparative Family Studies*, 38, 379-393.
- BRANDTH, B. & HAUGEN, M. S. 2011. Farm diversification into tourism - Implications for social identity? *Journal of Rural Studies*, 27, 35-44.
- BROCKINGTON, D., DUFFY, R. & IGOE, J. 2008. *Nature unbound: conservation, capitalism and the future of protected areas*, London, Earthscan.
- BUSBY, G. & RENDLE, S. 2000. The transition from tourism on farms to farm tourism. *Tourism Management*, 21, 635-642.
- CAMPBELL, D. T. & FISKE, D. W. 1959. Convergent and discriminant validation by the multitrait - multimethod matrix. *Psychological Bulletin*, 56, 81-105.
- CARLSSON, L. 2008. Omstridd natur i teori og praktik. In: SANDSTRÖM, C., HOVIK, S. & FALLETH, E. I. (eds.) *Omstridd natur: trender & utmaningar i nordisk naturförvaltning*. Umeå: Boréa bokförlag.
- CEBALLOS-LASCURAIN, H. 1996. *Tourism, ecotourism, and protected areas: The state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development*, Iucn.
- CLARK, J. R. A., JONES, A., POTTER, C. A. & LOBLEY, M. 1997. Conceptualising the evolution of the European Union's agri-environment policy: a discourse approach. *Environment and Planning A*, 29, 1869-1885.
- COHEN, E. & COHEN, S. A. 2012. Authentication: Hot and cool. *Annals of Tourism Research*, 39, 1295-1314.
- CROSSLEY, N. 2001. *The social body: habit, identity and desire*, London, Sage.
- CRUICKSHANK, J. 2008. *Diskursens egenvekt i konstruksjonen av det rurale: om utviklingen av norsk distriktpolitikk*, Tromsø, Universitetet i Tromsø, Det samfunnsvitenska pelige fakultet, Institutt for samfunnsplanlegging.
- DACIN, P. A., DACIN, M. T. & MATEAR, M. 2010. Social entrepreneurship: why we don't need a new theory and how we move forward from here. *The academy of management perspectives*, 24, 37-57.
- DENZIN, N. K. 1978. *The research act: a theoretical introduction to sociological methods*, New York, McGraw-Hill.
- DENZIN, N. K. & LINCOLN, Y. S. 2003. *Collecting and interpreting qualitative materials*, Thousand Oaks, Calif., Sage.

- DRAPER, J., WOOSNAM, K. M. & NORMAN, W. C. 2011. Tourism Use History: Exploring a New Framework for Understanding Residents' Attitudes toward Tourism. *Journal of Travel Research*, 50, 64-77.
- ELLIS, F. & BIGGS, S. 2001. Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s. *Development Policy Review*, 19, 437.
- EMMELIN, L. & KLEVEN, T. 1999. *A paradigm of environmental bureaucracy?: attitudes, thought styles and world views in the Norwegian environmental administration*, Oslo, NIBR.
- ERICSSON, B. 1986 Opplandsprosjektet. Hytteundersøkelsene i a:Lesja, b:Lunner og c:Ringebu. Lillehammer: Østlandsforskning/Opland fylkeskommune.
- ERICSSON, B. & GREFSRUD, R. 2005. Fritidshus i innlandet: Bruk og lokaløkonomiske effekter. Lillehamer: Eastern Norway Research Institute.
- ERICSSON, B. & VONLANTHEN, P. 1986. Hol-prosjektet. Hytteundersøkelsen. Lillehammer: Østlandsforskning/Samferdselsdepartementet, reiselivsseksjonen.
- FAIRCLOUGH, N. 1995. *Critical discourse analysis: the critical study of language*, Harlow, Longman.
- FALLETH, E. I. & HOVIK, S. 2006. *Lokal forvaltning av store verneområder: evaluering av kommunal forvaltning i Setesdal Vesthei-Ryfylkeheiane*, Oslo, NIBR.
- FALLETH, E. I. & HOVIK, S. 2009. Local government and nature conservation in Norway: decentralisation as a strategy in environmental policy. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 14, 221 - 231.
- FLEISCHER, A. & TCHETCHIK, A. 2005. Does rural tourism benefit from agriculture? *Tourism Management*, 26, 493-501.
- FLOGNFELDT, T. 1994. Fritidshus på Sjusjøen som grunnlag for lokal og regional service etterspørsel. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer.
- FLOGNFELDT, T. 1996. Hvordan gjøre fritidshusene lønnsomme for bygda? In: AASBRENN, K. (ed.) *Opp og stå, gamle Norge : 16 artikler om distriktpolitikk og lokalt utviklingsarbeid*. Oslo: A/S Landbruksforlaget.
- FONTANA, A. & FREY, J. H. 1994. Interviewing: The Art of Science. In: DENZIN, N. K. & LINCOLN, Y. S. (eds.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, California: Sage.
- FORBORD, M., KVAM, G.-T. & RØNNINGEN, M. 2012. Turisme i distriktene: typer, perspektiver og tematiske tilnæringer. Trondheim: Tapir akademisk forl.

- FRANKFORT-NACHMIAS, C. & NACHMIAS, D. 1996. *Research methods in the social sciences*, London, Arnold.
- GADAMER, H. G. 1977. Tidsavstånd, verkningshistoria och tillem্পning i hermeneutikken. In: ENGDAHL, H. (ed.) *Hermeneutik: en antologi*. Stockholm: Raben & Sjögren.
- GASSON, R. 1973. GOALS AND VALUES OF FARMERS. *Journal of Agricultural Economics*, 24, 521-542.
- GIORGI, A. 1997. The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28, 235-235.
- GRANSETH, T. 2012. *Norsk turisme*, Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- HAJER, M. A. 1995. *The politics of environmental discourse: ecological modernization and the policy process*, Oxford, Clarendon Press.
- HALFACREE, K. 2006. Rural Space: Constructing a three-fold architecture. In: CLOKE, P. J., MARSDEN, T. & MOONEY, P. H. (eds.) *Handbook of rural studies*. London: SAGE.
- HALFACREE, K. 2007. Trial by space for a 'radical rural': Introducing alternative localities, representations and lives. *Journal of Rural Studies*, 23, 125-141.
- HALL, D. R., MITCHELL, M. & ROBERTS, L. 2003. Tourism and the countryside: Dynamic Relations. In: HALL, D. R., MITCHELL, M., ROBERTS, L. & MIDTGARD, M. R. (eds.) *New directions in rural tourism*. Aldershot: Ashgate.
- HAMMER 2007. Protected Areas and Regional Development: Conflict and Opportunities. In: MOSE, I. (ed.) *Protected areas and regional development in Europe: towards a new model for the 21st century*. Aldershot: Ashgate Pub. Co.
- HARVOLD, K., HOVIK, S. & VINDENES, E. 2006. *Fra statlig styring til grønt partnerskap? Privatrettslige avtaler som virkemiddel for å sikre miljø og naturverdier*, Oslo, Norsk institutt for by- og regionforskning.
- HARWOOD, S. 2010. Planning for Community Based Tourism in a Remote Location. *Sustainability*, 2, 1909-1923.
- HAUGEN, M. S. & MIDTGÅRD, T. M. 2009. *Besøkende på gårdsturismeanlegg*, Trondheim, Bygdeforskning.
- HODDER, I. 1994. The Interpretation of Documents and Material Culture. In: DENZIN, N. K. & LINCOLN, Y. S. (eds.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, California: Sage.
- HOLY, L. & STUCLIK, M. 1983. *Actions, norms, and representations: foundations of anthropological inquiry*, Cambridge University Press Cambridge.

- HOVIK, S. & VABO, S. I. 2005. Norwegian Local Councils as Democratic Meta-governors? A Study of Networks Established to Manage Cross-border Natural Resources. *Scandinavian Political Studies*, 28, 257-275.
- HØJRUP, T. 1983. *Det glemte folk: livsformer og centraldirigering*, Hørsholm, Institut for Europæisk Folkelivsgranskning.
- HØJRUP, T. 2003. *State, culture and life-modes: the foundations of life-mode analysis*, Aldershot, Ashgate.
- IORIO, M. & WALL, G. 2012. Behind the masks: Tourism and community in Sardinia. *Tourism Management*, 33, 1440-1449.
- JANSSON, B. & MÜLLER, D. 2003. Fritidsboende i Kvarken [Second Home Living in the Kvarken Region]. *Umeå: Kvarkenrådet*.
- JOHANNISSON, B. & LANDSTRÖM, H. 1999. *Images of entrepreneurship and small business: emergent Swedish contributions to academic research*, Lund, Studentlitteratur.
- JOHANNISSON, B., RAMÍREZ-PASILLAS, M. & KARLSSON, G. 2002. The institutional embeddedness of local interfirm networks: A leverage for business creation. *Entrepreneurship and Regional Development*, 14, 297-315.
- KARLSSON, S.-E. 2005. The Social and the Cultural Capital of a Place and their influence on the Production of Tourism – A Theoretical Reflection based on an Illustrative Case Study. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 5, 102-115.
- KARLSSON, S.-E. & LÖNNBRING, G. 2007. "Det är nog friheten..." - om turism och småföretagande. In: BOHLIN, M. & ELBE, J. (eds.) *Utveckla turistdestinationer. Ett svenskt perspektiv*. Uppsala: Uppsala Publishing House.
- KAUPPILA, P., SAARINEN, J. & LEINONEN, R. 2009. Sustainable Tourism Planning and Regional Development in Peripheries: A Nordic View. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 9, 424-435.
- KEITH, T. Z. 2006. *Multiple Regression and Beyond*, New York, Pearson.
- KJESBU, E., HEGRENES, A., RYE, S. K. P., SJELMO, O. & STOKKE, K. 2007. *Tilleggsnæringer og annen næringsaktivitet på yrkesmessig drevne gardsbruk*, Oslo, NILF, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- KOSTER, R. & RANDALL, J. E. 2005. Indicators of community economic development through mural-based tourism. *Canadian Geographer*, 49, 42-60.
- KROGH, E. 1995. *Landskapets fenomenologi*. PhD Doctoral thesis, Norges landbrukshøgskole.

- KROGH, G. V., ICHIJO, K., NONAKA, I. & LILLEJORD, S. 2001. *Slik skapes kunnskap: hvordan frigjøre taus kunnskap og inspirere til nytenkning i organisasjoner*, [Oslo], NKS forl.
- KVALE, S. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, Ad notam Gyldendal.
- KVALE, S. & BRINKMANN, S. 2009. *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- LEMONS, M. C. & AGRAWAL, A. 2006. Environmental Governance. . *Annual Review of Environment and Resources*, 31, 297-325.
- LERFALD, M., LIEN, G., ALNES, P. K., SAND, R., FOLSTAD, K. S. & RYE, S. K. P. 2012. NILF-rapport 2012-1 Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Oppland. Oslo: NILF, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- LIEN, G., ALNES, P. K., LERFALD, M., SAND, R., FOLSTAD, K. S. & RYE, S. K. P. 2012. NILF-rapport 2012-2 Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i hedemark. Oslo: NILF, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- LÜBCKE, P. 1982. *Vor tids filosofi*, Copenhagen, Politiken.
- LÖNNBRING, G. & KARLSSON, S.-E. 2011. Entreprenören, kreativiteten och samhället. In: ARONSSON, L. & BRAUNERHIELM, L. (eds.) *Kreativitet på plats*. Karlstad: Karlstad University Press.
- LÖNNING, D. J. 2007. *Fridomen til å skapa: alternative historier om nyskaping og bygdeutvikling*. 2007:1, Universitetet for miljø- og biovitenskap.
- LÖNNING, D. J. & EVANS, R. 2010. *Fellesskapsturisme: reiseliv som kjelde til lokal utvikling : dømet Ringholmen på Nordmøre*, Klepp stasjon, Høgskulen for landbruk og bygdenæringar.
- LÖNNING, D. J., JOHANSEN, R. & KARLSEN, T. 2013. *Liv i fjøsan: forfall, forandring og fornyelse*, Oslo, Press.
- LÖSCH, A. 1954. *The economics of location*, New Haven, Yale University Press.
- MACNAGHTEN, P. & URRY, J. 1998. *Contested natures*, London, Sage Publications.
- MARSDEN, T. & SONNINO, R. 2008. Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK. *Journal of Rural Studies*, 24, 422-431.
- MCGEHEE, N. G., KIM, K. & JENNINGS, G. R. 2007. Gender and motivation for agri-tourism entrepreneurship. *Tourism Management*, 28, 280-289.
- MCGEHEE, N. G. & KYUNGMI, K. 2004. Motivation for Agri-Tourism Entrepreneurship. *Journal of Travel Research*, 43, 161-170.

- MERLEAU-PONTY, M. 1945/1962. *Phenomenology of perception* London, Routledge.
- MIELKE, E. J. C. 2012. Communitybased tourism- Sustainability as a matter of results management. In: LOHMANN, G. & DREDGE, D. (eds.) *Tourism in Brazil: Environment, Management and Segments*. New York: Routledge.
- MILES, M. B. & HUBERMAN, A. M. 1984. *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods*, Beverly Hills, Calif., Sage.
- MILJØSTATUS. 2013. *Vernet natur* [Online]. Oslo: Miljøstatus , Klima- og forurensningsdirektoratet. Available: <http://www.miljostatus.no/Tema/Naturmangfold/Vernet-natur/> [Accessed 31.03 2013].
- MILJØVERNDEPARTEMENTET 1997. *Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling : dugnad for framtida*, Oslo, Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- MILJØVERNDEPARTEMENTET 2005. *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand*, Oslo, Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- MILLER, D. C. 1991. *Handbook of research design and social measurement*, Newbury Park, Calif., Sage Publications.
- MOLONEY, M. F., DIETRICH, A. S., STRICKLAND, O. & MYERBURG, S. 2003. Using Internet discussion boards as virtual focus groups. *ANS Adv Nurs Sci*, 26, 274-86.
- MORMONT, M. 1990. Who is Rural? Or how to be Rural: Towards a Sociology of the Rural. In: MARSDEN, T., LOWE, P. & WHATMORE, S. (eds.) *Rural restructuring: global processes and their responses*. London: David Fulton Publishers.
- MÜLLER, D. K. 1999. *German second home owners in the Swedish countryside: on the internationalization of the leisure space*. 1999:4, European Tourism Research Institute.
- ORGANISATION FOR ECONOMIC, C.-O. & DEVELOPMENT 2006. *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*, Paris, OECD Publishing.
- ORINGDERFF, J. 2004. "My Way": Piloting an Online Focus Froup. *International Journal of Qualitative Methods*, 3, 1-10.
- PAGE, S. J. & HALL, C. M. 2003. *Managing urban tourism*, Harlow, Prentice Hall.
- PEARCE, D. 1992. Alternative Tourism: Concepts, Classifications and Questions. In: EADINGTON, W. R. & SMITH, V. L. (eds.) *Tourism alternatives: potentials and problems in the development of tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- PETERS, B. G. 2002. Grounding Governance: Power and Meaning in Natural Resource Management. *In: SYMPOSIUM, I. (ed.) Contested resources: challenges to the governance of natural resources in Southern Africa : papers from the international symposium on 'Contested resources : University of Western Cape, Cape Town, 18-20 October 2000.* Bellville: Programme for Land and Agrarian Studies, University of Western Cape.
- PHILLIP, S., HUNTER, C. & BLACKSTOCK, K. 2010. A typology for defining agritourism. *Tourism Management*, 31, 754-758.
- RAHBEK CHRISTENSEN, L. 1997. *Hver vore veje: livsformer, familietyper og kvindeliv*, København, Museum Tusulanums Forlag.
- RHODES, R. A. W. 1997. *Understanding governance: policy networks, governance, reflexivity, and accountability*, Buckingham, Open University Press.
- RUBIN, H. J. & RUBIN, I. 1995. *Qualitative interviewing: the art of hearing data*, Thousand Oaks, Calif., Sage Publications.
- RUSSELL, P. 2000. Community-Based Tourism.
- RYDIN, Y. & FALLETH, E. I. 2006. *Networks and institutions in natural resource management*, Cheltenham, E. Elgar Pub.
- RYEN, A. 2002. *Det kvalitative intervjuet: fra vitenskapsteori til feltarbeid*, Bergen, Fagbokforl.
- RØISELAND, A. & VABO, S. I. 2008. Governance på norsk. Samstyring som empirisk og analytisk fenomen. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 24, 86-107.
- SAARINEN, J. 2007. Tourism in Peripheries: The Role of Tourism in Regional Development in Northern Finland. *In: MÜLLER, D. K. & JANSSON, B. (eds.) Tourism in Peripheries: Perspectives from the far North and South.* Wallingford: CAB International.
- SABATIER, P. A. 1998. The advocacy coalition framework: revisions and relevance for Europe. *Journal of European Public Policy*, 5, 98 - 130.
- SANDSTRÖM, C., HOVIK, S. & FALLETH, E. I. 2008. Omstridd natur. *In: SANDSTRÖM, C., HOVIK, S. & FALLETH, E. I. (eds.) Omstridd natur: trender & utmaningar i nordisk naturförvaltning.* Umeå: Boréa bokförlag.
- SHARPLEY, R. 2003. Rural Tourism and Sustainability- A Critique. *In: HALL, D. R., MITCHELL, M., ROBERTS, L. & MIDTGARD, M. R. (eds.) New directions in rural tourism.* Aldershot: Ashgate.
- SHARPLEY, R. & VASS, A. 2006. Tourism, farming and diversification: an attitudinal study. *Tourism Management*, 27, 1040-1052.

- SIEVÄNEN, T., POUTA, E. & NEUVONEN, M. 2007. Recreational Home Users - Potential Clients for Countryside Tourism? *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7, 223-242.
- SILVERMAN, D. 2005. *Doing qualitative research: a practical handbook*, London, Sage.
- SKJEGGEDAL, T. 2007. Verneplanprosesser - reelle konflikter eller institusjonelle forviklinger? *Utmark - tidskrift for utmarksforskning*, 1/2007, 1-12.
- SKJEGGEDAL, T. 2008. Orört och konfliktfylt i norsk naturförvaltning. In: SANDSTRÖM, C., HOVIK, S. & FALLETH, E. I. (eds.) *Omstridd natur: trender & utmaningar i nordisk naturförvaltning*. Umeå: Boréa bokförlag.
- SPILLING, O. R. 2011. Mobilising the entrepreneurial potential in local community development. *Entrepreneurship & Regional Development*, 23, 23-35.
- SSB 2012. Vernede områder etter naturmangfoldloven. Antall og areal. 31. desember Oslo: SSB.
- SSB. 2013. *Vernede områder, 31. desember 2011* [Online]. Oslo: Statistics Norway. Available: <http://www.ssb.no/arealvern> [Accessed 31.03 2013].
- STAKE, R. E. 1995. *The art of case study research*, Thousand Oaks, Calif., Sage.
- STATISTICS.NORWAY. 2010. *Table: 05361: Turnover per capita retail sales (NOK)* [Online]. Oslo: Statistics Norway. Available: http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&v1=true&PLanguage=1&tilside=selectvarval/define.asp&Tabellid=05361 [Accessed 10.08 2010].
- STATISTIKKNETT. 2013a. *Hotell. Antall overnatter og markedsandel. Januar-desember. 2000-2011* [Online]. Kongsvinger: Statistikknett. Available: <http://www.statistikknett.com/> [Accessed 13.03 2013].
- STATISTIKKNETT. 2013b. *Hyttebestand. Antall private hytter og hyttetetthet* [Online]. Kongsvinger: Statistikknett. Available: <http://www.statistikknett.com/> [Accessed 13.03 2013].
- STEWART, K. & WILLIAMS, M. 2005. Researching online populations: the use of online focus groups for social research. *Qualitative Research*, 5, 395-416.
- STORSTAD, O. 2014. *Trender i norsk landbruk 2014: med utviklingstrekk fra 2002 til 2014*, Trondheim, Norsk senter for bygdeforskning.
- TATES, K., ZWAANSWIJK, M., OTTEN, R., VAN DULMEN, S., HOOGERBRUGGE, P. M., KAMPS, W. A. & BENSING, J. M. 2009. Online focus groups as a tool to collect data in hard-to-include

- populations: examples from paediatric oncology. *BMC Medical Research Methodology*, 9, 1-8.
- TERLUIN, I. J. 2003. Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, 19, 327-344.
- UNWTO 2004. *Tourism and poverty alleviation: recommendations for action*, Madrid, World Tourism Organization, WTO.
- VALENTINE, P. S. 1992. Review. Nature-based tourism In: WEILER, B., HALL, C.M (ed.) *Special Interest tourism*. London: Belhaven Press.
- VAN DER PLOEG, J. D., BROEKHUIZEN, R. V., BRUNORI, G., SONNINO, R., KNICKEL, K., TISENKOPFS, T. & OSTINDIE, H. 2008. Towards a framework for understanding regional rural development. In: PLOEG, J. D. V. D. & MARSDEN, T. (eds.) *Unfolding Webs - The Dynamics of Regional Rural Development*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- VAN DER PLOEG, J. D., RENTING, H., BRUNORI, G., KNICKEL, K., MANNION, J., MARSDEN, T., DE ROEST, K., SEVILLA-GUZMÁN, E. & VENTURA, F. 2000. Rural Development: From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis*, 40, 391-408.
- VEDELD, P. O., KROGH, E., BERGUM, J. & VATN, A. 1998. Virkemidler og handlingsvalg - informasjon og kommunikasjon som miljøpolitiske virkemidler i landbruket. . Norwegian University of life sciences.
- VELVIN, J. 2006. *En kartlegging av hyttebasert reiseliv i Trysil som ledd i økt lokal verdiskaping*, Kongsberg, Høgskolen i Buskerud.
- VELVIN, J., DRAG, E. & SOLTVEDT, L. P. 2000. *En kartlegging av hytteturisme som ledd i utvikling av bærekraftige bygdesamfunn: en rapport fra Hyttebruksundersøkelsen i Sigdal og Krødsherad kommuner*, Kongsberg, Høgskolen i Buskerud.
- VELVIN, J. & KVIKSTAD, T. M. 2010. Second homes eller den tradisjonelle hytta?: hva genererer det hyttebaserte reiselivet av økonomisk verdiskapning i den enkelte hyttekommune i Buskerud. *Rapporter*. Kongsberg: Høgskolen i Buskerud.
- VELVIN, J. & KVIKSTAD, T. M. 2013. Fritidsboligforskning : rapport fra survey undersøkelse i Sigdal kommune med fokus på utvikling av et bærekraftig lokalsamfunn. *Rapporter*. Kongsberg: Høgskolen i Buskerud.
- WILSON, G. A. 2008. From 'weak' to 'strong' multifunctionality: Conceptualising farm-level multifunctional transitional pathways. *Journal of Rural Studies*, 24, 367-383.

- YIN, R. K. 2003. *Case study research: design and methods*, Thousand Oaks, Sage.
- YIN, R. K. 2013. *Case study research: design and methods*, Los Angeles, Calif., Sage Publications.

Artikkel I

Publisert i *Utmark, Tidsskrift for Utmarksforskning* VOL 12:2, 2012

Gjengitt med tillatelse fra redaksjonen

Naturoppfatning og turisme - implikasjoner for rural turistbasert næringsutvikling.

Jan Velvin - Universitetet for miljø og biovitenskap og Høgskolen i
Buskerud

Erling Krogh - Universitetet for miljø og biovitenskap

Artikkelen fokuserer på naturoppfatningen til et skjønnsmessig utvalg turister fra fire forskjellige land og hva de gjør når de er i naturen, sett i forhold til gårdsbaserte turismetilbyderes naturoppfatning. Bakgrunnen for denne vinklingen er ønske om å undersøke årsakene til svak utvikling i turistbesøk fra utlandet i forhold til trenden i internasjonal turisme, og om det kan være andre faktorer enn det rent kostnadsmessige ved å reise til Norge. Hovedtendensen i materialet er at turistenes naturoppfatning er påvirket av hvor de lever sitt liv, tilgangen de har til natur og hva som betraktes som riktige og gode måter å bruke naturen på i deres egen kultur. Natur vurderes av de engelske og danske fokusgruppedeltakerne til også å inkludere grønne områder slik som for eksempel parker i urbane strøk. Motsatsen er de norske og svenske fokusgruppedeltakerne, som i større grad knytter naturen til det urørte. Den samme tendensen ser vi blant de norske gårdsbaserte turismetilbyderne. De knytter natur til det urørte, samtidig som de også ser på naturen som en viktig del av gårdsdriftens mangesysleri. Gjennom økt bevisstgjøring om hva turister gjør og synes det er riktig og godt å gjøre når de er i naturen, kan tilbyderne ta hensyn til brukernes naturoppfatning, samt at planleggere og destinasjonskoordinatorer på et overordnet plan kan utforme brukertilpassede strategier for naturbasert næringsutvikling i rurale områder.

English summary:

Nature relations among international tourists. Implications for rural tourism providers in Norway.

The article focus on the nature relations among tourists from four different countries. It pays attention to both their views and use of nature. This is then seen in relation to nature relations among farm-based tourism entrepreneurs in Norway. A better understanding of nature relations among international tourism is relevant for the design and development activities among tourism providers. The main finding of the study is that the tourist view of nature was influenced by their daily lives, and their access to nature. Nature was considered by English and Danish tourists to include "green spaces", such as parks in urban areas. On the other hand, Scandinavian tourists focused more on the existence of pristine wilderness areas in nature. This focus on pristine wilderness areas was also the case among the farmers interviewed. Another finding was that farmers see their surrounding natural areas as contributing to the multifunctionality of their farms. We will argue that an increased attention to the nature relations of international tourists may help tourism providers and planners to better design and customize development strategies in relation to the international tourism market.

Keywords: views on nature, nature relations, protected area, rural tourism, economic development

Innledning

Artikkelen diskuterer om natur oppfattes forskjellig av tilbydere av turismetjenester og turister, og hvordan eventuelle forskjeller påvirker hva som ønskes av opplevelser i naturen. På denne bakgrunn drøftes også implikasjoner i forhold til hvordan tilbyder tilrettelegger det naturbaserte turismeproduktet for å tilpasse seg et nasjonalt og/eller internasjonalt kundegrunnlag.

I rurale områder er det stort sett gårdbrukere som forvalter ressursgrunnlaget for verdiskapende aktivitet. Ressursanvendelsen kalles gjerne distriktenes kapital så lenge næringsvirksomheten skjer i bærekraftige

rammer (Garrod *et al.*, 2006). Ressursgrunnlaget kan enten benyttes til produksjon av mat og trevirke eller fungere som ramme for annen næringsvirksomhet. Gårdbrukerens anvendelse av og utvikling av ferdigheter i å bruke gårdens innmark og utmark i hverdagsliv og næringsutvikling kan forstås som en tillegning og konsekvens av kulturelle betingelser og som en tilpassing til vilkår som gjelder for den enkle vareproduksjonsmåte (Bourdieu, 1977, Højrup, 1989, Vedeld *et al.*, 1998, Krogh, 1999).

En sentral sosial verdi i det norske landbruket har vært å videreføre gården gjennom slekten i generasjoner (Velvin *et al.*, 2010, Vedeld *et al.*, 1998). I dag legges det betydelig vekt på andre kulturelle verdier, som for eksempel høy økonomisk avkastning. De senere årene er lønnsomheten blitt dårligere i tradisjonelt landbruk i forhold til sammenliknbare næringer og yrker. Statistikken viser at mange gårdbrukere omstiller til mer ekstensive driftsformer eller velger å legge ned husdyrholdet, og i mange tilfelle hele landbruksvirksomheten (Andersen *et al.*, 2010).

Gårdsbasert turisme kan være en måte å opprettholde aktivitet ved gården (McGehee and Kyungmi, 2004). En annen er å bruke utmarka til å skille ut hyttetomter og utvikle hytteturisme. Det norske hyttemarkedet har fra 2000 og frem til 2010 hatt en økning i antallet nye fritidsboliger på over 15 % (Statistikknett, 2011). Det hyttebaserte reiselivet har dermed blitt viktigere de siste årene for vekst og utvikling i de tradisjonelle rurale turistområdene på bekostning av det tradisjonelle reiselivet (Flognfeldt, 2004, Velvin *et al.*).

Det finnes en del relevant kunnskap om nordmenns naturoppfatning og statistikk om norsk naturbruk (Odden, 2008, Pedersen, 2001a, Vorkinn *et al.*, 1997, Vaage, 2009). Det er imidlertid lite systematisert og mindre tilgjengelig kunnskap om hvilke naturoppfatninger og preferanser for naturbaserte aktiviteter ulike utenlandske turister har når de kommer til Norge og for sitt opphold i Norge. Noen undersøkelser er gjennomført av blant annet Innovasjon Norge og Fylkesmannen i Oppland. Fylkesmannens undersøkelse har kartlagt ulike brukergrupper knyttet til Jotunheimen nasjonalpark (Vorkinn, 2011).

Vi antar at turismetilbydernes forståelse av norsk naturbruk koblet sammen med deres egne kunnskaper om, ferdigheter i, og preferanser for naturbruk, vil ha betydning for tilbudet de utvikler for turistene. Det tilbudet de utvikler, trenger ikke å være i samsvar med hva ulike brukergrupper etterspør. Når det gjelder turistenes forventninger til naturopplevelse, hevder britten John Urry (1990) at turister, og da i særdeleshet britiske og kontinentale turister, er blikkorienterte. "Turistblikket" er påvirket av turistens egen identitet som er formet av det samfunn og den historiske konteksten turisten er sosialisert i. Innfallsvinkelen er at kontinentale turister ser og gjennom blikket møter naturen. Urry (1990) anvender kategoriene "*det romantiske* og *det kollektive blikket*" som to forskjellige innfallsvinkler til hva turisten etterspør. Denne tilnærmingen til natur er kanskje annerledes fra en norsk, og skandinavisk brukstradisjon. For å undersøke om det kan finnes forskjeller i naturoppfatning har vi utarbeidet følgende problemstillinger for denne studien:

- Kan det spores forskjeller mellom skandinaviske og kontinentale turistenes naturoppfatning og ønsker om opplevelser og aktiviteter i naturen? Hva er eventuelt de viktigste kjennetegnene ved forskjellene?
- Hva kjennetegner naturoppfatninger og ønsker om opplevelser og aktiviteter i naturen til norske tilbydere av gårdsbaserte tjenester for turister?

I artikkelen vil vi først presentere teoretiske innfallsvinkler knyttet til naturoppfatning. Deretter analyseres og drøftes hvordan natur oppfattes i et skjønnsmessig utvalg av turister fra fire forskjellige land og i et skjønnsmessig utvalg av små gårdsbaserte tilbydere av naturbasert turisme som en del av virket på gården. Med naturbasert turisme mener vi turisme som er avhengig av naturen, forsterkes av naturen eller foregår i naturen rent tilfeldig (Valentine, 1992).

Teoretisk rammeverk

Sammenvevingen av natur og kultur i vår tid kan forstås ut fra utviklingstendenser i den vestlige verden med velstandsøkning, økt sosial, kulturell og teknologisk kompleksitet. Seinmodernitetsteoretikere hevder at utviklingen fører til økte individuelle behov for å skape og gjenskape en egen identitet (Giddens, 1990, 1991). Giddens hevder videre at mennesket i senmoderniteten løsriver fra sted og rom, og dermed har eksistensielle behov for å gjenforankre seg. I gjenforankringen kan derfor tilknytning til og bruk av fysiske omgivelser bli viktige for selvpålevelse, tilhørighet og tilfredshet. Oppfatninger av natur og landskap kan både forstås som en konsekvens av menneskets brukende omgang med sine omgivelser og tilegnede sosiale og kulturelle konstruksjoner av betydningen av natur og landskap (Eder, 1996, Krogh, 1995). Kroppsliggjorte og kulturelle naturoppfatninger vil påvirke forståelsen av hvordan natur bør forvaltes og hvordan natur bør brukes og tilrettelegges, enten gjennom vern eller ved å tilrettelegge for næringsaktivitet (Sandell, 1991, Zacharsson *et al.*, 2006, Lønning, 2007).

I følge Bourdieu (1977) vil menneskers habitus innramme identitetsvalgene. Habitus defineres som "*et system av kroppsliggjorte disposisjoner som regulerer hvordan vi oppfatter, vurderer og handler i den*

fysiske verden" (Aakvaag, 2008). Handlingsdisposisjonene tilegnes gjennom sosialisering og kan forstås som en kroppsliggjøring av kulturelle forståelsesmåter, handlingsmønstre og verdier. Habitus er i stor grad underforstått for enkeltmennesket gjennom vanedannelse og opptrer til dels ved automatisering av handlinger (Bourdieu, 1977). Mennesket kan tankemessig oppleve seg selv løsrevet og identitetsformende i tråd med Giddens (1990, 1991) beskrivelse av senmoderniteten, men likevel være preget av innleirede, og til dels automatiserte og ubevisste handlingsmønstre når de skal utforme sin identitet i møte med fysiske omgivelser.

Både utenlandske og norske turister, samt tilbyderne av tjenester for turistene, kan således videreføre tidligere kroppsliggjorte erfaringer med natur i nye naturmøter i en annerledes kontekst. Habitus kan ha opphav i kulturelle verdier på nasjonalt, regionalt eller lokalt nivå, i de materielle betingelser i det aktuelle samfunnet (norsk fjellbygd i forhold til en kontinental bygd), og/eller i de sosiale og materielle betingelser for å drive for eksempel turistbasert næringsvirksomhet. I det følgende vil vi anvende to innfallsvinkler for å synliggjøre hvordan overordnede kulturelle verdier, samt sosiale og materielle betingelser for næringsvirksomhet, er med på å danne grunnlag for habitus for turistene og turismetilbyderen.

Nasjonale kulturverdier

I Norge har rurale verdier vært gitt høy verdi i visse perioder, for eksempel i den nasjonale frigjøringsbevegelsen på slutten av 1800-tallet (Witoszek, 1998). Gjennom romantikken og nasjonalbevegelsen ble norske natur og den norske fjellbonden sentrale kulturelle symboler for det norske (Berggreen and Veiteberg, 1994). Feiringen av polarhelten Nansen og Amundsen i overgangen til 1900-tallet bidro til at natur og det enkle liv i naturen fikk en varig og høy kulturell verdi i Norge. Verdien er blant annet blitt opprettholdt gjennom dyrking av vintersport og sportsidoler gjennom det siste århundret. Dessuten kan det folkelige friluftslivet sees som en del av det norske sosialdemokratiske prosjektet i gjenreisningen av nasjonen etter krigen med Kong Olav og Einar Gerhardsen som viktige forbilder.

Opp til vår tid kan det antas at det enkle friluftslivet har vært en del av et norsk doxa og en felles norsk habitus (Pedersen, 2001b, Vorkinn, 2001), noe som også hevdes i friluftslivsmeldingen: *"Friluftslivets verdier var tidlegare aksepterte utan særleg diskusjon av ei relativt homogen befolkning der stort sett alle hadde vokst opp med friluftstradisjonar."* (Miljøverndepartementet, 2001). Andre studier viser at natur generelt oppleves som viktig for nordmenns velvære og tilfredshet (Næss et al., 2001).

På grunnlag av sine feltarbeid i Nederland og Norge, hevder Boogaard (2009) at det er tydelige forskjeller på hvordan nordmenn og nederlendere kategoriserer forholdet mellom naturlige og mer menneskeskapt omgivelser. I Norge deles omgivelsene inn i tre kategorier, *"det urbane, kulturlandskapet og villmark"*, mens nederlendere deler omgivelsene i to, enten *"urbane"* eller *"de grønne omgivelser"* (Boogaard, 2009). I Norge oppfattes kategorien urørt natur som nærmest hellig og ukrenkelig, mens det ikke er viktig å definere forskjeller mellom urørt natur og andre grønne områder i Nederland. Denne inndelingen kan muligens videreføres til også å gjelde de land som tradisjonelt har lite av det vi nordmenn kaller villmark, slik som for eksempel England.

Livsformsanalyse – sosiale og kulturelle betingelser

Opprettholdelse av næringsvirksomhet er avhengig av at varene og tjenestene som utbys for salg møter en etterspørsel til en pris som dekker produksjonskostnadene og eiernes behov for overskudd. Højrup (1989) hevder i tillegg at livsformene til produsentene kan avledes, og er betinget av de samfunnsmessige og materielle vilkår som ligger til grunn for virksomheten. Tilbyderne av gårdsbaserte tjenester er ofte selvsysselsatte, har som regel få ansatte utover familiemedlemmene, eier stort sett ressursgrunnlag og produksjonsmidler som inngår i driften og står gjerne for tilbudet av tjenester fra start til slutt uten underleverandører av betydning. Ut fra disse betingelsene kan det slutes at tilbydernes virksomhet primært hører inn under den enkle vareproduksjonsmåte (Krogh, 1999).

For å kunne fortsette sitt virke og yrke i den enkle vareproduksjonsmåte over tid, er det nødvendig at næringsutøveren identifiserer seg med verdier og måter å handle på som er i samsvar med strukturen og levevilkårene gitt av produksjonsmåten (Højrup, 1989). Med utgangspunkt i den strukturelle livsformsanalysen (Højrup, 1989) har Vedeld et.al (1998) identifisert fem sosiale verdier som grunnleggende prinsipper for den selvstendige livsforms virke i landbruk og for den væremåte og handlingsorientering som følger av å drive med gårdsvirksomhet i Norge: *"eiendomstilknytning, forvaltertankegang, kyndighet, produksjonsorientering og selvstendighet"*.

Eiendommen er virksomhetens materielle grunnlag og basis for næringsvirksomheten. Eiendomstilknytningen vil derfor være knyttet til næringsrettet bruk av gårdens ressurser, både inn- og utmark. Odelslovgivningen bidrar til at eiendomstilknytningen også er slekts- og tradisjonsorientert. Forvaltertankegangen er orientert om å opprettholde produksjonsgrunnlaget gjennom reproduserbar høsting samt utvikling av virksomheten slik at den gir økonomisk bærekraftig avkastning på lang sikt. Kyndighet dreier seg om håndlag og ferdigheter i bruk av gårdens produksjonsgrunnlag og er en forutsetning for selvsysselsatt næringsvirksomhet. Kjennetegnene ved kyndighet vil variere ut fra hvilke varer og tjenester som produseres på gården. Produksjonsorientering kan forstås som en viljesrettet

drivkraft for inntektsgivende næringsvirksomhet fra gårdens ressurser. Uten denne drivkraften vil vilkåret for selvsysselsatt gårdsdrift ikke være til stede. Selvstendighet er nødvendig da gårdbrukeren alene er ansvarlig for produksjonen fra start til slutt. I tillegg kan forent selvstendighet i form av dugnad være nødvendig for å sikre produksjon og vedlikehold av fellesgoder i lokalsamfunnet samt utveksling av tjenester mellom gårdbrukere.

Disse verdiene betegnes som sosiale, da de vil være delt mellom gårdbrukere som virker innen den enkle vareproduksjonsmåte i lokalsamfunnet (Krogh, 1999). Over tid vil verdiene nedfestes i gårdbrukerens handlingspraksis, og dermed også i deres habitus. Verdiene styrkes og vil fastholdes i samhandling med andre gårdbrukere. Både i følge en automatisert habitus og strukturelt betingende livsformsverdier kan det antas at gårdsbaserte turismetilbud avspeiler verdiene og naturoppfatningen til tilbyderer. Det kan videre antas at det kan oppstå en spenning mellom disse tilbudene og hva turister med en annerledes habitus kunne ønske av tilbud. Turisten kan møtes med tilbud bonden synes er bra, men som turisten ikke etterspør.

I analysen vil vi undersøke naturoppfatninger og drøfte om det er forskjeller i naturoppfatningen mellom turistene og tilbyderne. Om vi finner tendenser til slike forskjeller som den teoretiske utleggingen antyder, kan drøftingen av empirien bidra til å gi utvikle kunnskap som er relevant for tilbyderne. Vi antar at bøndene ikke er fengslet av sin habitus, men kan bevisstgjøre seg den fysiske, sosiale og kulturelle sammenhengene de står i, og endre sine valg og sin næringsvirksomhet (Crossley, 2001).

Metode

Empirien til denne artikkelen er hentet fra to kilder, web-baserte fokusgrupper og forskningssamtaler. Synovate, i dag en del av Ipsos, har gjennomført datainnsamlingen knyttet til de web-baserte fokusgruppene. Forskningssamtalene har forfatterne selv gjennomført med tilbydere av naturbaserte turismerelaterte produkter i kommunene Sigdal, Rollag og Nore og Uvdal i Buskerud fylke.

Synovate undersøkelsen omhandlet primært miljømerking og nasjonalparker og i tillegg spørsmål knyttet til natur og hva fokusgruppedeltakerne gjør når de er i naturen. Spørsmålene brukt i denne artikkelen ble utformet med basis i det teoretiske grunnlaget presentert i forrige kapittel. Utvalget ble foretatt skjønnsmessig, basert på målgruppepanelene til Synovate (www.ipsos.no). Det ble gjennomført 8 online fokusgrupper med to grupper i hvert land, Norge (7 og 8 deltakere), Sverige (7 og 9 deltakere), Danmark (6 deltakere i hver gruppe) og England (5 og 10 deltakere), totalt 58 deltakere. Det var tilnærmet kjønnsbalanse og aldersspredning i alle gruppene. Under rekrutteringen til fokusgruppene ble de som hadde noe kunnskap om miljø og var interessert i naturbasert ferie prioritert. Deltakerne har ikke blitt prioritert ut fra andre mulige variable, for eksempel yrke og utdanning.

I tilbyderundersøkelsen ønsket vi å velge samtalepartnere fra et geografisk område med nærhet til verneområde. Verneområder og nasjonalparker vurderes å ha stor betydning for turister (Nærings- og Handelsdepartementet, 2007). I tillegg var verneområder og nasjonalparker sentralt i turistundersøkelsen. På bakgrunn av disse kriteriene, foretok vi en skjønnsmessig utvelgelse basert på hvilke gårder som hadde vært i kontakt med Norsk landbruksrådgiving Østafjells for utvikling av gården eller deltatt i politiske nettverk knyttet til vernedebatt om bruk og vern av egen landbrukseiendom. Flere av samtalen foregikk med familien (mann og kone) og ikke bare en samtalepartner for hver gård. Totalt er 8 gårdsbruk representert i denne undersøkelsen. Intervjuene ble gjennomført i 2009.

Valget av metode ble gjort for å få fram mest mulig relevant informasjon og utdyping av meninger i forhold til våre forskningsspørsmål (Fontana and Frey, 1994). For vår undersøkelse var to kjennetegn ved deltakerne i fokusgruppene sentrale. For det første kunnskap om miljø og interesse for naturbasert ferie, for det andre nasjonal tilhørighet. Nettopp disse kriteriene lå til grunn for utvalget av deltakere. Vi var både interessert i å avdekke mulige nasjonale felleskulturelle oppfatninger, samt få opplysninger om den enkeltes faktiske naturbruk. Fokusgruppesamtale ble anvendt fordi menings- og informasjonsutvekslingen i gruppesamtalen er egnet til å utvikle og utdype en felles forståelse av natur og naturbruk. Sentralt for vår anvendelse var også det enkelte medlems forståelse av og refleksjoner omkring sin naturbruk som sammen med fokusgruppesamtalens åpne og bevegelige karakter, kunne være egnet til å løfte opp naturoppfatninger som kunne være innleiret i deltakernes habitus og til dels være ubevisste (Krueger, 1998). I begge undersøkelsene ble det således benyttet en ustrukturert tilnærming hvor et siktemål var at fokusgruppedeltakerne/ samtalepartnere skulle få anledning til å reflektere over sin egen vei fram til det han/hun gjør når de er i naturen. Ved hjelp av slike konkret orienterte refleksjoner kan den "faktiske adferden fremkomme, fremfor en "idealisert verden"(Fontana and Frey, 1994).

Hvordan få frem meninger om fenomenet natur og hva man gjør når man er i naturen, var sentralt i analysen. For å øke reliabiliteten ved analysen ble ATLAS ti. 6.2 brukt som analyseverktøy, og det er benyttet elementer fra fortelling til narrativ strukturering og meningsfortolkning for å analysere og klargjøre innholdet i fenomenene natur og hva gjør man når man er i naturen (Manning and Cullum-Swan, 1994, Kvale, 1997).

Analysen danner grunnlag for å drøfte eventuelle forskjeller i naturoppfatning mellom kontinentale og skandinaviske turister, og dernest mellom turister og naturbaserte turismetilbydere. Ut fra den utforskende tilnærmingen kunne et lengre feltarbeid med deltakende observasjon av så vel turistgrupper som tilbydere vært ønskelig, både for å kartlegge flere mulige nyanser i naturoppfatning og for å være mer sikker på holdbarheten i de forskjeller som utledes. I dette prosjektet var det dessverre ikke ressurser til å anvende slike metoder.

Funn og diskusjon

I presentasjonen av det teoretiske grunnlaget for artikkelen har vi vært opptatt av hvordan oppfatningen og bruk av natur og kan være med på å utvikle en kulturell identitet, som igjen kan ha betydning for hvilke livsområder som oppleves som sentrale for velvære og tilfredshet i et samfunn. Den gradvise endringen fra rural til urban livsførelse i mange områder i verden kan påvirke menneskets forhold til natur. Det kan antas at mennesker som primært har en urban tilknytning og i liten grad har forholdt seg til urørt natur vil tendere til å ha en annen naturoppfatning enn mennesker som har et ruralt livsområde. Stemmer den teoretiske utlegningen, vil naturoppfatningen til turistene innvirke på hvordan en naturbasert ferie bør tilrettelegges av turismetilbyderen hvis han/hun også skal favne større deler av turistmarkedet.

Turistenes naturoppfatning

Ut fra trendene i naturbruk og den teoretiske utlegningen, kan vi lage et kontinuum mellom to ytterpunkter, der det ene ytterpunktet utgjøres av dem som i liten grad ønsker en turistifisert tilrettelegging av naturen. På det andre ytterpunktet finner vi dem som ønsker en større og betydelig grad av tilrettelegging. Ønsket om minimal tilrettelegging kan bety å "fryse landskap og natur" som et slags museum (Sandell, 1991, Zacharison *et al.*, 2006). Målet er å nyte synet, men også ta vare på villmarksliknende natur i sin opprinnelige situasjon uten menneskelig inngripen.

De norske deltakerne i fokusgruppene vektla spesielt ivaretagelse av villmark og autentiske opplevelser av villmark. Dette er i tråd med Boogaards (2009) funn, der urørt natur betraktes som en egen og særskilt verdifull naturkategori blant de norske samtalepartnere. Naturoppfatningen synes også å ha blitt sosialt inkorporert i den rekreative norske naturbruk og dermed også i mange nordmenns habitus med både polfarere og statsledere som idealer (Bourdieu, 1977, Vorkinn *et al.*, 1997, Pedersen, 2001b). Idealisert norsk naturbruk kan knyttes til varsom ferdsel i naturen med vekt på autentiske naturopplevelser. To utvalgte sitater fra de norske fokusgruppedeltakerne gjenspeiler flertallet av de norske deltakernes syn.

"Ja dette (ta vare på naturen: vår anmerking) er avgjørende for meg, det kan bli slitasjer ved for hyppig bruk og ved for store endringer på landskapet" Norsk fokusgruppe 1.

"natur betyr frihet og rekreasjon for meg....Stillhet"..... det betyr ekte opplevelser, lukter og inntrykk som ikke helt stemmer i en turismesammenheng for min del" Norsk Fokusgruppe 2

De fleste deltakerne i de norske fokusgruppene nevner at oppveksten har vært preget av naturbruk i form av aktiviteter knyttet til naturen. Aktiviteter som i liten grad trenger tilrettelegging slik som fotturer, skiturer og høsting i naturen av bær og fangst.

"Man er vel ikke "nordmann" om man ikke synes dette er svært viktig? Født med ski på bena, søndagsturer og alt dette" Norsk Fokusgruppe 1

I koblingen av ivaretagelse av urørt natur med enkelt friluftsliv som gir autentiske naturopplevelser, synes de norske fokusgruppedeltakerne å støtte opp om en oppfatning av nasjonal naturidentitet. Statistiske undersøkelser av naturbruk viser imidlertid at norsk ungdom i økende grad søker tilrettelagt naturbruk og utstyrskrevende aktiviteter, for eksempel aktiviteter i alpinanlegg, fjellklatring, frikjøring, elvepadling, juving, rafting, skiseiling og bølgesurfing. Interessen for lengre fotturer i skogen- og lengre skiturer er avtakende (Odden, 2008, Vaage, 2009). Vi kan ikke fastslå om denne endringen i ungdommens valg av naturbruk og friluftsliv foreløpig har hatt særlig innflytelse på norsk naturbruk som habitus eller om den vil føre til endring i naturbrukshabitus. Våre funn er imidlertid i samsvar med Pedersen (2001a), som hevder at så vel verdier som praksiser i norsk friluftsliv er tilnærmet stabile.

Kontrasten mellom de norske fokusgruppedeltakerne og de engelske og danske fokusgruppedeltakerne er tydelig. Flertallet av disse fremhevet det som Boogaard (2009) benevner som det "grønne området" som en del av sitt forhold til natur.

"I sit in my garden or local park for nature" Engelsk fokusgruppe 2

"Jeg er meget glad for at være i naturen. Jeg synes også det er fint at have natur i byområder (træer, grønne plæner osv.)" Dansk fokusgruppe 1

Både de danske og engelske samtalepartnerne trekker frem eksempler på at også bearbejdede områder, slik som parker, sees som en del av naturen. I disse landene finnes lite eller ingen urørt natur. Omgangen med natur er knyttet til områder der mennesker har levd sine liv i nåtid og langt tilbake i fortiden. Menneskets brukende omgang med sine omgivelser, mer eller mindre preget av menneskelig påvirkning, preger nødvendigvis de kulturelle forståelsesmåter og handlingsmønstre og dermed også sosialisering og utvikling av habitus (Bourdieu, 1977, Krogh, 1995). Hagearbeid og bruk av parker synes å være mer nærliggende naturbruk for disse fokusgruppedeltakerne enn det enkle friluftsliv i relativt uberørte områder.

Gjennom økt tilrettelegging kan tilbudet av gårdsbaserte tjenester tilpasses turistenes hjemmевante omgang med sine omgivelser og dermed deres habitus. Ved større grad av tilrettelegging, slik som for eksempel gode graderte og godt merkede stier, samt skilter på stiene om hva man kan oppleve av dyreliv og historiske hendelser i området, er det mulighet for at turistenes barrierer for bruk reduseres. Turismeproduktet tilpasses på denne måten forholdet mellom menneske og landskap slik det faktisk framstår (Krogh, 1995). Landskapet kan i et slikt tilfelle bli sett på som en fabrikk for produksjon av aktiviteter og mer dominerende naturbruk (Sandell, 1991, Zacharsson *et al.*, 2006).

Ingen av de norske samtalepartnerne, verken i intervjuer eller fokusgrupper, nevner naturbruksaktiviteter som krever større grad av tilrettelegging i naturen. Det som nevnes flittigst er å bruke naturen enten til skigåing, vandring eller som bruk for høsting i form av bærplukking eller jakt. Den samme tendensen sees blant de svenske samtalepartnerne. Utrykkene er tilnærmedesvis like de norske fokusgruppedeltakerne, men noe mer spesifiserte i tilnærmingen, "Vandra, springa, picknick, tälta, bada, cykla, åka skidor, slalom, åka båt", er ord som brukes.

Blant de danske og engelske samtalepartnerne brukes i større grad ord som "see the wonders of nature", "admiring the scenery", "Færdes i den og opleve hvad der sker i den, nyde den", "Nyde en udsigt, dufte til en blomst, føle at man ejer hele verden". Flere av de engelske og danske fokusgruppedeltakerne viser også til reservater og safariparker. Blant disse fokusgruppeeltakerne knyttes ordene som brukes, av hva som er natur, samt hva man gjør i naturen, i større grad til å se og oppleve og i mindre grad til krevende aktiviteter i naturen. Ut fra materialet synes det som habitus knyttet til natur og naturbruk varierer mellom nasjonene. Både nasjonal identitet, hva slags natur og landskap mennesket eksponeres for i hverdagslig landskaping og sosialisering, og hva slags naturbruk som oppfattes som høyverdig og normal har betydning. De norske og svenske deltakerne tenderer mot et ytterpunkt med verdsetting av aktiv kroppsbruk i natur kombinert med lav tilrettelegging. Britene og danskene i vår undersøkelse synes å være mer opptatt av betraktende naturbruk og høy tilrettelegging. Likevel dokumenterer Vorkinn (2011) at 12 % av fotturistene i Jotunheimen er dansker og nederlendere. Dette kan enten tyde på at de danske deltakerne i vår undersøkelse ikke dekker bredden i danskers oppfatning av natur eller at de som benytter Jotunheimen Nasjonalpark er et begrenset utvalg av dansker som søker opplevelser i uberørt natur. Det kan også tenkes at en betraktende tilnærming til natur kan kombineres med friluftsliv i form av fotturer.

Tilbydernes naturoppfatning

Videreutvikling av tradisjonell naturbruk knyttet til gården og nærområdet kan være et fundament for å kunne drive en økonomisk forsvarlig småskala reiselivsvirksomhet. Tilknytning til gården gjennom slektskap, samt erkjennelsen av at du skal overta og føre forfedres livsverk videre, legger ofte føringer for den naturoppfatningen som utvikles (Krogh, 1995, Bourdieu, 1977). Samtidig må det tenkes innovativt for å få en fornyelse og videreutvikling av gården samt en forståelse og tilpasning av reiselivsproduktet til hva turistene ser og forventer (Urry, 1990).

Tilbyderne i utvalget har startet opp virksomheter i naturbasert turisme, som et tilleggsprodukt til den vanlige gårdsdriften. Samtalepartnerne selv refererer til virksomheten de driver som "kulturbasert", "naturlig turisme", "skjæringspunktet kultur og natur", og i liten grad til begrepet naturbasert turisme. De knytter også reiselivsvirksomheten til en overordnet kulturell forståelse av gårdsdrift, der eksempelvis plante- og husdyrproduksjon og naturbasert turisme er forskjellige næringsmessige måter å bruke og høste fra naturen på. Produktene er forskjellige, men både naturbasert turisme og det å drive tradisjonelt gårdsbruk er en kroppsliggjort inngripen med naturen.

Produksjonsorienteringen er nødvendig for å skape seg et utkomme i den selvstendige livsform i landbruket (Vedeld *et al.*, 1998, Krogh, 1999), og naturen anvendes ut fra et nyttehensyn og som en arena for arbeid. Om man bruker utmarka til å utvikle turismetjenester eller tømmerhogst er for så vidt av mindre viktighet, det er mulighetene for å kunne opprettholde og videreutvikle gården som er av interesse.

Verdsettingen av gårdsdriften vektlegges også når vi spør tilbyderne om deres forhold til natur. Samtlige samtalepartnere sier de er sterkt knyttet til natur. Det fremheves som en sentral del av deres egen identitet, som har blitt skapt gjennom at gården for alle samtalepartnerne foruten en har gått i arv gjennom generasjoner. Eiendomstilknytningen er meget viktig for tilbyderne, og naturtilknytningen er tett koblet til hvordan man forvalter og bruker inn- og utmark på gårdsbruket og i gårdsdriften.

"Og dette er noe som, jeg tror ligger i, i generasjonene tilbake, det med å..... ta vare på og, og tenke over..... Dette er noe vi ubevisst har blitt lært, når skal det fiskes og når skal det

ikke fiskes, holdt jeg på å si, når skal det jaktes og på hvilken måte.....Ja, ikke noe overforbruk, men den nøytrale bruken,.....matauk eller hva du skal kalle det, da.”
Samtalepartner 3

”Den der daglige kontakten med naturen som er....den er en naturlig del av livet på gården”
Samtalepartner 5

Den tradisjonelle gårdsdriften institusjonaliserer også forvaltertankegangen som en grunnleggende verdi for gårdbrukerne (Vedeld *et al.*, 1998). Det omfatter blant annet å ta vare på ”naturen” og rydde og vedlikeholde skogen. Andre forvaltningsoppgaver, som å sanke bær og sørge for bestandsregulering gjennom fiske og uttak av jaktvilt kan også knyttes til produksjonsorienteringen. Naturen produserer mat og virke, og det som naturen produserer skal helst nyttes. Samtalepartnerne forteller også om hvordan de har lært å forvalte og bruke ressursene og dermed utviklet kyndighet.

Det synes som de intervjuede tilbyderne i betydelig grad er preget av de sosiale verdier som kjennetegner den selvstendige livsform i norsk landbruk (Krogh, 1999, Vedeld *et al.*, 1998). I tillegg synes realiseringen av disse verdiene å være noe tilbakeskuende. Det tradisjonelle landbruket koblet med jakt, fiske og enkelt friluftsliv i utmarka framheves som en god kobling mellom produksjon, nyttig høsting, god forvaltning av naturressursene og rekreasjon. I møtet med endringer i rammevilkår og utvikling av tilbud for nye målgrupper, vil det oppstå behov for endringer i hvordan den selvstendige livsform tilpasser seg omgivelsene. Højrup (1989) hevder at neokulturasjon med endringer i vare- og tjenesteproduksjon er nødvendig for å fortsette virksomheten innen den enkle vareproduksjonsmåte i møte med strukturelle endringer i materielle betingelser.

Flertallet av turistene som oppsøker samtalepartnernes gårder for å oppleve den naturbaserte turismen er norske, men det er også innslag av utenlandske turister. En av samtalepartnerne kommenterte hva turistene gjør på gården og i nærområdet;

”... altså de er jo opptatt av å oppleve ting, så, så de er jo da med på, de er jo med på og melker og, og å være med på det som jeg kan tilby og så er de da opptatt av å, å være med på de opplevelsene de kan i nærmiljøet. De kjører dresin, rideturer.. ja, det som Numedal har å tilby...” og:

”...vi har hatt mye nederlendere her og ...Og så er det... ja, jeg vet ikke, de.. de er veldig rolig når de er her også, så jeg tror det at de liker å slappe av.. og nyte.” Samtalepartner 6

Sitatet løfter fram et poeng flere av samtalepartnerne opplever. Mange norske turister synes å foretrekke å bruke naturen til opplevelser, mens flere tilbydere erfarer at kontinentale turister i større grad tilpasser sin naturbruk til å se på naturen fremfor å bruke naturen. Når tilbyderne i vesentlig grad synes å utvikle sine tilbud med basis i kulturelle verdier i den selvstendige livsform i landbruket, som ”eiendomstilknytning, forvaltertankegang, naturbrukskyndighet og produksjonsorientering og selvstendighet” (Krogh, 1999, Vedeld *et al.*, 1998), er det ikke unaturlig at de fleste turistene som besøker gårdene er norske. Tilnærmingen viser i liten grad en tilrettelegging for bruk av naturen på utlendingers premisser. Det kan lede til en selvpoppfyllende profeti: færre kontinentale turister vil komme til typiske naturbaserte produkter i Norge fordi de i sterkere grad har en blikkorientering i tråd med Urry (1990).

Oppsummert viser vår analyse at det synes å være forskjell i naturoppfatning mellom de som tilbyr naturbasert turisme og de turistene som kommer fra områder som har liten eller ingen grad av det som Boogaard (2009) betegner villmark. Turister fra land med mer rurale urørte områder, slik som Sverige og Norge, synes å ha en oppfatning av natur som samsvarer med tilbydernes naturoppfatning. Forskjellen kan forklares ut fra forskjell i habitus (Bourdieu, 1977) mellom turister fra områder med lite av uberørt natur i sine omgivelser og motsatsen turismetilbydere og turister som har stor grad av uberørt natur i nære livsmiljø. En forskjell mellom de norske og svenske turistene og turismetilbydere synes å være at gårdbrukerne i større grad opplever seg som en del av naturen, med en kulturell forankring knyttet til bruk og høsting av naturen (Vedeld *et al.*, 1998, Krogh, 1999, Velvin *et al.* 2010). Denne kulturelle forankringen kommer frem blant turismetilbyderne og virker som den er institusjonalisert gjennom flere generasjoner;

”Men en bevissthet om at jeg skulle overta gården den var implantert allerede sånn når jeg var en fire, fem år. ... Og så spør de ’hva skal du bli da....’, ja, snekker, politi, flyger. Og så kom de til meg, ’Ja, du skal jo bli bonde’ og så spurte de ikke mer” Samtalepartner 1

For di nesten alle tilbyderne er vokst opp på gården, har forankringen til naturen alltid vært sterk, og de har vært vant til å bruke naturen i stor grad til å hente dyr fra beite eller jakte. Dette er bruk som i liten grad er tilrettelagt, og naturoppfatningen kan da påvirke graden av tilrettelegging ovenfor utenlandske turister. De utenlandske turistene fra områder med lite urørt natur bruker i liten grad denne type natur, de er i større grad opptatt av det visuelle og nærheten til naturen.

Konkluderende bemerkninger og implikasjoner for naturbasert næringsutvikling

Med svekket økonomi i primærnæringene i småkommunene er den økonomiske bærekraften nært knyttet til muligheten for å skape flere arbeidsplasser og næringsutvikling i distriktene. Vår undersøkelse tyder på at tilbyderne trenger å erkjenne at urbane deler av det utenlandske markedet har en annet naturoppfatning enn dem selv, for å kunne utvikle en god økonomisk drift av det naturbaserte turismeproduktet. Engelskmenn og dansker synes å være mer opptatt av tilrettelegging for naturbruk enn det skandinaviske markedet.

For å få turister til gårdsbruket er det viktig å kunne tilpasse det naturbaserte produktet til turistenes ønsker. Det forutsetter en kontinuerlig oppdatert produkt- og markedsforståelse. Den tydeligste pekepinnen i materialet er at tilbyderne synes å legge egen naturbrukshabitus til grunn i utviklingen av sine tilbud til turister. Når disse tilbudene ikke synes å være i samsvar med habitus til mange av de internasjonale turistene, er det kanskje ikke unaturlig at de fleste som benytter tilbudet er norske og til dels svenske turister. Samtlige av tilbyderne vi intervjuet var opptatt av det enkle friluftsliv, med liten inngripen i naturen. De brukte naturen til egen rekreasjon og som grunnlag for å bygge og vedlikeholde egen identitet. Deres naturbruk var forbundet med høsting av naturens goder, slik som jakt, fiske, bær- og sopplukking.

Den identitet og habitus som har blitt utviklet i generasjoner påvirker tilbydernes forståelse og underforstått hvordan de tilrettelegger reiselivsproduktet. Deres habitus gjør at de ikke ser nødvendigheten av økt tilretteleggelse av turistproduktet. I stedet for å tilpasse tilbudet til de internasjonale turistene som kommer fra mer urbane forhold, tilpasser de i stedet produktet til brukere som har en tilnærmet lik kulturell identitet som de selv har, nemlig det norske og delvis det svenske markedet.

For å ta hensyn til hva kontinentale turister faktisk gjør når de er i naturen, er det behov for større grad av samarbeid mellom ulike aktører i nærheten av hverandre slik at det utvikles et større spekter av tilpassede aktiviteter. Turistnæringen, og spesielt den gårdsbaserte, består av små foretak, hvor den enkelte tilbyder ikke har kapasitet til å utvikle et fullgodt tilbud av aktiviteter. Når det skal utvikles strategier for hvilke grupper turister man bør satse på, synes det som strategiene i større grad bør ta hensyn til at aktører i de ulike landene har forskjellig habitus.

Vår undersøkelse er knyttet til et begrenset antall samtalepartnere og fokusgruppedeltakere, og er kun egnet til å antyde sammenhenger. Vi antyder først og fremst tendenser. Disse bør utdypes og nyanseres i en dypere kvalitativ studie, før hypoteser testes ut statistisk på et representativt utvalg. Under rekrutteringen til fokusgruppene ble det tatt hensyn til at deltakerne hadde noe kunnskap om miljøspørsmål og var interessert i naturbasert ferie. Dette ble gjort for å spisse undersøkelsen mot målgrupper for naturbasert reiseliv. Selv om det ikke er mulig å trekke statistiske slutninger ut fra responser fra deltakerne i undersøkelsene, kan resultatene likevel tyde på at miljøkyndige nordmenn og svensker med interesse for naturbaserte aktiviteter står for en mer tradisjonell skandinavisk naturidentitet, mens de aktørene som har mindre av urørt natur knytter sin identitet til et urbant verdigrunnlag. For å få en mer presis forståelse av ulike grupper av internasjonale turister sine ønsker og behov, er det behov for ytterligere kartlegging og langt mer utdypende undersøkelser.

Referanser

AAKVAAG, G. C. 2008. *Moderne sosiologisk teori*, Oslo, Abstrakt forlag.

ANDERSEN, F., BØE, E., ERIKSEN, L. Ø., HAUKÅS, T., HEGRENE, A., HJUKSE, O., HVAL, J., KRISTIANSEN, B., PRESTEGARD, S. S., RUSTAD, L. J., RYE, S. K. P., STORNES, O. K., SVENNERUD, M. & ØVREN, E. 2010. *Økonomien i jordbruket. I: KNUTSEN, H. (red.) Utsyn over norsk landbruk: tilstand og utviklingstrekk 2010*. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.

BERGGREEN, B. & VEITEBERG, J. 1994. *Da kulturen kom til Norge*, Oslo, Aschehoug.

BOOGAARD, B. K. 2009. *The Socio-Cultural Sustainability of Animal Farming*. Ph.D Doctoral thesis, Wageningen.

BOURDIEU, P. 1977. *Outline of a theory of practice*, Cambridge, Cambridge University Press.

CROSSLEY, N. 2001. *The social body: habit, identity and desire*, London, Sage.

EDER, K. 1996. *The social construction of nature: a sociology of ecological enlightenment*, London, Sage.

- FLOGNFELDT, J. T. 2004. Second Homes as a Part of a New Lifestyle in Norway. In: HALL, C. M. & MÜLLER, D. K. (eds.) *Tourism, mobility and second homes: between elite landscape and common ground*. Clevedon: Channel View Publications.
- FONTANA, A. & FREY, J. H. 1994. Interviewing: The Art of Science. In: DENZIN, N. K. & LINCOLN, Y. S. (eds.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, California: Sage.
- GARROD, B., WORNELL, R. & YUELL, R. 2006. Re-conceptualising rural resources as countryside capital: The case of rural tourism. *Journal of Rural Studies*, 22, 117-128.
- GIDDENS, A. 1990. *The consequences of modernity*, Cambridge, Polity Press.
- GIDDENS, A. 1991. *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*, Cambridge, Polity Press.
- HØJRUP, T. 1989. *Det glemte folk: livsformer og centraldirigering*, Hørsholm, Institut for Europæisk Folkelivsforskning, Statens Byggeforskningsinstitut.
- KROGH, E. 1995. *Landskapets fenomenologi*. PhD Doctoral thesis, Norges landbrukshøgskole.
- KROGH, E. 1999. Kulturforskjeller og naturbrukskonflikter. *Forskning satt ut i praksis – artikler til etterutdanningskurset "Natur- og ressursforvaltning i teori og praksis"*. Ås: Norges landbrukshøgskole.
- KRUEGER, R. A. 1998. *Analyzing & reporting focus group results*, Thousand Oaks, Calif., Sage.
- KVALE, S. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, Ad notam Gyldendal.
- LØNNING, D. J. 2007. *Fridomen til å skapa: alternative historier om nyskaping og bygdeutvikling*. 2007:1, Universitetet for miljø- og biovitenskap.
- MANNING, P. K. & CULLUM-SWAN, B. 1994. Narrative, Content, and Semiotic Analysis. In: DENZIN, N. K. & LINCOLN, Y. S. (eds.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- MCGEHEE, N. G. & KYUNGMI, K. 2004. Motivation for Agri-Tourism Entrepreneurship. *Journal of Travel Research*, 43, 161-170.
- MILJØVERNDEPARTEMENTET 2001. Friluftsliv - ein veg til høgare livskvalitet. I: MILJØVERNDEPARTEMENTET (red.). Oslo: Miljøverndepartementet.
- NÆRINGS- OG HANDELSDEPARTEMENTET 2007. Verdifulle opplevelser: nasjonal strategi for reiselivsnæringen. Oslo: Nærings- og handelsdepartementet.
- NÆSS, S., MASTEKAASA, A., SØRENSEN, T. & MOUM, T. 2001. *Livskvalitet som psykisk velvære*, Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- ODDEN, A. 2008. *Hva skjer med norsk friluftsliv?: en studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004*. PhD Doctoral thesis, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- PEDERSEN, K. 2001a. Friluftsliv som turisme I: VIKEN, A. (red.) *Turisme: tradisjoner og trender*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- PEDERSEN, K. 2001b. Natur, ungdom og identitet - mellom lokale tradisjoner og globale trender *Utmark - tidskrift for utmarksforskning*, 2.
- SANDELL, K. 1991. Ecostrategies and environmentalism - The case of outdoor life and friluftsliv *Geografiska Annaler Series B: Human Geography*, 73B, 133-141.
- STATISTIKKNETT. 2011. *Hyttebestand. Antall private hytter og hyttetetthet* [Online]. Kongsvinger: Statistikknett. Available: <http://www.statistikknett.com/> [Accessed 20.05 2011].
- URRY, J. 1990. *The tourist gaze: leisure and travel in contemporary societies*, London, Sage.
- VAAGE, O. F. 2009. Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter. Resultater fra Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007. Oslo-Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå.

VALENTINE, P. S. 1992. Review. Nature-based tourism *In: WEILER, B., HALL, C.M (ed.) Special Interest tourism*. London: Belhaven Press.

VEDELD, P., KROGH, E., BERGUM, J. & VATN, A. 1998. Virkemidler og handlingsvalg - informasjon og kommunikasjon som miljøpolitiske virkemidler i landbruket. . Norwegian University of life sciences.

VELVIN, J., KROGH, E. & VEDELD, P. O. 2010. Når enden er god er vel allting godt? Vern av Trillemarka-Rollagsfjell - styringsprosesser, deltakelse og politiske nettverk. *Utmark - tidskrift for utmarksforskning*, 10.

VELVIN, J., KVIKSTAD, T. M., DRAG, E. & KROGH, E. The impact of Second Home Tourism on Local Economic Development in Rural Areas in Norway. *Tourism Economics*, In Press, Corrected Proof.

VORKINN, M. 2001. Norsk friluftsliv - på randen til modernisering? *Utmark - tidskrift for utmarksforskning*, 2.

VORKINN, M. 2011. Bruk og brukere i Jotunheimen 1992, 2002 og 2010. Lillehammer: Fylkesmannen i Oppland.

VORKINN, M., AAS, Ø. & KLEIVEN, J. 1997. Friluftslivutøvelse blant den voksne befolkningen - utviklingstrekk og status i 1996. Lillehammer: Østlandsforskning.

WITOSZEK, N. 1998. *Norske naturmytologier: fra Edda til økofilosofi*, Oslo, Pax.

ZACHARISSON, A., SANDELL, K., FRIEDMAN, P. & ECKERBERG, K. 2006. Tourism and protected areas: motives, actors and processes. *International Journal of Biodiversity Science and Management*, 2, 350 - 358.

Artikkel II

Under review i Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy

I henhold til Copyright avtale med journalen er denne artikkelen foreløpig unntatt offentligheten

Social Value Change, Embeddedness and Social Entrepreneurship

Jan Velvin

University of Life Sciences, Norway

Buskerud and Vestfold University College, Norway

Kristian Bjørnstad

University of Life Sciences, Norway

Aurland Naturverkstad, Norway

Erling Krogh

University of Life Sciences, Norway

Abstract

Purpose- In this study we explore the shift in social and cultural values in the wake of ongoing change; specifically, the degree of embeddedness of these values among farm-based entrepreneurs. We examine how this value-change-embeddedness continuum can further the development of theories in the field of social entrepreneurship.

Design/methodology/approach- We use an exploratory and a descriptive approach when interviewing eight farmers and members of their respective households. The sample encompasses almost all the providers of farm-based tourism in this particular area of rural Norway. The empirical materials form the basis for selecting our theoretical approach, one of which is a structural life mode analysis.

Findings- Our findings show that the social value of self-reliance, when taken to extremes, can hinder the growth of deeper commercial cooperation between farmers. This

constitutes a challenge to efficiency and effectiveness on a larger scale, given a need for both independence and interdependence together with flexible entrepreneurial network cooperation in social entrepreneurship. Our findings also indicate that social entrepreneurship does not necessarily have to include a cognitive shift in values and roles to the exclusion of a productive entrepreneurial identity.

Originality/value- By focusing on value changes in social entrepreneurship, this paper addresses a significant gap in the entrepreneurship literature relating to the process of value creation. By using the structural life mode analysis, this study identifies the underlying value changes that are fundamental to entrepreneurial processes, allowing that process to unfold and take hold to the betterment of affected farm-based communities.

Keywords: Farm tourism, entrepreneurship, embeddedness, self-reliance, protected areas, social value change

Artikkel III

Publisert i *Utmark, Tidsskrift for Utmarksforskning* VOL 10, 2010

Gjengitt med tillatelse fra redaksjonen

Når enden er god er vel allting godt? Vern av Trillemarka-Rollagsfjell - styringsprosesser, deltakelse og politiske nettverk.

Jan Velvin - Universitetet for miljø- og biovitenskap & Høgskolen i Buskerud
Erling Krogh - Universitetet for miljø- og biovitenskap
Pål Olav Vedeld - Universitetet for miljø- og biovitenskap

Artikkelen tar for seg prosessene knyttet til etableringen av Trillemarka Rollagsfjell som naturreservat og hvordan politiske nettverk forsøkte å påvirke prosessene. Vi har fokusert på hvilken betydning dimensjonene bruk/vern, makt og kunnskap har hatt for de politiske nettverkene utvikling og aktiviteter gjennom verneprosessen. Gjennomgang av verneprosessen synliggjorde at ulike interessenter brukte "sine" politiske nettverk ved å knytte seg an til spesifikke planprosesser for dermed å kunne påvirke vernevedtak og verneforskrift. I utgangspunktet synes etableringen av to parallelle verneprosesser å være en uryddig, konfliktøkende og lite formålstjenlig vei. Imidlertid gjorde de to prosessene det mulig for interessentene å dokumentere, utvikle og målbære sine perspektiver og kunnskaper uten at konfrontasjonene ble overskyggende underveis. Dette kan ha vært en medvirkende årsak til at det var mulig å koordinere prosessene i det avsluttende arbeidet med utforming av verneforskrift.

Verneprosessen fikk økt lokal legitimitet gjennom lokal deltakelse med mulighet og myndighet til å påvirke forskriften ut fra lokal kunnskap. Dette ser vi som spesielt viktig i forhold til å skulle lykkes med næringsutvikling i Trillemarka og derigjennom opprettholde de opprinnelige intensjonene rundt verneforslagene.

English summary:

All's well that ends well? Protection of Trillemarka-Rollagsfjell - administrative processes, participation and political networks.

This article presents a case study of a conservation process of a biosphere reserve created from properties of mostly private owners. The main objective has been to analyze the role of competing policy networks that emerged during the conservation process, and the nature of their influence in the ongoing processes. We look in particular at the possibilities for starting sustainable businesses in the protected areas and the various trade-offs with biodiversity conservation. Our findings indicate that disparate local government initiatives and environmentalists' initiatives fight over hegemony or control of processes and outcomes, where issues over appropriate or relevant knowledge, power, authority and participation and the trade-offs between conservation and use are dominant issues.

After the conservation process of the land initiated by the environmental network was finalized, the local networks were explicitly enabled through political interventions to form conservation and use bylaws that encompassed much of the traditional use of the past, apart from cutting timber and selling land for second homes. An important lesson learnt is that the design of political structures and processes is crucial in securing effective and legitimate processes and outcomes for future planning processes of new biospheres.

Keywords: Governance, policy structures and processes, policy networks, conservation, sustainable development, participation

1. Introduksjon

En sein novemberkveld i 2008 er 60 grunneiere fra Sigdal samlet for å samtale om fremtiden etter vernet av Trillemarka. Lokalet preges av alvorstunge ansikter. Verneprosessen har vært vanskelig, da de fleste av grunneierne opplever at lokale standpunkter og forslag til løsninger ikke har blitt hørt fram mot vernevedtaket. Mange eiendommer i Sigdal har avgitt betydelige produktive skogarealer til reservatet. Men rykter har gått om at utarbeidelsen av verneforskriften har vært positiv. Forventningen er stor når skogsbrukssjef Kjell Ove Hovde skal gjøre rede for innholdet i forskriften. Det brer seg enkelte smil, og bifallshumringer høres når Hovde forteller at området etter lokalt press ble definert som "eldre naturskog med preg av urørthet" og ikke som "urørt eldre naturskog".

Smil og latter sitter løsere ettersom Hovde punkt for punkt går gjennom § 4: Generelle unntak i forskriften. Hvert av punktene tar for seg aktiviteter knyttet til ferdsel, landbruk, jakt, fiske, friluftsliv og annen rekreasjon som grunneierne kjenner seg godt igjen i, og en lang rekke kjente og kjære aktiviteter og viktige næringsvirksomheter er nedfestet i § 4. Tradisjonell hogst er forbudt, men det åpnes for å videreføre og utvikle andre aktiviteter og virksomheter som ikke truer verneformålet. Stemningen er snudd på hodet i forhold til møtet med miljøvernminister Erik Solheim i Rollag i januar 2008, da Solheim ble servert en ubrutt rekke av forbitrede og resignerte resonnementer og utsagn fra bønder i Sigdal og Numedal i forbindelse med lanseringen av vedtaket om vern av reservat på 147 km². Hva er det som har foregått i denne verneprosessen?

Vern eller ikke vern har lenge skapt hete politiske debatter knyttet til det å bo og drive eller bli "vernet" i Distrikts-Norge. I Norge er nå nesten 15 % av fastlandsarealet vernet (www.miljostatus.no 19.10.2009). Disse sakene har ved flere anledninger dannet grunn for konflikt mellom verneinteresser og store deler av den norske lokalbefolkningen som ønsker å opprettholde et regionalt næringsliv basert på tradisjonelt jord- og skogbruk.

I internasjonal sammenheng har områdevern vært det vanligste virkemidlet for å ivareta biologisk mangfold og opprettholde økologiske systemer. I denne sammenheng har det ofte vært lite oppmerksomhet omkring lokale vilkår for sosialt og kulturelt liv og hva menneskene som bor og virker i tilknytning til verneområder skal leve av (Peters, 2002). I mange land har dette ført til omfattende konflikter mellom lokalbefolkning og vernemyndigheter (Hammer, 2007b, Brockington *et al*, 2008). I det sentrale Europa er det utviklet forvaltningsstrategier som til dels og over tid har avdempet og håndtert konfliktene ved å kombinere statisk konserverende vernemodeller med integrerte modeller for varsomt bruk og vern.

Fra midten av 1980-årene rettet internasjonale forskere og andre aktører gradvis oppmerksomheten mot forvaltningsmodeller som fokuserte på bevegelighet, partnerskap og samordning av bruk og vern, mens norsk forskning i mindre grad var orientert mot slike modeller. De nye forvaltningsmodellene ble knyttet opp mot mer sammensatte og samfunnsorienterte målsettinger, der bevaring av biodiversitet ble samordnet med mål for rekreasjon, regional utvikling og opplæring i bærekraftig miljøforståelse (Mose, 2007, Mose and Weixlbaumer, 2007, Hammer, 2007b). I Norge økte oppmerksomheten omkring lokal deltakelse og vernetilnæringer basert på bærekraftig utvikling med fokus på Lokal Agenda 21 i etterkant av Rio-konferansen og Rio-deklarasjonen i 1992 (Sandström *et al*, 2008). Lokal deltakelse i naturvern og naturforvaltning ble gradvis oppfattet som viktigere. Dette reflekteres gjennom politiske signaler om økt lokal forvaltning og økt næringsutvikling knyttet til vernede områder (St.prep.65, 2002-2003). Det ble igangsatt forsøk på lokal deltakelse og lokal forvaltning i forbindelse med verneplan for Dovrefjell (Svarstad *et al*, 2003), men statlige verneprosesser etter Naturvernloven fortsatte stort sett etter etablert mønster. De politiske signalene om oppfølging og økt lokal medvirkning har også blitt tatt opp av opposisjonen i Stortinget, hvor det har blitt "*etterlyst økt lokal deltakelse og større kommunalt ansvar innenfor naturforvaltningen*" (Falleth *et al*, 2008).

Mønsteret i norske verneprosesser har stort sett vært preget av at lokalbefolkningen opplever at premisene for vern og verneforslag blir fastlagt gjennom naturvitenskapelige kartlegginger. De obligatoriske høringsrunder oppfattes av mange som et spill for galleriet der lokale tilnæringer og endringsforslag tilsidesettes. I det store og hele oppleves verneprosessen gjerne som en "ovenfra og ned"-tilnærming der lokale oppfatninger, forståelsesmåter og bruksinteresser ikke blir hørt (Skjeggedal, 2007). Dette har ført til økt politisk spenning på nasjonalt plan mellom "urbane naturvernoppfatninger", med søkelys på å verne stadig mer truede naturkvaliteter, og på den annen side "rurale oppfatninger" om bygde- og næringsutvikling, med søkelys på at ensidig vern av naturkvaliteter svekker levevilkårene i bygdene. Denne polariseringen, en slags sentrum - periferi konflikt, har økt både fordi verneambisjonene har økt (også på privat grunn) og fordi naturforvaltningen representert ved DN har vært lite villig til å finne kompromisser og til å delegere ansvar (Skjeggedal, 2008).

Verneprosessen omkring Trillemarka - Rollagsfjell har pågått i en brytningstid. De tradisjonelle polariseringene og vernetilnæringerne har hatt en sentral rolle og har blitt viet stor oppmerksomhet i media i denne saken. Imidlertid har også nye og mer dynamiske forvaltningsmodeller blitt brakt inn i verneprosessen, samtidig som det politiske fokuset på partnerskap, lokal deltakelse og lokal næringsutvikling har økt både på lokalt og nasjonalt nivå. I denne artikkelen er vi opptatt av å drøfte hvordan disse spenningene har kommet til uttrykk i verneprosessen omkring Trillemarka og hvordan spenningene og posisjoneringen til sentrale aktører underveis har påvirket det endelige utfallet av prosessen i form av vernevedtak med verneforskrift.

Våre problemstillinger er:

1. Hvordan prøver ulike interessegrupper gjennom politiske nettverk å påvirke utfallet av verneområdets størrelse og utformingen av verneforskrift?
2. Hvordan utvikles den kognitive og normative legitimiteten til vernet gjennom verneprosessene?
3. Hva slags makt og myndighetsforhold etableres gjennom den struktur og prosess som bygges i saken og hvilken betydning har dette for sakens forløp?
4. Hvilke slutninger kan man trekke omkring endringer i norsk vernepolitikk på grunnlag av

verneprosessen i Trillemarka - Rollagsfjell og hvilke anbefalinger?

5. Hvordan har mulighetene for næringsutvikling i verneområdet blitt påvirket av verneprosess og vernevedtak med verneforskrift?

Artikkelen gir en teoretisk begrunnet oversikt over hvordan og hvorfor sentrale aktører og interessenter danner ulike politiske nettverk. Vi drøfter deretter forholdet mellom bruk og vern, makt knyttet til aktuelle planprosesser og forståelse av hva som er rett og relevant kunnskap som viktige dimensjoner for utviklingen av politiske nettverk i denne saken. Dette danner grunnlag for et bruk og vern nettverk og et naturvern nettverk knyttet opp mot to forskjellige politiske og forvaltningsmessige strukturer og prosesser. Oppsplittingen mellom disse to nettverkene er videre anvendt i vår organisering av verneprosessen, som vi har delt inn i tre faser: Først den tradisjonelle verneprosessen etter Naturvernloven⁽¹⁾, dernest en lokal planleggingsprosess etter plan og bygningsloven, kommunealternativet, som gjøres mulig og initieres på grunnlag av den statlige verneprosessen og til slutt en koordinert prosess for utarbeiding av verneforskrift etter vedtak om verneområdets størrelse der man trekker på innsikt fra de to andre prosessene. Redegjørelsen for verneprosessen danner grunnlag for en avsluttende drøfting av problemstillingene.

2 Teoretiske perspektiv

2.1 Politiske nettverk

I innledningen viste vi til fremveksten av nye, dynamiske forvaltningsmodeller. Overgangen reflekterer framveksten av nye styringsformer, fra "government" til "governance", fra tradisjonelle og hierarkiske forvaltningsmodeller til mer deltakerorienterte forvaltningsmodeller der sivilt samfunn og privat sektor i større grad enn før får ta del i problemfastsettelse, politikkutvikling og implementering (Eversole and Martin, 2005, Sandström *et al*, 2008). I Norge er slike endringsprosesser i innledende faser og uttrykkes i ansatser og tilnærminger til *samforvaltning/samstyring* mellom staten på den ene side og lokalsamfunnet og berørte aktører, interessegrupper og organisasjoner på den andre side (Carlssoon, 2008, Lemos and Agrawal, 2006, Hovik and Vabo, 2005, Røiseland and Vabo, 2008, Andersen, 2010).

Det er flere årsaker til forandringene i styringsmodeller i naturforvaltningen. For det første er det dokumentert at økt grad av lokal deltakelse, medvirkning og innvirkning ofte gjør det lettere å iverksette og gjennomføre verneprosesser og oppnå bredere aksept for vernevedtak (Brockington *et al*, 2008, Mombeshora and LeBel 2009). For det andre har statens rolle i styringssystemene endret seg de seneste årene. Makt og myndighet delegeres til lavere styringsnivåer og fra offentlig til privat sektor og sivilt samfunn som ledd i en politikk for å redusere statens rolle og omfang (Pierre and Peters, 2000). Endringsprosessene og framveksten av ansatser til samforvaltning fremmer utvikling av nye, samt styrking av eksisterende politiske nettverk, der offentlige aktører kommer sammen med representanter fra privat sektor og sivilt samfunn (Rhodes, 1997). I fellesskap utvikler nettverksaktørene over tid og gjennom erfaring relativt stabile samhandlingsmønstre og kommunikasjonssystemer rettet mot politikkutforming og politikkutøvelse (Bresser, 1998). Det etableres felles holdninger, verdier og normer som operasjonaliseres i eksemplariske problemforståelser og løsningsrutiner. De politiske nettverkene organiseres ofte i spesifikke mønstre i moderne statsforvaltning. Nettverkene er bygget opp rundt aktører innen forskning, politikk og interessegrupper som samhandler om en felles sak (Sabatier, 1999, Hecló, 1978, Howlett, 2002, O'Toole, 1997).

Før vi spesifiserer politiske nettverk med aktører involvert i verneprosessen omkring Trillemarka, vil vi gjøre rede for tre dimensjoner som er viktige for dannelse og vedlikehold av slike nettverk i denne og liknende verneprosesser: forholdet mellom bruk og vern (tematisk fokus), makt (myndighet, beslutning, deltakelse) og kunnskap (beslutningsgrunnlag). For alle dimensjonene vil både forståelsesmåter og handlingsrutiner være knyttet til koordinering for å gjenskape og videreutvikle de sosiale og kulturelle verdiene i nettverkene.

Forholdet bruk/vern

I en brytningstid der tradisjonelle verneorienterte og nye integrerte forvaltningsstrategier holdes opp mot hverandre, er det sannsynlig at det vil bygges opp politiske nettverk knyttet til hver av disse forvaltningsstrategiene, jfr. utvikling av samforvaltning. Rio-deklarasjonen (1992) fastslår at bærekraftig utvikling må kombinere økonomisk, økologisk og sosiokulturell bærekraft (UnitedNations, 1993). Mens klassiske verneinteresser legger vekt på økologisk bærekraft og ivaretagelse av naturkvaliteter ut fra sårbarhet og knapphet, legger lokalbefolkningen ofte større vekt på samordning av de tre dimensjonene for bærekraftig utvikling, en variant av økologisk modernisering (Hajer, 1995). Hutton bruker begrepene "festningsvern" og mer åpen og deltakende "lokal-basert naturressursforvaltning" (Hutton *et al*, 2005). I ulike politiske nettverk vil likeledes forholdet mellom og vektleggingen av dimensjonene for bærekraft vurderes forskjellig (Dryzek, 1987, Hajer, 1995, Falleth and Hovik, 2009, Gulbrandsen, 2002).

Makt

Prosser for vern av områder er kjennetegnet av regulerte forløp der utvalgte forvaltningsorganer er

tildelt spesifiserte roller og myndighet, i Trillemarka primært etter Naturvernloven. Regulering av områder ut fra mål om bærekraftig utvikling kan imidlertid hjemles i ulike lovverk samtidig, for eksempel både i Naturvernloven og Plan- og bygningsloven. Dette åpner formelt for parallelle politiske og forvaltningsmessige prosesser frem mot vernevedtak. De ulike planprosessene åpner for forskjellig vektlegging av makt- og interessedimensjoner (Etzioni, 1988). Mens vedtak om reservatvern etter Naturvernloven utløser tvangsmakt og kompensasjon gjennom belønningsmakt, bygger prosessene i Planloven i større grad på oppbygging av normativ makt og myndighetsutøvelse basert på lokalpolitiske vedtak som reflekterer det besluttede flertalls normer og verdier. For å få gjennomslag for politikktutforming er det viktig å bygge både normativ og kognitiv legitimitet for den politiske saken (Schmidt, 2002). Slik at man klarer å begrunne saken både ut fra grunnleggende felles verdier og ut fra en framstilling av selve politikfeltet på en måte som vinner faglig og saklig støtte.

Gitt et ønske om integrasjon av bruk og vern etter prinsippene for bærekraftig utvikling, vil legitimiteten til beslutningsprosedyrer og myndighetsutøvelse øke gjennom kombinert bruk av Naturvernlov og Plan- og bygningslov, mens en tradisjonell verneprosess etter Naturvernloven gjerne ville få mindre legitimitet. Ut fra et avgrenset fokus på økologisk bærekraft vil ensidig bruk av Naturvernloven være mest aktuelt, men samtidig også kunne fungere polariserende og konfliktdannende. Om en interessegruppe "realpolitisk sett" anser makt som evne til å realisere sine interesser i møte med andre aktørers interesser, kan gruppen like fullt miste legitimitet knyttet til (tvangs) maktanvendelse (Hernes, 1978b, Hernes, 1978a).

Makt er således knyttet til muligheten for å påvirke beslutninger gjennom deltakelse, og man kan skille mellom deltakelse som et instrumentelt virkemiddel for å oppnå politiske mål og deltakelse som en demokratisk rettighet folk har til å være med på å definere mål, tiltak og virkemidler (Pretty, 1995). I verneprosesser tillegges derfor rettighetsdimensjonen ofte betydelig vekt.

Kunnskap

Involverte aktørers vurderinger og avveininger av hva som oppfattes som "rett og galt" og relevant er også knyttet til makt og deltakelse. Dette har fordelingsmessige og strategiske sider, men i denne sammenheng vil vi trekke fram de kognitive sidene. Bourdieu påpeker at det foregår kontinuerlige maktkamper i samfunnet om å definere rett og relevant kunnskap som udiskutabel, som *doxa* (Bourdieu, 1977). Det vil være bevegelige grenser mellom *doxa* og *opinion*, kunnskaper som er diskutabile og som det forhandles om relevansen og riktigheten av. Når det gjelder verneprosesser, vil dette dreie seg om både gyldighet og relevans av de empiriske funn og tilhørende kunnskapsgrunnlag som ligger til grunn for verneforslag. Det dannes ofte diskusjoner om naturvitenskapelige undersøkelser bør suppleres med kultur-, samfunnsfaglige og økonomiske undersøkelser som basis for forslag om mål, tiltak og virkemidler, jfr. fokus på økologisk bærekraft i forhold til fokus på samlet bærekraftig utvikling.

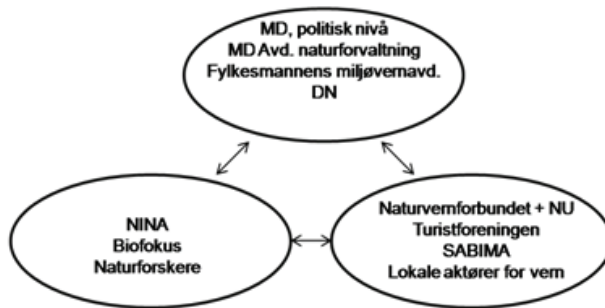
Oppfatningene om hva som er rett og relevant kunnskap vil variere ut fra hvordan kunnskapene settes i en samfunnsmessig sammenheng – ut fra kulturbaserte vurderinger av riktig og god bruk av området og vurderinger av fordeling og rettferdighet. Mens verneinteressene setter søkelyset på spesifiserte, empiriske undersøkelser og funn basert på kunnskap om økosystemer, vil lokalbefolkningen i tillegg ofte vektlegge erfaringsbasert og bruksorientert kunnskap som springer ut fra lokale virksomheter og levde liv i og med landskapet (Krogh, 1995).

De tre utvalgte dimensjonene synliggjør både vårt videre fokus i artikkelen og definerer i grove trekk viktige kjennetegn ved de to sentrale politiske nettverk som ble aktivert og tilpasset i verneprosessen omkring Trillemarka.

2.2 Planprosesser

I prosessen rundt Trillemarka - Rollagsfjell har det blitt etablert to delvis parallelle prosessuelle løp. De følger ganske ulike saksprosesser der de organisasjonsmessige og forvaltningsmessige strukturene rundt legger forskjellige føringer knyttet til forhold i saksfeltet. Sentralt i prosessenes løp er hvilke aktørarenaer og nettverk som blir etablert og hvordan de ulike aktørene påvirker beslutningene som fattes i de ulike fasene av prosessene. Sentralt er også hvordan makt og myndighet fordeler seg mellom to ulike nettverk og den innvirkning nettverkene har på hvordan vernepolitikken utformes.

I verneprosesser er slike nettverk viktige og selv om en del aktører og grupper nok kan falle mellom en slik todeling (Gulbrandsen, 2002, Vedeld and Krogh, 2000), har vi identifisert et "bruk og vernnettverk" og et "naturvernnettverk", skissert i figur 1.

Naturvernnettverket.

MD: Miljøverndepartementet, DN: Direktoratet for naturforvaltning, NINA: Norsk Institutt for Naturforskning, NU: Natur og Ungdom, SABIMA: Samarbeidsrådet for Biologisk Mangfold

Bruk og vernnettverket

MD: Miljøverndepartementet, BFK: Buskerud Fylkeskommune, USS: Utmarks kommunenes Sammenslutning

Figur 1: Aktørene i Naturvernnettverket og Bruk og vern nettverket

Nettverkene er interessante ikke minst fordi staten ved Miljøverndepartementet (MD) inngår i to ulike nettverk. MD som øverste forvaltningsmyndighet har en avdeling for naturforvaltning og en avdeling for regional planlegging. Førstnevnte avdeling legger hovedsakelig Naturvernloven til grunn i forhold til sitt forvaltningsregime, mens avdeling for regional planleggingsavdeling bruker Plan- og bygningsloven. I de fleste verneprosesser berøres store materielle og verdimeslige interesser, som også kan utløse personlige konflikter. I slike spill kan man ikke alltid anta at embetsverket er en nøytral observatør eller at det utgjør et klinisk instrument for politisk styrte prosesser. Ett og samme embetsverk kan videre ha forskjellige og til dels motstridende roller ved å være involvert i ulike strukturer. Dette gjelder i høy grad MD, der avdelingen for naturforvaltning (med statens forlengede arm ved Fylkesmannens miljøvern avdeling og DN som sektorielt fagdirektorat) inngår i en helt annen struktur enn regional planavdeling, som er knyttet til kommunal styring og fylkeskommunenes planavdelinger. I prosessen omkring Trillemarka-Rollagsfjell aktiveres begge strukturene i to ulike prosesser. De ulike avdelingene i MD forvalter hver for seg sentrale lover, men lovverk som gir staten helt ulike roller (Vedeld and Krogh, 2000).

En normal planprosess for å verne et område som reservat, nasjonalpark eller landskapsvernområde var etter naturvernloven at MD ved avdeling for naturforvaltning ga i oppdrag til fylkesmannen å utarbeide et verneforslag med basis i lovverket som DN kvalitetssikret med blant annet bruk av naturforskere, før planen ble sendt på høring. Forslaget, med høringsuttalelser ble behandlet og vedtatt av Kongen i Statsråd (www.dirnat.no). I prosessen er strukturene slik at det er tett kontakt mellom aktørene i naturvern nettverket i hele prosessen, og på sentralt hold er det dokumentert at aktørene i nettverket er dominert av en biologisk tilnærming i verneprosessen (Emmelin and Kleven, 1999).

Planavdelingen i MD har som en av sine viktige arbeidsoppgaver å koordinere og stimulere til bruk av planverket. Dette fører til blant annet bruk av regionale plankonferanser på fylkesnivå, hvor fylkeskommunen ivaretar rollen som regional utviklingsaktør. Myndigheten ligger på det lokale plan og kan for eksempel legges inn i bestemmelser i kommuneplan eller kommunedelplan. Disse prosessene styres etter plan og bygningsloven (PBL), og her vil bruk og vern nettverket ha langt større direkte innflytelse. Hovedhensikten med PBL er at den skal gi kvalitativt gode og realistiske planer. Hensikten er å "sikre deltaking og engasjement fra befolkningen og rettssikkerhet for den enkelte samt demokratisk folkevalgt styring av planprosessen" (Haugrønning et al, 2006).

Planprosessen i Trillemarka-Rollagsfjell, eller ofte titulert som kommunealternativet, ble iverksatt av de berørte kommunene på oppfordring fra Buskerud Fylkeskommune etter PBL (§9) som ledd i utarbeidelse av

en reguleringsplan for området som var ønsket vernet. I planloven delegeres myndigheten til kommunen, men det kan selvfølgelig rettes innsigelser mot planene, som i første omgang behandles av Fylkesmannen. Lykkes Fylkesmannen ikke i meklingen mellom partene oversendes saken til MD ved avdelingen for regional planlegging, men nå koordinert med innspill fra de andre fagavdelingene. Den regionale planavdelingen har således en dobbelt rolle og kan sies å være den mest sektorovergripende avdeling i MD. Avdelingen for naturforvaltning er i langt større grad en sektorisert avdeling som har en tydelig rolle der staten styrer. I Trillemarka-Rollagsfjell tar staten en *initierende* og *styrende* rolle gjennom avdeling for naturforvaltning. På den annen side gjør fylkeskommunen akkurat det MD oppfordrer til i regionale plankonferanser i regi av planavdelingen: De oppfordrer og stimulerer til en lokal planprosess, som videre er preget av forhandlinger, fortolkninger og avveininger.

3 Metodisk tilnærming og beskrivelse av case-området

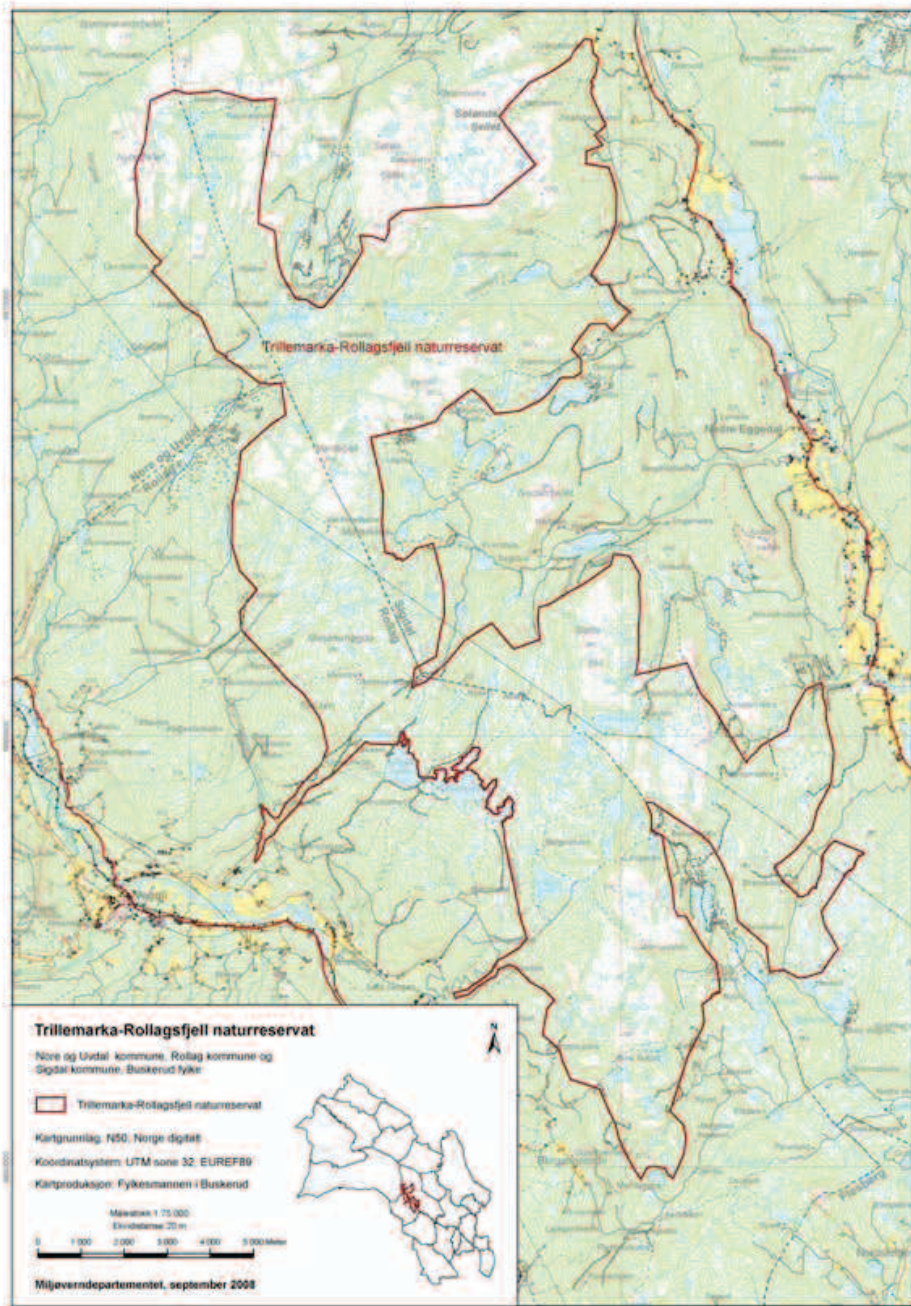
Vår metodiske tilnærming er basert på case studie (Yin, 2003) av området beskrevet som Trillemarka-Rollagsfjell verneområde. Vi har basert vår undersøkelse på dokumentstudier og intervjuer med sentrale aktører vurdert etter hva den enkelte samtalepartner kan tilføre av ny kunnskap (Frankfort-Nachmias and Nachmias, 1996, Miles and Huberman, 1984). Intervjuene ble gjennomført i 2009 og vi valgte å foreta ustrukturerte dybdeintervjuer av aktører fra grunneiersiden, politisk nivå og forvaltningsnivå (Kvale, 1997, Rubin and Rubin, 1995, Ryen, 2002). Vi har også intervjuet miljøvernministeren som representant for det øverste politiske nivået i begge nettverkene.

Trillemarka-Rollagsfjell naturreservat ligger i den midtre delen av Buskerud fylke og omfatter skogsområder i Rollag, Nore og Uvdal og Sigdal kommune. Verneområdet, vist i figur 2, ble formelt opprettet 5. desember 2008 og åpnet av Miljøvernministeren 12. august 2009. Området har et totalareal på 147,7 km² hvorav ca. 71,7 km² er produktiv skog. Det er Norges største sammenhengende skogsreservat (Regjeringen, 2008, Miljøverndepartementet, 2008). Selve landskapet karakteriseres av en opprevet og variert topografi, hvor det er flere isolerte fjellpartier, i avveksling med brede daldrag og mer småkuperte åslandskap. (Fylkesmannen, 2005b).

Flere av setrene har vært i aktiv bruk frem til 60-tallet, og 60 % av skogeierne driver skogen alene eller ved innleid hjelp, hovedsakelig med bruk av hogstmaskin (Regjeringen, 2008). Vernet av Trillemarka - Rollagsfjell karakteriseres som det største vernet av private skogseiendommer med over 190 berørte grunneiere. De fleste av disse er private, individuelt eide eller sameide landbrukseiendommer (Fylkesmannen, 2005b). På tross av Norges største vern av et privat skogsområde innstilte regjeringen på viktigheten av å verne Trillemarka - Rollagsfjell på grunn av

“Områdets store naturverdier, med bl.a. eldre naturskoger under overveiende naturlig dynamikk, rødlistearter samt skogtyper som er prioritert i skogvernet, kombinert med reservatets størrelse og relative urørthet ”
(Regjeringen, 2008).

I denne begrunnelsen finnes mye av kjernen til konfliktene rundt verneprosessen og opprettelsen av en kommunalt styrt prosess som parallell til den tradisjonelle verneprosessen. Der berørte grunneierne har hevdet at området har vært i bruk i mange generasjoner, hevdes det fra naturfaglig side at det er et “urørt område”.

Figur 2: Kart over verneområdet. (For bedre oppløsning: ► åpne kartet i full oppløsning i eget nettleservindu)

4. Resultater og diskusjon

4.1 Den tradisjonelle verneprosessen

Oppmerksomheten om å ta vare på økosystemer og truede arter i sammenhengende skogområder økte på 1980-tallet, og i 1988 ga Direktoratet for naturforvaltning ut retningslinjer for barskogvern (Barskogutvalget, 1988). NINA var forskningsmiljøet DN benyttet for å gjennomføre de faglige registreringene (Korsmo et al, 1991), og i 1996 hadde fylkesmannen fått i oppdrag fra MD å gi innspill til mulige verneområder. Daværende miljøvernleder i Sigdal mente Trillemarka kunne være et alternativ for vern og spilte dette tilbake til fylkesmannen. For å komplementere tidligere registreringer og få dypere innsikt i området foretok NINA nye registreringer i deler av Trillemarka i forbindelse med planen for barskogvern II Øst Norge (DN-rapport, 1999).

Motsetninger mellom grunneiere og miljøforvaltning ble etablert gjennom en første hogststopp på Trilla under sommerhogsten i 1996. Viktige skogsinteresser sto på spill, mente lokale grunneierne; viktige verneverdier, mente miljøvernlederen. Formannskapet tok tak i problemene og profilerte grunneierinteressene;

"Jeg vet ikke om jeg greier å gjengi akkurat stemningen på det møtet, men det er klart at varaordføreren da følte litt ansvar og det er klart at han (navn slettet) sto ikke veldig høyt i kurs, da vet du ... vi stilte litt tvil til han miljøvernsgiveren vår"

(Respondent 1/Politiker/ Skogeier)

DN startet i 1998 prosessen med å utarbeide verneforslag for deler av Trillemarka etter at det opprinnelige forslaget fra 1996 hadde blitt nedjustert (DN-rapport, 1999, Engen, 2006). Fylkesmannen i Buskerud fremholdt at bare det ene området av de to foreslåtte områdene burde vernes. Begrunnelsen for ikke å verne Kortefjell-Trillemarka var at et vern ville bli en forholdsvis stor belastning for berørte grunneiere ettersom området ville dekke nesten halvparten av det foreslåtte vernet av produktiv skog for hele Øst-Norge. Videre konkluderte Fylkesmannen med at bare deler av verneforslaget var inngrepsfritt, ut fra tekniske inngrep som veier, bygninger og lignende. Likevel var fylkesmannen innstilt på at området var *"et av de få gjenværende store og lite berørte skogsområder i Øst-Norge"* (Fylkesmannen, 2001).

DN innlemmet et par områder fra Trillemarka på bruttolistene (Engen, 2006). Dette førte til lokale reaksjoner omkring hvilke områder og omfanget av områder som burde vernes. En av våre respondenter forklarer hvordan han opplevde denne situasjonen.;

"det var en litt spesiell situasjon i Buskerud, fordi det var vel, hva skal en si, en relativt stor vernekåp hos miljøvernnavdelingen egentlig i den tid. Og så vidt jeg husker så var det en kvote på Østlandet på 40 km² og jeg tror de skaffet opp, JA i hvert fall skaffet de omtrent opp hele Østlandets kvote i Buskerud, i bruttoområder"

Respondent 3/ Forvaltning.

I 2002 la forskere fra Skogforsk og NINA frem sin evalueringsrapport knyttet til politiske mål for å ivareta et representativt utvalg av skog og det biologiske mangfoldet knyttet til skogsområder. Rapporten konkluderer med at Norge ikke oppfyller sine forpliktelser i henhold til internasjonale inngåtte konvensjoner. Det ble poengtert at Norge bare har vernet rundt 1 % produktiv skog mot 4- 5 % i Sverige og Finland samt at det var underdekning på verneområder over 10 km² i Øst-Norge (Framstad et al, 2002).

Enkelte grunneiere igangsatte hogst i utredningsområdene i begynnelsen av 2002. Daværende miljøminister Børge Brende lovet i januar samme år å ta vare på skogsområder med truede arter inntil ny stortingsmelding skulle foreligge og det ble innført ny hogststopp i Rollagsfjell.

Aktører knyttet til "Siste Sjanse" (nå Biofokus) startet på eget initiativ en kartlegging av Trillemarka-Rollagsfjell knyttet opp mot rødlistearter og biologisk mangfold. I følge Hofton hadde kartleggingen foregått allerede fra 1996 og frem til rapportene ble utgitt ettersom NINA sine kartlegginger ikke hadde fanget opp alle interessante områder (Hofton, 2003, Hofton, 2005). De biologiske vurderingene og kartleggingene var sentrale begrunnelser for igangsettelse og videreføring av verneprosessen.

"Området har stor variasjon i naturforhold og skogtyper. Generelt dominerer gammel naturskog av gran og furu med varierende grad av plukkhogstpåvirkning. Betydelige arealer beskjedent påvirket skog inngår, inkludert større urskogsnære partier. Ekte urskog forekommer. En rekke verdifulle kjerneområder er registrert. Området har et rikt biologisk mangfold med en lang rekke signal- og rødlistearter, særlig innen gruppene lav og vedboende sopp, inkludert flere internasjonalt sjeldne arter. 63 av artene står på den nasjonale rødlista, trolig det høyeste antall som er dokumentert i noe avgrenset skogområde i Norge"

(Hofton, 2003).

"En god del nye arter, også rødlistearter, ble funnet. I alt er det nå kjent 82 rødlistearter fra storområdet. 121 poresopparter er hittil påvist, noe som plasserer Trillemarka - Rollagsfjell blant de aller rikeste skogområdene i Fennoskandia for denne artsgruppen."

(Hofton, 2005)

Verneplan for barskog Øst-Norge fase II ble vedtatt i statsråd i 13. desember 2002. På bakgrunn av verneplanen anbefalte DN at Miljøverndepartementet satte i gang en formell prosess hvor formålet var å foreta vern av et større område, nå første gang omtalt som Trillemarka-Rollag Østfjell, senere av Fylkesmannen omtalt som Trillemarka-Rollagsfjell. Og vernet skulle foretas etter Naturvernloven som i følge DN er overordnet plan og bygningsloven (DN-rapport, 1999).

I begynnelsen av 2003 økte konfliktnivået fordi hogstmaskiner ble kjørt inn i området, og den 4. mars ble det fra Miljøverndepartementet bestemt at det skulle igangsettes en formell verneplanprosess. Mandatet for verneplanarbeidet var å vurdere ytterligere vern, et såkalt "storområde på 161 000 dekar som kommer i tillegg til og omslutter de allerede vernede områdene" (Fylkesmannen, 2005b). Noen dager senere ble det formelt innført midlertidig vern for storområdet. En av respondentene forteller hvordan han oppfattet starten på statens prosess:

"Den fulgte jo et løp og erfaring fra veldig mange andre sånne prosesser. Var jo på en måte at man egentlig hadde bestemt seg på forhånd for hva det var man ville og så var det om å gjøre å få roet gemyttene litt underveis og så får vi gjort et vernevedtak en eller annen gang i fremtiden. Og det var vel litt den følelsen en satt med der også. Det ble jo opprettet noen sånne referansegrupper som skulle få lov til å være med og bestemme litt, men i praksis så, så følte en vel at en ble satt på sidelinjen, altså kommunene"
Respondent 3 /Forvaltning

Respondentens uttalelse deles av mange berørte grunneiere og kommunepolitikere med hensyn til hvordan de opplevde verneprosessen, at lokale synspunkter og kunnskaper i liten grad ble hørt og tatt hensyn til og at prosessens utfall mer eller mindre var gitt på forhånd.

Drøftende oppsummering av tradisjonell verneprosess

Den statlige verneprosessen gir først og fremst naturvern nettverket myndighet og mulighet til å påvirke valg av verneområde, definisjon av relevante kvaliteter ved området i forhold til å foreta beslutninger og kartlegging av disse kvalitetene. Gjennom prosessen aktiveres i stor grad interesseorganisasjoner og forskningsmiljøer, både som støttespillere og som initiativtakere til å utvide og påvirke prosessen. De offentlige aktørene i naturvern nettverket har myndighet til å definere hvilket normativt grunnlag som legges til grunn for beslutninger (blant annet internasjonale konvensjoner om biologisk mangfold) og det legitime, kognitive grunnlaget for beslutningene i form av vektlegging av økosystemer, rødlistearter og deres biotoper og kartlegging av disse fenomenene. I denne sammenheng aktiveres forskningsdelen av nettverket, både NINA som samlende institusjon og underleverandører som Biofokus. I forhold til de valgte dimensjonene: Bruk/vern, Makt/deltakelse og Kunnskap, synes det som naturvern nettverket har fått betydelig gjennomslag i å definere de vesentlige dimensjoner ved områdets kvalitet, for å påvirke beslutningene samt gjennomslag for sine problemforståelser og løsningsrutiner. Naturvern nettverket definerer med andre ord både den normative og den kognitive legitimiteten til politikuttformingene ved vern (Schmidt, 2002).

Bruk og vern nettverket synes å ha betydelig større utfordringer med å nå fram i denne prosessen. Både grunneiere, lokalpolitikere og forskere stilte i løpet av prosessen på slutten av 1990-tallet og på begynnelsen av 2000-tallet mange spørsmål til det kunnskapsgrunnlaget som ble lagt til grunn for naturvern nettverkets utredninger og etter hvert til NINAs rapport i 2004. Dette gjaldt både spørsmålet om områdets urørthet og dets unikhet i forhold til andre skogområder. Det kunne dokumenteres at store deler av det foreslåtte verneområdet hadde vært i bruk tidligere, blant annet dokumenteres det flere hogster fram til for 100-120 år siden i området omkring Gamlevolltjønnan, et område Biofokus i sine grunnlagsstudier har gitt høyeste score, 4 stjerner, for urørthet (Storaunet *et al*, 2005). Det ble derfor hevdet at kartleggingen også burde omfatte eksisterende og tidligere bruk, og ikke bare økosystemer, rødlistearter og deres biotoper.

I bruk og vern nettverket oppstår det derfor behov for å etablere en alternativ politisk prosess der nettverket gis et normativt og legitimt grunnlag for å uttrykke sine interesser og får muligheten til å påvirke beslutningene ut fra sine kunnskaper og definisjon av kvaliteter ved området. Ideen om å koble frivillig vern med kommunal styring ved bruk av PBL vokser frem. .

4.2 Kommunealternativet

Formelt startet kommunealternativet som tidligere nevnt ved at Buskerud Fylkeskommune som planmyndighet sonderte om kommunene kunne være interessert i å starte en alternativ prosess basert på PBL. De som egentlig startet prosessen var en kombinasjon av Rollagfjell utmarkslag, Erik Plathe i Asplan Viak og Erling Aas i Fylkeskommunen i forbindelse med at utmarkslaget ble stoppet i sin prosess med utvikling av et hytteområde i det som senere har blitt en del av verneområdet. Etter noen drøftinger fram og tilbake vedtok kommunestyrene i de berørte kommunene i september 2003 å igangsette en parallelle prosess for området Trillemarka – Rollagsfjell etter PBLs bestemmelser. "Man oppfordrer Fylkeskommunen

til å starte opp prosessen med å igangsette en interkommunal kommunedelplan for området."(Nore_og_Uvdal, 2005). Samtidig med den formelle prosessen fortsatte utmarkslaget og skogeierlaget å få til et samarbeid mot det mest omfattende vernealternativet. De fleste grunneierne samlet seg og det ble opprettet en arbeidsgruppe for Trillemarka – Rollagsfjell, hvor fokuset skulle være å ivareta grunneierens interesser i verneprosessen. Denne grupperingen var en aktiv part i utviklingen av kommunealternativet.

Kommunene organiserte planprosessen i samarbeid med fylkeskommunen. Det skulle gjennomføres en bred deltakermedvirkning fra berørte grunneiere og lokalbefolkningen, samt interessegrupper. Miljøverndepartementet finansierte 1/3 av kostnadene med utarbeidelse av kommunedelplanen. Finansieringen ble gitt under forutsetning av en samkjøring av planprosessene etter Naturvernloven og PBL. Dette viste seg å være vanskelig å gjennomføre på grunn av ulikheter i verdigrunnlag og forståelsesmåter i forhold til vern og bruk mellom miljøvernmyndighetene og lokale interesser (Fylkesmannen, 2005b).

Motsetningene er tydelige ut fra ordlyden kommunene anvender i planen for å søke å balansere og integrere ulike hensyn. "Hensikten må være å dempe skadevirkningene for næringsutøverne i området. En vil med dette også prøve å motvirke at hovedfokus hele tida blir lagt på verneinteressene."(Nore_og_Uvdal, 2005).

Kommunen organiserte i første halvår 2004 åpne grendemøter og arrangerte næringsseminar for å synliggjøre mulighetene for utvikling av nye næringer. I tillegg ble det samlet inn dokumentasjon på den betydning vernet hadde for den enkelte grunneier samt tidligere tiders bruk. Dette var blant annet dokumentasjon av aktiv skogsdrift i begge dalfører i mange hundre år, (Helgesen, 1999), med betydelig flatehogst i hele regionen som resultat (Solhjell, 1992). Den historiske bruken ble også støttet av forskeruttalelser:

"Som følge av menneskenes bruk av skogen gjennom de historiske tidsepoker finnes det ikke lenger noen genuin urskog av en viss størrelse i alle fall i Sør-Norge, men enkelte skogstrakter er så lite påvirket av skogbruk i nyere tid at de har en stor grad av naturlig skogstruktur og sammensetning"
(Rolstad, 2002)

Kommunene la tidlig bærekraftig utvikling som prinsipp til grunn for kommunedelplanen. I tillegg til å fremme og dokumentere økonomisk bærekraft og sosial og kulturell bærekraft, innebærer bærekraftig utvikling også å ta hensyn til økologisk bærekraft. For å imøtekomme kravet i den parallelle prosessen etter Naturvernloven om å verne truede rødlistearter og å sikre et stort sammenhengende skogområde, igangsatte derfor kommunene forhandlinger med grunneierne om å avgi områder til frivillig vern sommeren 2004. Formålet var å fremskaffe et areal for vern som grunneierne kunne godta og som samtidig var stort nok for å sikre de verneverdige kvalitetene. Dette var, som enkelte av respondentene uttrykte, en vanskelig prosess fordi frivillig aksept av å gi fra seg store deler av eiendommen utløste mange følelser:

"Det tar tid å akseptere og gi fra seg noe som generasjonene før har brukt sine liv på å bygge opp".
Respondent 7 /Grunneier

Fra dette utgangspunktet ble det gjennom forhandlinger mellom kommune og den enkelte grunneier avgitt betydelige skogområder. Årsaken kan til dels være at enkelte foregangsbønder gikk foran og ga fra seg betydelige områder fra sin eiendom, og til dels at alternativet, påtvunget vern av ca. 200 km², ble oppfattet som verre enn frivillig vern av et mindre storområde. På basis av forhandlingene kunne kommunene således legge inn et skogreservat og kjerneområde i kommunedelplanen på om lag 100 km².

"Det er nesten helt utrolig at vi, med det bakteppet vi hadde, fikk det til. Det skjønner jeg nesten ikke helt, at det ble sånn noenlunde aksept for det blant grunneierne. Det hadde jeg nok ikke trodd da vi begynte på denne prosessen"
Respondent 3/ Forvaltning

Kommunene fikk i tillegg gjennomslag for frivillig vern av 8 nøkkelbiotoper for truede rødlistearter utenfor kjerneområdet. Gjennom dette verneforslaget av nøkkelbiotopene hevdet kommunene med basis i faglige utredninger at kartlagte truede arter i området var sikret.

Høsten 2004, etter lang tids forsøk på å få til ett møte med miljøvernministeren, fikk ordførerne i de tre kommunene og fylkesmannen presentert kommunealternativet for daværende miljøvernminister Knut Arild Hareide (KrF). MD avgjorde at dette alternativet skulle føres videre i prosessen som et eget verneforslag. På samme tid fikk naturvernorganisasjonene aksept for at det skulle foreligge et eget alternativ basert på NINAs faglige anbefalinger. En av de lokale respondentene sier dette om det som skjer i løpet av disse siste dagene i oktober 2004:

For at de politiske nettverkene skal aktiveres og vitaliseres, må det både makt til å definere tema eller hva som er relevant ved en sak, samt makt til å beslutte/få gjennomslag for sine interesser og makt til å definere den kunnskapen som er nødvendig samt kognitivt rett til å beslutte. Det oppstår imidlertid uklarhet om sakens endelige utfall når det åpnes for forskjellige parallelle prosesser der forskjellige aktører gis makt etter de tre dimensjonene vi har fokusert på. Sannsynligheten for at prosessene fører til ulike forslag vil være stor, og dette var også resultatet i Trillemarka-saken.

4.3 Koordinert prosess omkring vernebestemmelsen

8. januar 2008 ble nyheten om at den rødgrønne regjeringen har fattet vedtak om å verne et skogreservat på 147 km² i Trillemarka offentliggjort. DNs forslag til kompromiss ble valgt. Den 21. januar kommer miljøvernminister Erik Solheim til Rollag på befaring av området og for å møte lokalbefolkningen.

Det hadde pågått en lang politisk prosess og dialoger mellom lokalpolitikere og stortingspolitikere før vedtaket ble fattet. Solheim kom ikke uforberedt til Rollag. Ordførerne hadde lenge vært noen av de viktigste talspersonene for lokalpolitikere i kommunene overfor storting og regjering. De deltok sammen med andre lokalpolitikere i flere møter på Stortinget i 2007, og en av dem hadde etter egen oppfatning en vedvarende og konstruktiv dialog med politisk rådgiver Morten Wassbøl i Miljøverndepartementet. Fokuset var å jobbe innad i Arbeiderpartiet mot de sentrale politikerne med å få aksept for kommunealternativet (pers.med. fra lokal Arbeiderpartipolitiker). Regjeringen hadde således god kjennskap til den faglige og politiske prosessen som hadde foregått i arbeidet med kommunedelplanen. Det kraftige medietrykket omkring Trillemarka hadde også synliggjort at det var knyttet betydelig prestisje til kommunealternativet i lokalpolitikken.

Solheim forteller at i løpet av den 21. januar i Rollag fattes det en viktig beslutning som la grunnlaget for den videre prosessen med utarbeidelse av verneforskrift:

"Jeg er generelt opptatt av å møte de involverte partene i en sak for å høre deres syn og vurderinger. Jeg dro derfor til Trillemarka i januar 2008, kort tid etter at regjeringen hadde tatt sin beslutning om bl.a. verneområdet i Trillemarka. Etter de møtene jeg hadde der med bl.a. ordførerne, så jeg det som svært positivt at kommunene ønsket en dialog om vernebestemmelsene og samtidig ga klart uttrykk for at de ønsket å ta ansvar for forvaltningen av naturreservatet. For meg var det i denne situasjonen naturlig å tilby kommunene en dialog om vernebestemmelsene."

Solheim gikk først en skitur i området med pressefolk, lokal og regionalpolitikere, involverte grunneiere og lokalbefolkning på slep. En av Ordførerne var guide og vertskap under turen og forklarte at det ble forsøkt å formidle et budskap til Solheim om at "skal du velge mellom areal og verneforskrift, så får vi heller tåle litt mer areal hvis vi får en verneforskrift som er god." (pers.med.). Etter skituren møtte Solheim lokalpolitikere og grunneiere i kommunestyresalen, og en av respondentene oppsummerte møtet som:

"Dønn saklig alle innlegg. Ingen krigserklæringer. Det var argumentasjon, og det må gjøre inntrykk på en statsråd."
Respondent 4/ Politiker

Deretter hadde Solheim et lukket møte med ordførere og rådmenn i kommunene. Etter at kommunene hadde fastslått at de i arbeidet med verneforskriften vil ta ansvar og forholde seg til vedtaket som er fattet, forteller en av de tilstedeværende:

"Statsråden var klar på at embetsverket og rådmennene skulle forhandle om verneforskriftene. De skulle komme fram til et resultat, som skulle legges fram for politisk behandling i kommunene, og så skulle departementet endelig konfirmere det. Ble det plunder mellom embetsverk og rådmenn om forskriftene, så var det bare å ringe statsråden"

Respondent 4.

Med dette var den videre prosessen for arbeidet med verneforskriften lagt. Skogbrukssjefene i Rollag og Sigdal var representanter for rådmennene i forhandlingene. De forteller begge at det grundige faglige arbeidet som var gjennomført i forbindelse med kommunedelplanen var av stor betydning for utforming av de enkelte bestemmelsene i verneforskriften. I første omgang var det lange forhandlinger om hvordan området skulle karakteriseres i verneformålet. Det ble oppnådd enighet om at "området er kjennetegnet av eldre naturskog med preg av urørthet". Dette åpnet for dispensasjoner i forhold til bruk av området som ikke var i strid med å bevare helheten i naturskogområdet. Dispensasjonene var i følge skogbrukssjefene nærmest i sin helhet i samsvar med de faglig begrunnede forslag i kommunedelplanen.

I november 2008 ble utkastet til verneforskrift presentert på to folkemøter i Rollag og Sigdal. Tilbakemeldingene fra berørte grunneiere var betydelig mer positive under disse møtene enn da Solheim møtte lokalbefolkningen 21. januar. I utstrakt grad ga forslaget dispensasjoner til tradisjonelt landbruk,

For at de politiske nettverkene skal aktiveres og vitaliseres, må det både makt til å definere tema eller hva som er relevant ved en sak, samt makt til å beslutte/få gjennomslag for sine interesser og makt til å definere den kunnskapen som er nødvendig samt kognitivt rett til å beslutte. Det oppstår imidlertid uklarhet om sakens endelige utfall når det åpnes for forskjellige parallelle prosesser der forskjellige aktører gis makt etter de tre dimensjonene vi har fokusert på. Sannsynligheten for at prosessene fører til ulike forslag vil være stor, og dette var også resultatet i Trillemarka-saken.

4.3 Koordinert prosess omkring vernebestemmelsen

8. januar 2008 ble nyheten om at den rødgrønne regjeringen har fattet vedtak om å verne et skogreservat på 147 km² i Trillemarka offentliggjort. DNS forslag til kompromiss ble valgt. Den 21. januar kommer miljøvernminister Erik Solheim til Rollag på befaring av området og for å møte lokalbefolkningen.

Det hadde pågått en lang politisk prosess og dialoger mellom lokalpolitikere og stortingspolitikere før vedtaket ble fattet. Solheim kom ikke uforberedt til Rollag. Ordførerne hadde lenge vært noen av de viktigste talspersonene for lokalpolitikere i kommunene overfor storting og regjering. De deltok sammen med andre lokalpolitikere i flere møter på Stortinget i 2007, og en av dem hadde etter egen oppfatning en vedvarende og konstruktiv dialog med politisk rådgiver Morten Wassbøl i Miljøverndepartementet. Fokuset var å jobbe innad i Arbeiderpartiet mot de sentrale politikerne med å få aksept for kommunealternativet (pers.med. fra lokal Arbeiderpartipolitiker). Regjeringen hadde således god kjennskap til den faglige og politiske prosessen som hadde foregått i arbeidet med kommunedelplanen. Det kraftige medietrykket omkring Trillemarka hadde også synliggjort at det var knyttet betydelig prestisje til kommunealternativet i lokalpolitikken.

Solheim forteller at i løpet av den 21. januar i Rollag fattes det en viktig beslutning som la grunnlaget for den videre prosessen med utarbeidelse av verneforskrift:

"Jeg er generelt opptatt av å møte de involverte partene i en sak for å høre deres syn og vurderinger. Jeg dro derfor til Trillemarka i januar 2008, kort tid etter at regjeringen hadde tatt sin beslutning om bl.a. verneomfanget i Trillemarka. Etter de møtene jeg hadde der med bl.a. ordførerne, så jeg det som svært positivt at kommunene ønsket en dialog om vernebestemmelsene og samtidig ga klart uttrykk for at de ønsket å ta ansvar for forvaltningen av naturreservatet. For meg var det i denne situasjonen naturlig å tilby kommunene en dialog om vernebestemmelsene."

Solheim gikk først en skitur i området med pressefolk, lokal og regionalpolitikere, involverte grunneiere og lokalbefolkning på slep. En av Ordførerne var guide og vertskap under turen og forklarte at det ble forsøkt å formidle et budskap til Solheim om at "skal du velge mellom areal og verneforskrift, så får vi heller tåle litt mer areal hvis vi får en verneforskrift som er god." (pers.med.). Etter skituren møtte Solheim lokalpolitikere og grunneiere i kommunestyresalen, og en av respondentene oppsummerte møtet som:

"Dønn saklig alle innlegg. Ingen krigserklæringer. Det var argumentasjon, og det må gjøre inntrykk på en statsråd."
Respondent 4/ Politiker

Deretter hadde Solheim et lukket møte med ordførere og rådmenn i kommunene. Etter at kommunene hadde fastslått at de i arbeidet med verneforskriften vil ta ansvar og forholde seg til vedtaket som er fattet, forteller en av de tilstedeværende:

"Statsråden var klar på at embetsverket og rådmennene skulle forhandle om verneforskriftene. De skulle komme fram til et resultat, som skulle legges fram for politisk behandling i kommunene, og så skulle departementet endelig confirmere det. Ble det plunder mellom embetsverk og rådmenn om forskriftene, så var det bare å ringe statsråden"

Respondent 4.

Med dette var den videre prosessen for arbeidet med verneforskriften lagt. Skogbrukssjefene i Rollag og Sigdal var representanter for rådmennene i forhandlingene. De forteller begge at det grundige faglige arbeidet som var gjennomført i forbindelse med kommunedelplanen var av stor betydning for utforming av de enkelte bestemmelsene i verneforskriften. I første omgang var det lange forhandlinger om hvordan området skulle karakteriseres i verneformålet. Det ble oppnådd enighet om at "området er kjennetegnet av eldre naturskog med preg av urørthet". Dette åpnet for dispensasjoner i forhold til bruk av området som ikke var i strid med å bevare helheten i naturskogområdet. Dispensasjonene var i følge skogbrukssjefene nærmest i sin helhet i samsvar med de faglig begrunnede forslag i kommunedelplanen.

I november 2008 ble utkastet til verneforskrift presentert på to folkemøter i Rollag og Sigdal. Tilbakemeldingene fra berørte grunneiere var betydelig mer positive under disse møtene enn da Solheim møtte lokalbefolkningen 21. januar. I utstrakt grad ga forslaget dispensasjoner til tradisjonelt landbruk,

jakt og fiske, men også til arrangementer i forbindelse med enkelt friluftsliv og annet som ikke var i strid med verneformålet. Etter søknad ble det foreslått å gi dispensasjon til tilbygg og også til ombygning av eksisterende bygninger. Det kunne hogges tømmer for å vedlikeholde bygninger og også tas ut ved til vedfyring i bygninger i verneområdet, igjen forutsatt at verneformålet ikke ble truet. Gjennom verneforskriften ble grunneiernes tradisjonelle bruk av området synliggjort og akseptert. Den 5. desember 2008 ble verneforskriften endelig vedtatt av regjeringen.

Oppsummerende drøfting av fasen mot endelig vernevedtak

Denne fasen kan fortettes til en dag, 21. januar, og miljøvernminister Erik Solheims beslutning om å bryte med tidligere tradisjoner for utarbeidelse av verneforskrift, der Direktoratet for naturforvaltning har hatt hovedansvar. Solheim framsto som arkitekt og initiativtaker til forslaget og var opptatt av at den politiske ledelse i departementet både skulle være garantist for og på nært hold følge dialogprosessen. Årsaken til denne endringen har ikke kommet eksplisitt frem i intervjuet med Statsråden, men en mulig årsak som gikk igjen i deler av intervjumaterialet var en grunnleggende mistillit fra grunneiere og deler av politisk og forvaltningsmessig nivå lokalt mot DN. Dette kan være en årsak til at Solheim innførte en dialogprosess mellom embetsverket i Miljøverndepartementet og rådmennene i kommunene fram mot godkjenning av forskriften. Med denne beslutningen ble maktforholdene endret på en radikal måte til fordel for lokal forvaltning. Den lokale forvaltning fikk være med på en gradvis utforming av detaljene i verneforskriften og kunne med dette utforme innholdet i forskriftene i tråd med detaljerte kunnskaper om lokale bruksmåter og behov. Embetsverket i Miljøverndepartementet fikk på sin side anledning til å sikre at muligheter for lokal bruk nedfelt i forskriftene ikke skulle komme i konflikt med verneforskriftene. Beslutningen var enkel, men har like fullt åpnet for en liten revolusjon i norsk vernepolitikk.

4.4 Drøfting av verneprosessen

I I vår diskusjon og analyse av de tre fasene har vi sett på hvordan de to politiske nettverkene har blitt aktivert i to parallelle planprosesser. Gjennom denne struktureringen av prosessen har ulike grupperinger blitt gitt ulik makt og innflytelse og har kunnet definere hvilken kunnskap som bør være relevant. De har økt sine muligheter til deltakelse og påvirkning av beslutningsprosessen om størrelsen på verneområde og verneforskrifter. Den siste fasen av verneprosessen gir også pekepinn på mulighetene for å drive næringsvirksomhet i verneområdet. Videre viser denne prosessen hvordan kommunene med sitt kommunealternativ har bidratt til mulige endringer i fremtidige verneprosesser.

Innledningsvis satte vi et fokus på de internasjonale policyendringene med en overgang fra statiske til mer dynamiske vernemodeller. I (St.meld.65, 2006-2007) legges det klare føringer for økt bruk av frivillig vern. Regjeringen har ved flere anledninger påpekt at frivillig vern kan dempe konfliktnivået i verneprosesser. Å hindre konflikt og å skape samhandling har i internasjonal sammenheng også vært viktig for å sikre at verneverdiene opprettholdes (Grainger and Malayang III, 2006, Mombeshora and LeBel 2009, Hammer, 2007b). Når myndighetene i henhold til internasjonale forpliktelser har vedtatt økt vern i Norge (St.meld.42, 2000-2001, St.meld.40, 1994-95, St.meld.65, 2006-2007), og det offentlige areal som kan brukes til vern ikke er tilstrekkelig, må det i fremtiden bli økt vern av privat grunn. Trillemarka-Rollagsfjell er den første vernesaken av store skogsområder hvor det også har blitt gjennomført en parallelle prosess etter PBL med basis i "frivillig vern"².

Forvaltningskulturen i norsk miljøforvaltning har tradisjonelt vært preget av regelstyring, noe som også har preget samspillet mellom stat og kommune (Carlsoon, 2008, Harvold *et al*, 2006, Emmelin and Kleven, 1999, Hovik and Vabo, 2005, Aasetre, 2000, Skjeggedal, 2007). I den første fasen av verneprosessen synliggjøres denne forvaltningskulturen i forhold til de tre kommunene og de berørte grunneierne. Dersom denne første fasen hadde avsluttet verneprosessen, kunne utfallet vært et omfattende og strengt vern, med restriktive verneforskrifter, lite lokal deltakelse og betydelig lokal motstand og muligheter for sabotasje og behov for streng og kostbar kontroll i områdene. Igangsettingen av den parallelle prosessen etter Plan- og bygningsloven var med på å bidra til en avslutningsfase der lokale kunnskaper, tradisjoner og bruksmåter fikk prege vernevedtaket i utformingen av verneforskriftene.

5. Avsluttende drøfting av problemstillingene

Gjennomgangen av verneprosessen synliggjør at de ulike interessentene har anvendt "sine" politiske nettverk for å knytte seg an til spesifikke planprosesser for dermed å kunne påvirke vernevedtak og verneforskrift. Ved første blick syntes etableringen av to parallelle verneprosesser å være en uryddig, konfliktfremmende og lite formålstjenlig vei for å nå fram til et entydig vernevedtak. Fra starten av prosessen var det imidlertid betydelige konflikter mellom aktørene i bruk og vern- og naturvern nettverkene. De to prosessene gjorde det mulig for interessentene å dokumentere, utvikle og målbar sine perspektiver og kunnskaper uten at konfrontasjonene ble overskyggende underveis. Dette kan ha vært en medvirkende årsak til at det var mulig å koordinere prosessene i det avsluttende arbeidet med utforming av verneforskrift.

I begge nettverkene ble kunnskapen om og forståelsen av verdiene i og omkring Trillemarka utviklet i verneprosessen. Bedret forståelse av konteksten er en av forutsetningene for å kunne fremme nettverkets

mål på en mer treffende måte og med større gjennomslagskraft i samfunnet (Sabatier, 1988). I løpet av verneprosessen ble nye kunnskaper stadig kunngjort av de to nettverkene, og hva som ble gjort i det ene nettverket ble påvirket av hva som ble gjort i det andre nettverket. Samhandlingen mellom aktørene ble påvirket, både internt og mellom nettverkene (Jfr. Schmidt 2002). På den ene siden førte dette til at nettverkene søkte å rendyrke de kunnskaper og fakta som kjennetegnet sitt nettverks grunnleggende verdier og normer framfor det andre nettverket. På den andre siden økte samforståelsen omkring dokumenterbare fakta som antall truede rødlistearter og deres biotoper. Etter hvert dreide diskusjonen seg om hva som var relevant kunnskap, ikke så mye om hva som var rett kunnskap. Naturvern nettverket fokuserte på kunnskap om økologisk bærekraft, mens bruk og vern nettverket søkte større fokus på de sosiokulturelle og økonomiske sidene ved bærekraftsbegrepet.

Gjennom kommunealternativet søkte bruk og vern nettverket å få politisk gjennomslag for sin integrerte bærekraftsforståelse. I beslutningsgrunnlaget for vern av skogreservater settes tradisjonelt ikke søkelys på kunnskaper om sosiale, kulturelle og økonomiske verdier i aktuelle områder. Første del av verneprosessen synliggjør således en konflikt omkring den kognitive legitimiteten til beslutningsgrunnlaget. Samtidig synliggjøres en konflikt om den normative legitimiteten til verneprosessen. Økt trykk på vern av privat grunn i Norge fikk motsvar i krav om privat medvirkning i beslutningsprosessen. I kommunealternativet valgte grunneierne og kommunene ut forslag til områder for vern ut fra flerfaglige kartlegginger og vurderinger, mens det statlige forslaget til verneområde var helt uavhengig av lokal medvirkning og basert på omfattende naturvitenskapelige kartlegginger av truede arter og skogstyper. På lokalt plan hadde den kognitive og normative legitimiteten til verneprosessen nådd et bunn-nivå i januar 2008 med statlig avvísning av kommunealternativet i vedtaket om verneområdets størrelse.

Den tydelige holdningsendringen i de berørte lokalsamfunnene fra vedtaket i januar 2008 til presentasjonen av verneforskrifter november samme år viser at verneprosessen fikk økt legitimitet gjennom lokal deltakelse, med mulighet og myndighet til å påvirke forskriften ut fra lokal kunnskap. Undersøkelsen viser således at den normative og kognitive legitimiteten til verneprosessen økes ved å etablere politiske strukturer og prosesser med lokal innvirkning. Legitimiteten styrkes videre ved at staten i dialogen med kommunene kan sikre at verneverdiene ikke trues eller forringes av lokal bruk.

Holdningsendringene som foregikk i løpet av 2008 var direkte knyttet til en konkret og tydelig endring av makt- og myndighetsforhold mellom de to nettverkene. Miljøverndepartementet (ved miljøvernminister Erik Solheim), som inngår i begge nettverkene, fratok Direktoratet for naturforvaltning, som inngår i naturvern nettverket, ansvaret for utarbeiding av verneforskrift. Denne strukturelle endringen ble supplert av viktig prosessuell endring: utarbeidelsen av verneforskrift skulle foregå i dialog mellom kommunene og embetsmenn ved avdeling for biomangfold i miljøverndepartementet. På denne måten ble departementets doble funksjon sikret ved både å tilrettelegge for lokal planlegging og innvirkning og samtidig å sikre ivaretagelse av viktige verneverdier. Sett i lys av de betydelige og kontinuerlige konflikter omkring naturvern de siste 20 åra i Norge, kan dette politiske grepet betraktes som høyst betimelig. De to parallelle verneprosessene og den opphetede debatten om frivillig vern var antakelig medvirkende årsaker til at den politiske viljen til å endre maktforhold ble utløst.

Verneprosesser i Norge er i endring fra å ha hatt klare statiske trekk med ensidig fokus på de økologiske kvalitetene til å få en mer dynamisk form, hvor de som skal leve med og gjerne av vernevedtaket tas inn i reelle diskusjoner hvor de ulike bærekraftselementene i større grad sidestilles. Innsiktene fra verneprosessen i Trillemarka-Rollagsfjell inviterer til å realisere intensjonen i den nye Naturmangfoldloven; samordning av vern og bærekraftig bruk. Dette fordrer en nyansert samforvaltning i verneprosesser med lokal deltakelse og innvirkning der kunnskapsgrunnlaget både knyttes til naturvitenskapelige undersøkelser av økosystemer og rødlistearter og kulturfaglige, samfunnsfaglige og økonomiske undersøkelser av lokal bruk av området. Resultatet kan bli en differensiert soneinndeling av områder knyttet til vern og bærekraftig bruk, som også ivaretar mulighetene for bærekraftig næringsutvikling (Sandell, 2005, Hammer, 2007a).

Skal en lykkes med næringsutvikling i Trillemarka, er det videre ikke nok å ha vernebestemmelser som legger til rette for næringsvirksomhet og økt grad av soneinndeling. Det kreves også utvikling og endring av kompetanse for å få til en kyndig bærekraftig bruk. Kunderelatert kompetanse samt lokal utvikling av identitet i forhold til næringsaktiviteter har vært viktig i andre verneområder i Norge hvor det også har vært forsøkt/ er igangsatt forsøk på lokal forvaltning (Hovik and Falleth, 2007).

Sluttnote 1:

Vi har i denne artikkelen valgt å holde oss til naturvernloven som var gjeldende lovverk ved igangsettelse av verneprosessen. Fra 1. juli 2009 endret loven navn og noe innhold til Naturmangfoldloven.

Sluttnote 2:

“Det frivillige vernet” har ingen sammenheng med ordningen frivillig vern av skog som foregikk etter naturvernloven. Det stadiet var passert og det ble derfor gjort forsøk etter PBL og planprosess.

Referanseliste

- AASETRE, J. 2000. *Holdninger og kultur i norsk naturforvaltning*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- ANDERSEN, O. J. 2010. Sammen er vi sterke, men det kan også gå på tverke: Regional samstyrsom mulighet og problem. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 5-29.
- BARSKOGUTVALGET 1988. *Retningslinjer for barskogvernet*, Trondheim, Direktoratet for Naturforvaltning.
- BOURDIEU, P. 1977. *Outline of a theory of practice*, Cambridge, Cambridge University Press.
- BRESSER 1998. The Choice of Policy Instruments in Policy Networks. In: PETERS, B. G. & NISPEN, F. K. M. V. (eds.) *Public policy instruments: evaluating the tools of public administration*. Cheltenham: Edward Elgar.
- BROCKINGTON, D., DUFFY, R. & IGOE, J. 2008. *Nature unbound: conservation, capitalism and the future of protected areas*, London, Earthscan.
- CARLsoon, L. 2008. Omstridd natur i teori og praktikk. In: SANDSTRÖM, C., HOVIK, S. & FALLETH, E. I. (eds.) *Omstridd natur: trender & utmaningar i nordisk naturförvaltning*. Umeå: Boréa bokförlag.
- DN-RAPPORT 1999. *Barskog i Øst-Norge: utkast til verneplan : fase II*, Trondheim, Direktoratet for Naturforvaltning.
- DRYZEK, J. S. 1987. *Rational ecology: environment and political economy*, Oxford, Basil Blackwell.
- EMMELIN, L. & KLEVEN, T. 1999. *A paradigm of environmental bureaucracy?: attitudes, thought styles and world views in the Norwegian environmental administration*, Oslo, NIBR.
- ENGEN, Ø. 2006. Notat av 17.10.2006 Trillemarka - Rollagsfjell [Online]. Naturvernforbundet. Available: www.naturvern.imaker.no/.../20061017trillemarkarollagsfjelloysteinengen.doc [Accessed 10.01 2010].
- ETZIONI, A. 1988. *The moral dimension: toward a new economics*, New York, Free Press.
- EVERSOLE, R. & MARTIN, J. E. 2005. *Participation and Governance in Regional Development- Global Trends in an Australian Context*, London, Ashgate.
- FALLETH, E. I. & HOVIK, S. 2009. Local government and nature conservation in Norway: decentralisation as a strategy in environmental policy. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability*, 14, 221 - 231.
- FALLETH, E. I., HOVIK, S. & SANDSTRÖM, C. 2008. *Blåfjella-Skjækerfjella/Låarte-Skæhkere: evaluering av et lokalt forvaltningsforsøk i en nasjonalpark*, Oslo, NIBR.
- FRAMSTAD, E., ØKLAND, B., BENDIKSEN, E., BAKKESTUEN, V., BLOM, H. & BRANDRUD, T. E. 2002. *Evaluering av skogvernet i Norge*, Trondheim, NINA.
- FRANKFORT-NACHMIAS, C. & NACHMIAS, D. 1996. *Research methods in the social sciences*, London, Arnold.
- FYLKESMANNEN 2001. Verneplan for Barskog fase II Øst -Norge - tilrådning og sammendrag av høringsuttalelser. Drammen: Fylkesmannen i Buskerud.
- FYLKESMANNEN 2005a. Felles kommunedelplan for Trillemarka. Drammen: Fylkesmannen i Buskerud.
- FYLKESMANNEN 2005b. Trillemarka :Rollag Østfjell for vern etter naturloven som naturreservat i kategorien storområde for skog med verneforslag for Trillemarka-Rollagsfjell naturreservat -endelig utredning. Drammen: Fylkesmannen i Buskerud.
- GRAINGER, A. & MALAYANG III, B. S. 2006. A model of policy changes to secure sustainable forest management and control of deforestation in the Philippines. *Forest Policy and Economics*, 8, 67-80.
- GULBRANDSEN, L. H. 2002. Konvensjonen om biologisk mangfold og norsk skogbruk - Strategisk eller normativ tilpasning? *Internasjonal Politikk*, 60, 31-54.
- HAJER, M. A. 1995. *The politics of environmental discourse: ecological modernization and the policy process*, Oxford, Clarendon Press.
- HAMMER 2007a. Biosphere Reserves: An instrument for Sustainable Regional Development? The Case of Entlebuch, Switzerland. In: MOSE, I. (ed.) *Protected areas and regional development in Europe: towards a new model for the 21st century*. Aldershot: Ashgate Pub. Co.
- HAMMER 2007b. Protected Areas and Regional Development: Conflict and Opportunities. In: MOSE, I. (ed.) *Protected areas and regional development in Europe: towards a new model for the 21st century*. Aldershot: Ashgate Pub. Co.
- HARVOLD, K., HOVIK, S. & VINDENES, E. 2006. *Fra statlig styring til grønt partnerskap? Privatrettslige*

- avtaler som virkemiddel for å sikre miljø og naturverdier, Oslo, Norsk institutt for by- og regionforskning.
- HAUGRØNNING, B., JENSEN, R. H., MEDALEN, T. & WØHNI, A. 2006. *PLANLEGGING, VERN OG UTBYGGING - En introduksjon til plan- og bygningsloven*, Oslo, Kan Energi.
- HECLO 1978. Issue Networks and the Executive Establishment. In: BEER, S. H. & KING, A. (eds.) *The New American political system*. Washington D.C.: The Institute.
- HELGESEN, T. 1999. *Buskerudskogene: skogbruk, natur, friluftsliv og historie*, Drammen, Buskerud skogselskap.
- HERNES, G. 1978a. *Makt og avmakt: en begrepsanalyse : (et utgangspunkt for kartlegging av de faktiske maktforhold i det norske samfunn)*, Bergen, Universitetsforlaget.
- HERNES, G. 1978b. *Makt, blandingsøkonomi og blandingsadministrasjon*, Bergen, Maktutredningen.
- HOFTON, T. H. 2003. Trillemarka-Rollagsfjell: en sammenstilling av registreringer med hovedvekt på biologiske verdier (foreløpig rapport). *Siste Sjanse*. Oslo: Biofokus.
- HOFTON, T. H. 2005. Supplerende biologiske registreringer i deler av Trillemarka-Rollagsfjell i 2005. *Siste Sjanse* Oslo: Biofokus.
- HOVIK, S. & FALLETH, E. I. 2007. Komplekse interesser og lokalt naturvern *Utmark - tidskrift for utmarksforskning*, 1/2008.
- HOVIK, S. & VABO, S. I. 2005. Norwegian Local Councils as Democratic Meta-governors? A Study of Networks Established to Manage Cross-border Natural Resources. *Scandinavian Political Studies*, 28, 257-275.
- HOWLETT, M. 2002. Do Networks Matter? Linking Policy Network Structure to Policy Outcomes: Evidence from Four Canadian Policy Sectors 1990-2000. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 35, 235-267.
- HUTTON, J., ADAMS, W. M. & MUROMBEDZI, J. C. 2005. Back to the Barriers? Changing Narratives in Biodiversity Conservation. *Forum for Development Studies* 32, 241-270.
- KORSMO, H., MOE, B. & SVALASTOG, D. 1991. *Verneplan for barskog: regionrapport for Øst-Norge*, Trondheim, NINA.
- KROGH, E. 1995. *Landskapets fenomenologi*. Doctoral thesis, Institutt for økonomi og samfunnsfag, Norges landbrukshøgskole.
- KVALE, S. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, Ad notam Gyldendal.
- LEMOS, M. C. & AGRAWAL, A. 2006. Environmental Governance. . *Annual Review of Environment and Resources*, 31, 297-325.
- MILES, M. B. & HUBERMAN, A. M. 1984. *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods*, Beverly Hills, Calif., Sage.
- MILJØVERNDEPARTEMENTET. 2008. *Trillemarka-Rollagsfjell er vernet i dag* [Online]. Oslo: Miljøverndepartementet. Available: <http://www.regjeringen.no/nn/dep/md/Pressesenter/Pressemeldingar/2008/trillemarka.html?id=538245> [Accessed 07.02 2010].
- MOMBESHORA, S. & LEBEL, S. 2009. Parks-people conflicts: the case of Gonarezhou National Park and Chitsa community in south-east Zimbabwe. *Biodivers Conservation*, 18, 2601-2623.
- MOSE, I. 2007. *Protected areas and regional development in Europe: towards a new model for the 21st century*, Aldershot, Ashgate Pub. Co.
- MOSE, I. & WEIXLBAUMER, N. 2007. A New Paradigm for Protected Areas in Europe? In: MOSE, I. (ed.) *Protected areas and regional development in Europe: towards a new model for the 21st century*. Aldershot: Ashgate Pub. Co.
- NATURVERNFORBUNDET. 2006. *Fylkesmannens innstilling om Trillemarka: Et svik mot framtiden* [Online]. Oslo: Naturvernforbundet. Available: <http://naturvernforbundet.no/nyheter/fylkesmannens-innstilling-om-trillemarka-et-svik-mot-framtiden-article7545-796.html> [Accessed 07.05 2010].
- NORE_UG_UVDAL 2005. Felles kommunedelplan for Trillemarka - Rollag Østfjell. Utlekking til offentlig høring. *Saksmappe: 2004/172*. Rødberg: Nore og Uvdal kommune.
- O'TOOLE, L. J., JR 1997. Treating networks seriously: practical and research-based agendas in public

administration. *Public Administration Review*, 57, 45-55.

PETERS, B. G. 2002. Grounding Governance: Power and Meaning in Natural Resource Management. In: SYMPOSIUM, I. (ed.) *Contested resources: challenges to the governance of natural resources in Southern Africa : papers from the international symposium on 'Contested resources : University of Western Cape, Cape Town, 18-20 October 2000*. Bellville: Programme for Land and Agrarian Studies, University of Western Cape.

PIERRE, J. & PETERS, B. G. 2000. *Governance, politics and the state*, London, MacMillan.

PRETTY, J. N. 1995. *Regenerating agriculture: policies and practice for sustainability and self-reliance*, London, Earthscan.

REGJERINGEN. 2008. *Foredrag til Kongelig resolusjon om fredning av Trillemarka-Rollagsfjell naturreservat* [Online]. Oslo: Regjeringen. Available: http://www.regjeringen.no/upload/MD/Vedlegg/Kongelige_resolusjoner/kgl_res_trillemarka.pdf [Accessed 08.04 2010].

RHODES, R. A. W. 1997. *Understanding governance: policy networks, governance, reflexivity, and accountability*, Buckingham, Open University Press.

ROLSTAD, J. 2002. *Naturskog i Norge: definisjoner, økologi og bruk i norsk skog- og miljøforvaltning*, Ås, NISK.

RUBIN, H. J. & RUBIN, I. 1995. *Qualitative interviewing: the art of hearing data*, Thousand Oaks, Calif., Sage Publications.

RYEN, A. 2002. *Det kvalitative intervjuet: fra vitenskapsteori til feltarbeid*, Bergen, Fagbokforl.

RØISELAND, A. & VABO, S. I. 2008. Governance på norsk. Samstyring som empirisk og analytisk fenomen. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 24, 86-107.

SABATIER, P. A. 1988. An advocacy coalition framework of policy change and the role of policy-oriented learning therein. *Policy Sciences*, 21, 129-168.

SABATIER, P. A. 1999. *Theories of the policy process*, Boulder, Colo., Westview Press.

SANDELL, K. 2005. Reservatsdilemman eller utvecklingsområden? En syntesdiskussion och två fallstudier: Torneträsk biosfärsområde 1986-2004 och Södra Jämtlandsfjällen nationalparkförslag. *Fjällmistra rapport*. Umeå: FjällMistra.

SANDSTRÖM, C., HOVIK, S. & FALLETH, E. I. 2008. Omstridd natur. In: SANDSTRÖM, C., HOVIK, S. & FALLETH, E. I. (eds.) *Omstridd natur: trender & utmaningar i nordisk naturförvaltning*. Umeå: Boréa bokförlag.

SCHMIDT, V. A. 2002. *The futures of European capitalism*, New York, Oxford University Press.

SKJEGGEDAL, T. 2007. Verneplanprosesser - reelle konflikter eller institusjonelle forviklinger? *Utmark - tidsskrift for utmarksforskning*, 1/2007, 1-12.

SKJEGGEDAL, T. 2008. Orørt och konfliktfylt i norsk naturförvaltning. In: SANDSTRÖM, C., HOVIK, S. & FALLETH, E. I. (eds.) *Omstridd natur: trender & utmaningar i nordisk naturförvaltning*. Umeå: Boréa bokförlag.

SOLHJELL 1992. *Frå steinalderen til år 1800*, Rødberg, Nore og Uvdal kommune.

ST.MELD.40 1994-95. Opptrapping av barskogvernet fram mot år 2000 (Barskogvernmeldingen). Oslo: Regjeringen.

ST.MELD.42 2000-2001. Biologisk mangfold. In: MILJØVERNDEPARTEMENTET (ed.). Oslo: Regjeringen.

ST.MELD.65 2006-2007. Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand. In: MILJØVERNDEPARTEMENTET (ed.). Oslo: Regjeringen.

ST.PREP.65 2002-2003. Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet medregnet folketrygden 2003 (inkludert "Fjellteksten"). In: FINANSDEPARTEMENTET (ed.). Oslo: Regjeringen.

STORAUNET, K. O., ROLSTAD, J. & TOENEIET, M. 2005. Urskog eller kulturskog - skogshistorikk i Gamlevolltjønnan i Trillemarka. *Aktuelt fra skogforskningen*, 5/05, 27-32.

SVARSTAD, H., DAUGSTAD, K. & VISTAD, O. I. 2003. Hvem vil være enige og tro på Dovrefjell? Et case om framveksten av lokal forvaltning av verneområder. *Utmark - tidsskrift for utmarksforskning*, 14.

UNITEDNATIONS 1993. *The Global partnership for environment and development: a guide to Agenda 21*, New York, United Nations.

VEDELD, P. & KROGH, E. 2000. Rationality in the Eye of the Actor Economists and Natural Scientists in a Discourse over Environmental Taxes In: NAPIER, T. L., NAPIER, S. M. & TVRDON, J. (eds.) *Soil and Water Conservation Policies: Successes and Failures*. Ankeny, Iowa: Soil and Water Conservation Society Press.

YIN, R. K. 2003. *Case study research: design and methods*, Thousand Oaks, Calif., Sage

Artikkel IV

Publisert i *Tourism Economics*, VOL 19:3, 2013.

Copyright © 2013 IP Publishing Ltd. Reproduced by permission

The impact of second home tourism on local economic development in rural areas in Norway

JAN VELVIN

Norwegian University of Life Sciences, Universitetstunet 3, NO-1432 Ås, Norway, and Department of Business and Social Science, Buskerud University College, Frogsvei 41, P0251, N-3603 Kongsberg, Norway. E-mail: jan.velvin@hibu.no. (Corresponding author.)

TOR MARTIN KVIKSTAD

Department of Business and Social Science, Buskerud University College, Kongsberg, Norway. E-mail: tor.martin.kvikstad@hibu.no.

EIVIND DRAG

Department of Business and Social Science, Buskerud University College, Kongsberg, Norway. E-mail: eivind.drag@gmail.com.

ERLING KROGH

Norwegian University of Life Sciences, Ås, Norway. E-mail: erling.krogh@umb.no.

Abstract: Over recent decades, rural–urban migration and a decrease in wealth have been major challenges faced by European rural areas. Maintaining urban and rural settlements throughout the country has been an important aim of Norwegian regional politics. This paper assesses the impact of second home tourism on local economic development in rural municipalities in Norway. The study is based on data collected as part of an ongoing research project initiated in 2002. Having developed and tested a model consisting of socio-economic factors and factors associated with the second home as such, the authors examine how and to what extent these factors explain the impact of second home tourism on local economic growth. They find that the size and standard of the recreational home are important factors in explaining variations in annual consumption by second home owners, *and* more so in rural communities with a broad and well-structured trading activity than in areas with a weaker trading structure. It appears that urban recreational tourism based on second homes of high standard offers the best potential for sustainable local

rural economic growth. Based on their findings, the authors also discuss possible local government strategies to achieve economic growth through second home tourism.

Keywords: second homes; sustainability; community economic development; local economic impact; regional economic impact; Norway

Over recent decades, rural–urban migration and a decrease in wealth have been major challenges faced by European rural areas (Bollman and Bryden, 1997; Terluin, 2003). Business activity in rural areas has historically been associated with the production of food and fibre. Primary industry continues to be an important economic factor and a provider of employment in many areas, but as a general trend, the importance of fibre production in the rural Western world's economy seems to be declining (Koster and Randall, 2005).

These tendencies are also evident in Norway, where agricultural production and forestry are less competitive salary wise in comparison with other industries (Andersen *et al*, 2010). As a result, farmers are forced to seek other sources of income, either in activities related to farming, for instance tourism, or in trades unrelated to agriculture and forestry, in order to maintain their level of income.

When international commitments, such as Agenda 21 (United Nations, 1993), bring about increased land protection in rural areas, the prospects for agricultural production and forestry are also affected. A lack of concern for how people who live on, and live off, protected land are supposed to provide for themselves (Peters, 2002), has led to extensive conflicts between the local population and the environmental regulation authorities in many countries (Hammer, 2007; Brockington *et al*, 2008). A continuous reduction in subsidies to the agricultural industry (Andersen *et al*, 2010), combined with increased land protection, may have an additional negative impact on the rural economy in Norway.

During the 1980s, the term 'sustainability', as it relates to economic development, became well known through the work of the Brundtland Commission, which defined it as 'development that meets the needs of current generations without compromising the ability of future generations to meet their own needs' (World Commission on Environment and Development, 1987).

Initially the emphasis was on the *ecological* perspective. In 2002 the negotiations at the United Nations (UN) lead to a shift in focus towards *social* and *economic* sustainability, as equally important factors for development (Drexhage and Murphy, 2010). Swarbrooke (1999) relates these three factors to tourism and maintains that they are just as important in achieving sustainable development within that field, and that the elements are mutually dependent.

Studies show that a focus on tourism may work as a possible strategy for stimulating local economic development (Andereck and Vogt, 2000; Page and Hall, 2003; Draper *et al*, 2011). In this context, rural economy could be reinforced by farmers investing in second home tourism as a trade in addition

to ordinary farming. This could then further lead to higher employment rates and an increase in the population in rural municipalities.

Local economic development has been an area of research for several decades (Lösch, 1954; Fujita *et al.*, 1999; Terluin, 2003; Morgan, 2010). The objective of the research work has been either to create models for regional development, or to develop strategies that can contribute to increased employment and economic growth. The literature usually distinguishes between local economic development (LED) and community economic development (CED).

Bryant (1992) considers CED as a form of LED for describing both the economic angle as well as the community-based angle of rural development. CED can, when viewed from a tourism perspective, be understood as 'soft-tourism' (Krippendorf, 1987). These are models for regional development based on small enterprises owned and run by locals, and as a rule, founded on the given competitive advantages of the region. There is usually a strong connection between tourism and CED in areas with amenity rich rural landscapes (Koster and Randall, 2005).

A possible approach for rural municipalities is to invest in second home tourism as a CED strategy. It would be crucial for both farmers/landowners and local authorities in municipalities wishing to invest in second home tourism to know how to organize and plan in order to achieve local economic sustainability. The municipal government is the executive power with respect to land zone planning for recreational homes in Norway. Local authorities can, for instance, specify requirements for area layout, building standards and infrastructure in relation to zoning plans for second home areas.

So far, our work has revealed that no existing studies have attempted to determine which factors influence the second home owner's contribution to the local formation of values. Is the second home owner's annual consumption determined by socio-economic factors only, or is it determined also by factors related to the second home building itself? It would be important for local executive regulation authorities, landowners and local tradesmen to have the knowledge of how these factors are determining local economic sustainability when adjusting their offers to users of second homes. Local authorities, landowners and local tradesmen could then cooperate in adapting CED strategies for upholding settling and employment, both when putting to use new areas for building recreational homes, as well as when making changes in the zoning plans for existing recreational home areas.

The objective of our research is thus to determine the following:

- Which factors are important for the second home owner's influence on local trade and hence local economic sustainability.
- Which local community-based strategies should be applied by the local government to attain local formation of value associated with second home tourism.

The paper is divided into three sections. First, we review the existing research on the economic impact of second homes. Second, we describe our chosen case and the methodology applied. Finally, we present the results and consider how municipalities can use these findings in creating strategies for local economic growth from a sustainability perspective.

Theory

The revitalization of research related to second homes was initiated in the 1970s (Hall and Müller, 2004). During the last decade the focus has been mainly on economic, social and environmental issues (Müller *et al.*, 2004; Gallent *et al.*, 2005; Roskey, 2011). Issues within these three areas are often in conflict with each other. The development of new second home areas may lead to an increase in economic sustainability, but at the same time to reduced ecological sustainability. As an example, the building of new recreational homes and the maintenance of a wild reindeer population of a certain minimum size constitute such a conflict.

Research on local formation of value and second home tourism during the last few years has been primarily linked to two different perspectives. One perspective considers recreational homes as a source of tax revenues for the municipality, either indirectly as the result of an increase in sales for local businesses and thus an increase in employment, or directly through taxes imposed on the second home property (Deller *et al.*, 1997; Müller, 1999; Müller *et al.*, 2004; Gallent *et al.*, 2005).

The second perspective focuses on the undesirable consequences for the local community as a result of second home development. As an example, second home development could lead to an increase in property prices in attractive zones, followed by social consequences for the local population in terms of more expensive housing and ensuing problems for locals when they are in the market for buying new homes (Hoggart and Buller, 1995; Gallent and Tewdwr-Jones, 2000; Seong-Hoon Cho *et al.*, 2003; Gallent *et al.*, 2005; Dedam and Zwick, 2006; Marjavaara and Müller, 2007).

Hoogendoorn and Visser (2010) categorize these two perspectives as a neo-liberal and a Marxist approach to the research field, respectively.

The main purpose of most of the relevant research work in the Nordic countries has been to investigate the impact of second homes on the rural economy (Bohlin, 1982; Ericsson, 1986; Ericsson and Vonlanthen, 1986; Flognfeldt, 1994; Flognfeldt, 1996; Müller, 1999; Velvin *et al.*, 2000; Velvin, 2003, Ericsson and Grefsrud, 2005; Velvin, 2006). These studies have attempted mainly to estimate the economic consequences for municipalities and regions. However, they do not render specifically which factors are important for the local formation of value, or actions that municipalities may take as part of a CED strategy to stimulate local economic growth.

In addition to the above studies, some non-Nordic studies have been carried out. For the most part, these studies have had the same objectives as the Nordic studies. The first were based chiefly on investigations carried out in the Michigan area in the USA (Marcouiller *et al.*, 1996; Preissing *et al.*, 1996; Deller *et al.*, 1997; Stynes *et al.*, 1997). For studies in Ireland, the focus has been only on expenditure behaviour (Mottiar, 2006). In South Africa, focus has been both on expenditure behaviour and on the use of manpower in connection with second homes. In this South African study second home tourism is placed in a LED context (Hoogendoorn and Visser, 2010).

Other studies have looked at second home tourism without relating the usage to economic factors or to the potential for economic development in the municipality. Some of these have discussed to what extent the second home

user's relationship to nature can explain the amount of time spent at the second home and the consumption of recreational activities. For example, the studies distinguish typical recreational activities such as hiking and skiing, from that of just wanting to be in contact with nature or simply enjoy the scenic view (Kaltenborn *et al*, 2005; Sievänen *et al*, 2007; Larsen, 2010). Sievänen *et al* (2007) use socio-economic factors to categorize second home users as *non-users* or *active users* in the light of the social lifestyle of the second home owner.

In Denmark, Hjalager *et al* (2009) have conducted a survey to examine the general aspects of the ownership of second homes. They also discuss different perspectives in relation to the planning of areas set aside for second homes – such as an expected change in the value of second homes, welfare policy and the impact of second homes on tourism policy (Hjalager *et al*, 2009).

Larsen (2010) has carried out a qualitative study on second homes in Denmark in which he examines the behaviour of both owners and tenants. The study points to three factors that are important for the motivation of users of second homes: spending time away from home, relaxation and social gathering, and spending time outdoors/'back to nature'.

Case study and methodology

Our data were collected from second home owners in the municipalities of Sigdal, Hol and Rollag in Buskerud Municipality County, Norway through an ongoing research project initiated in 2002. These municipalities are considered typical of inland municipalities in rural areas in the south eastern part of Norway. They are small in terms of the number of inhabitants. However, they all have large areas of outlying fields and wilderness that have offered and still offer opportunities for the tourist industry. In these municipalities, problems related to the use and protection of land, have influenced the local political processes. In all three municipalities the inhabitants' source of income is based mainly on industries such as agriculture, forestry and tourism, as well as employment linked to public municipal services. The municipalities have had and have manufacturing industry, which, however, in later years has experienced moderate to severe cutbacks.

In order to investigate the opportunities for developing tourism in a sustainable context based on recreational homes, these three municipalities were also chosen in light of the following criteria: (i) travel distance from the permanent residence to the second home; (ii) proximity to unspoiled mountain areas/protected land zones; (iii) difference between the municipalities in terms of the variety in available shops, as documented by available information from the Norwegian Census Bureau (Statistics Norway, 2010); (iv) the local government's planning and coordination through passive/active business development in the tourism sector, especially in second home tourism.

Data were collected by means of a mail questionnaire. From the garbage disposal registry for second home owners in the three municipalities, we drew a random sample of 3,753 based on the criterion that the owner's permanent address had to be in Norway. A total of 2,210 questionnaires were returned – a response rate of 58.9%. By and large the responses were distributed equally

between the three municipalities. As one of the municipalities in the study has decided to introduce property taxation, all our data dates back to before 2006, in order to avoid the moderating effect of such taxation.

The mail questionnaire was divided into four parts. Part 1 dealt with socio-demographic factors and second home particulars. Part 2 addressed details related to the usage of second homes – the number of day trips, weekend trips and holiday trips to the second home, and the number of nights spent in the second home. We asked that the numbers should include the usage by the owner himself or herself and by family members or others travelling with the owner within a 12-month cycle (data collection period). Part 3 focused on (i) spending habits and on the amount of money spent, and (ii) on what was purchased in terms of groceries, products used for maintenance, and products used for renovation/redecorating. The questions in Part 4 addressed matters related to transportation to and from the second home. The study design was based on similar investigations carried out in Norway (Ericsson, 1986; Ericsson and Vonlanthen, 1986; Flognfeldt, 1994; Velvin *et al.*, 2000).

Generally speaking, there are many sources of error regarding the measuring of expenditure (Frechtling, 2006; Mehmetoglu, 2007). As an example of minimizing error factors that we as researchers may influence, the second home owner was asked to have access to the questionnaire during visits to the recreational home during the data collection period, and to make a record of purchases made during the last holiday and weekend visits by category and by the corresponding costs.

In our analysis, we apply multiple regression analysis when looking at the connection between the dependent and the independent variables. We apply t-tests when comparing variables for two groups, in addition to Pearson and Spearman correlation coefficients when analysing correlation between the variables.

Dependent variable

The dependent variable 'Annual expenditure' is related to the second home owner's purchase in Norwegian kroner (NOK) of products locally in the host municipality.

In our study the annual expenditure equals the daily average of purchases made at stores in the host municipality during the last holiday and weekend visits, multiplied by the number of days the second home has been in use by the owner and by family members or others travelling with the owner during the 12 months cycle.

Independent variables

Some of the independent variables included in our study have been applied in previous second home studies as indicators of local value formation. Based on general studies on tourism, 'Salary' and 'Age' were included as variables that influence expenditure (Mehmetoglu, 2007). We also included factors related to the second home itself, as these factors might be useful for the host municipality in its CED strategy for increasing the local value formation. The independent variables included are reviewed below.

Local trading structure

With reference to Norwegian Census Bureau (Statistics Norway, 2010) for retail sales per inhabitant in Buskerud County, we assume that municipalities with sales figures below the retail sales median have a weaker trading structure than those with sales above the median. The reasoning behind this assumption is that the municipalities with sales per inhabitant below the median show a trade deficiency, in contrast to those with sales per inhabitant above the median. Towns and villages with a wider selection of shops will feature higher sales figures than towns and villages with a more limited range. Indeed there have to be places to spend money in order to create local value formation (Velvin *et al.*, 2000).

Travel distance

In the early 1980s, the travel distance between the permanent residence and the recreational home was already considered a factor for local trade, as long distances would make it difficult to bring commodities from the residence to the second home (Bohlin, 1982). This may indicate that longer travel distances lead to more local trade.

Second home standard

Many old second homes in the Nordic countries do not have facilities such as electricity or water supply systems. We assume that this may have an influence on the frequency of use of the second home, and thus on local trade in the host municipality. The values of the variable 'Standard' are defined by: (i) second homes without water supply and without 220V electricity from the grid, but possibly with 12V electricity generated by solar panels, (ii) second homes with 220V electricity either from the grid or generated by other sources, but without water supply, (iii) second homes with 220V electricity and water supply. Value 1 represents a simple standard while value 3 represents a normal residential standard in Norway.

Gross floor area

In the case of 'Gross floor area', the assumption is that the larger the second home is, the greater the number of people that can be accommodated. A large living space also allows the installation of a variety of utilities, which might lead to an increase in purchases locally. The variable is divided into eight categories, from category 1 for second homes smaller than 50m² in floor area to category 8 for those bigger than 210m². The average recreational home has a floor area of 72m².

Accessibility by car in winter

There is usually a lot of snow during winter in rural areas in the south eastern part of Norway, and weather conditions can change quickly. As a result, many roads that lead to second homes and second home areas are closed during the winter, and the homes can be reached only by skiing or snow scooter. One may therefore assume that the degree of accessibility to second homes during winter time will influence the level of local trade. Open roads would make it easier to go shopping, and one would not have to pack all necessities at home to prepare for snow scooter transportation to the second home (Soltvedt and Velvin, 2000).

Gross income of owner family

Several studies on tourism have found a significant correlation between a family's gross income and expenditure (Mehmetoglu, 2007). One study on tourist expenditure concluded that gross income was the most significant factor in explaining expenditure (Agarwal and Yochum, 1999). It would therefore be natural to assume that the higher the gross income of the second home owner's family is, the higher the influence on local expenditure in the host municipality.

Owner's age

General studies on tourism show that young people spend more money than seniors (Mok and Iverson, 2000). Therefore, we presume that the age of the second home owner might have an influence on local expenditure in the host municipality.

Distance between second home and local business centre

By using the same reasoning as for travel distance, we assume that a shorter distance from the second home to the closest business centre will lead to an increase in the local formation of value, as it makes shopping easier.

On the basis of the dependent and the independent variables, we have developed a research model in which all the continuous variables and the dependent variable are logarithmically transformed. We differentiate between continuous variables, and discrete, dichotomous variables with fewer alternative value choices. The discrete variables are not transformed. This leads us to applying a model on the following mathematical form:

$$\ln(y) = C_1 + \sum_{i=1}^n \alpha_i \ln(x_i) + \sum_{j=1}^m \beta_j x_j,$$

or expressed by

$$y = C \prod_{i=1}^n x_i^{\alpha_i} \cdot \prod_{j=1}^m e^{\beta_j x_j},$$

where y is the dependent variable; x_i, x_j for $i = 1 \dots n, j = 1 \dots m$ are the independent variables; α_i, β_j are coefficients to be estimated; and C, C_1 are constants.

Results

In the analysis, we have included only those respondents who offered enough information to enable the estimation of 'Annual expenditure' (1,216 respondents).

The variable 'local trading structure' may have a significant influence on annual expenditure. This might create difficulties when applying one single model to describe the annual expenditure both for municipalities with a strong trading structure and for those with a weak trading structure. In order to investigate whether there are differences between the municipalities in this regard, we have divided the respondents in two groups according to trading structure. We found an average difference in annual expenditure of nearly NOK28,000 ($p < 0.001$), and a median difference of just above NOK10,000.

This suggests that the trading structure might be a *premise* for annual expenditure, and more so than being an *independent variable* influencing the annual expenditure.

Accordingly, on the principle of 'better safe than sorry', we have chosen to divide the data material into two groups, one representing a strong trading structure and the other a weak trading structure.

An analysis of the correlation between each of the independent variables and 'Annual expenditure' (see Table 1) will point to the importance of each variable in explaining changes in annual expenditure. All correlations are significant ($p < 0.01$), which can be explained by the large number of respondents.

A regression analysis shows that 'Travel distance' has minimal influence on annual expenditure ($p > 0.69$), for both municipality groups. We have therefore chosen to disregard the variable 'Travel distance' in our further analyses.

Table 2 shows the results from a municipality with a strong trading structure. All factors are significant, and the multiple correlation coefficient is $R = 0.605$ and $R^2 = 0.366$ for $N = 308$. The independent variables explain approximately 37% of the variation in annual expenditure, which is considered to be fairly strong.

Table 1. Correlation coefficients for independent variables (predictors).

Variable	Pearson correlation
Standard	0.441*
Gross floor area	0.430*
ln(Gross income)	0.304
ln(Age)	-0.184
Accessibility winter time	0.190*
ln(Distance to local business centre)	-0.181
ln(Travel distance)	0.188

Note: *Spearman correlation factor (variables are on the ordinal scale). However, the Spearman and Pearson correlation factors are approximately the same.

Table 2. Regression results: annual expenditure by strong trading structure.

	B	Std error	Beta	t	Sig	Lower bound	Upper bound
(Constant)	7.258	2.092		3.470	0.001	3.141	11.375
Standard	0.480	0.111	0.248	4.308	0.000	0.261	0.699
Gross floor area	0.219	0.058	0.217	3.766	0.000	0.104	0.333
Access.winter	0.416	0.150	0.133	2.769	0.006	0.120	0.711
ln(Gross income)	0.298	0.107	0.142	2.783	0.006	0.087	0.509
ln(Age)	-0.820	0.311	-0.125	-2.638	0.009	-1.433	-0.208
ln(Distance to local centre)	-0.195	0.068	-0.139	-2.868	0.004	-0.329	-0.061

The two factors with the largest influence on annual expenditure are 'standard' and 'gross floor area', with Beta values of 0.248 and 0.217, respectively. The other factors, such as 'accessibility in winter time' and 'income', influence annual expenditure less. It is interesting to see that the second home owner family's gross income has a Beta value of 0.14, which is considerably lower than that found by Agarwal and Yochum (1999) in their study. The effect of the second home owner's age is in accordance with previous findings in studies on tourism; the higher the age, the lower the annual expenditure. Also, the longer the distance between the second home and the rural business centre, the lower the annual expenditure.

In order to simplify our model and yet maintain an acceptable explanation for the changes in annual expenditure, in Table 3 we present a regression analysis involving only the two variables 'Standard' and 'Gross floor area'. This gives $R = 0.539$ and $R^2 = 0.291$, which means that these two variables explain a little less than 30% of the variations in annual expenditure.

Table 4 shows the relation between annual expenditure and the independent variables. The multiple correlation coefficient is $R = 0.389$ and $R^2 = 0.152$ by $N = 908$. This suggests that for municipalities with a weak trading structure the independent variables are less important in explaining variations in annual expenditure compared to municipalities with a strong trading structure. 'Standard' and 'Gross floor area' are the most important variables in this model as well, with Beta = 0.151 and Beta = 0.159, respectively.

Table 3. Regression calculation result: annual expenditure by strong trading structure.

	<i>B</i>	Std error	Beta	<i>t</i>	Sig	Lower bound	Upper bound
(Constant)	7.205	0.220		32.725	0.000	6.772	7.638
Gross floor area	0.329	0.055	0.328	5.930	0.000	0.220	0.438
Standard	0.558	0.107	0.289	5.223	0.000	0.348	0.768

Table 4. Regression calculation results: annual expenditure by weak trading structure.

	<i>B</i>	Std error	Beta	<i>t</i>	Sig	Lower bound	Upper bound
(Constant)	9.454	1.866		5.067	0.000	5.790	13.118
Standard	0.305	0.090	0.151	3.402	0.001	0.129	0.481
Gross floor area	0.214	0.056	0.159	3.813	0.000	0.104	0.324
Access in winter	0.260	0.113	0.095	2.301	0.022	0.038	0.482
ln(Gross income)	0.092	0.097	0.039	0.954	0.341	-0.098	0.282
ln(Age)	-0.797	0.242	-0.131	-3.298	0.001	-1.272	-0.323
ln(Distance to local centre)	-0.126	0.106	-0.043	-1.185	0.236	-0.335	0.083

Table 5. Quality checks of data material by coefficient calculations.

	Standard	Gross floor area	Coefficients				R	R ²
			Access in winter	ln (Gross income)	ln (Age)	ln (Distance to centre)		
<i>Municipality with strong trading structure</i>								
All	0.5	0.2	0.4	0.3	-0.8	-0.2	0.61	0.37
Group I	0.5	0.3	0.5	0.4	-1	-0.2	0.64	0.41
Group II	0.4	0.2	0.4	0.3	-0.6	-0.2	0.57	0.33
<i>Municipality with weak trading structure</i>								
All	0.3	0.2	0.3	0.1	-0.8	-0.1	0.39	0.15
Group I	0.2	0.2	0.6	-0.02	-0.9	-0.04	0.41	0.16
Group II	0.4	0.2	-0.1	0.2	-0.7	-0.2	0.40	0.16

The coefficients (B-values) for each individual group are approximately the same with regard to both strong and weak trading structures, and nearly all are well within their respective confidence intervals, with the exception of the variable 'Accessibility by car' in municipalities with a weak infrastructure. The model for municipalities with a weak trading structure gives a low R², which indicates that this model can only vaguely hint to an influence of these independent variables on annual expenditure. Other factors that are not included in the model, may therefore to a larger extent explain changes in annual expenditure. Our findings may also indicate large random variations among the individual second home owners in this type of second home area.

In order to examine the quality of the data material, we divided the data for each municipality type (strong versus weak trading structure) into two groups by random selection; that is, we formed a total of four groups. In Table 5, we present the coefficients (B-values) for the independent variables as related to the respective groups (the coefficients are rounded off to one decimal except for R and R², which have two decimals).

Our quality checks suggest that the data material is relatively consistent, indicating that our findings are sound. However, there still may be problems with multicollinearity associated with regression analyses; that is, dependency between two or more independent variables. Calculating the tolerance can indicate to which degree such dependencies are present. Tolerance near 1 is favourable, while values near 0 indicate dependency problems. All the tolerance values calculated for our analyses are greater than 0.638, which is considered acceptable (Keith, 2006).

In Tables 1–5, we attempt to establish which variables/factors are important for local economic sustainability in municipalities with a strong trading structure, as well as in municipalities with a weaker trading structure. By focusing specifically on the municipalities with a strong trading structure, we show that it is possible to reduce the research model to contain only two factors that still explain a little short of 30% of the variations in annual expenditure. If we present this model mathematically, we have:

$$\ln(\text{annual expenditure in NOK}) = 0.6 \times \text{'Standard'} + 0.3 \times \text{'Gross floor area'} + 7$$

Here, we look at the effect of these two factors on local annual expenditure for two different second homes, one being of normal standard and average size (72m²), the other being of high standard with a gross floor area of 100m².

Normal standard and average gross floor area:

$$\ln(\text{annual expenditure in NOK}) = 0.6 \times 2 + 0.3 \times 3 + 7 = 9.1$$

$$\text{That is, annual expenditure} = e^{9.1} = \text{NOK}8,955 = \underline{\text{NOK}9,000}$$

High standard and gross floor area of 100m²:

$$\ln(\text{annual expenditure in NOK}) = 0.6 \times 3 + 0.3 \times 4 + 7 = 10$$

$$\text{That is, annual expenditure} = e^{10} = \text{NOK}22,060 = \underline{\text{NOK}22,000}$$

We see that second homes of high standard and with a gross floor area of 100m² have more than the double of local annual expenditure compared to second homes of normal standard and average size.

Discussion

In studies of the spending behaviour of ordinary tourists, expenditure is often related to either socio-economic or psychographic factors. However, the second home tourist always returns to the same place. Therefore, to a large extent the psychographic factors are given for each individual second home. Norwegian studies point to this conclusion based on how people spend their time while at the second home (Kaltenborn *et al.*, 2005).

Using the second home as a portal to experiencing nature has been and still is the tradition in Norway (Flognfeldt, 2004; Kaltenborn *et al.*, 2005). This shows that the individual's relation to nature is of great importance in Norway. Using nature and activities connected with nature in a given area may thus be linked to the maintenance and strengthening of one's identity and to showing off status, and the permanent second home may be a way to display status and to deal with identity.

One of the most important premises for local spending seems to be local trading structure. In our analysis we examined local expenditure in relation to trading structure, which led to the classification of second home host municipalities into two different groups: those with a strong trading structure and those with a weak trading structure. Our classification is based on the principle of 'better safe than sorry'. In testing the research model on the basis of trading structure, we found that the model could be used in both examples – either for strong structure or for weak structure. However, the model yields a difference between the two cases in explaining variations in the second home owner's expenditure.

In the literature, the dominating 'truth' has been that the longer the travel

distance between the primary home and the second home, the higher the expenditure in the municipality where the recreational home is located (Bohlin, 1982). One of the interesting findings in our study is that travel distance/travel time is not an important factor in explaining the second home owner's expenditure in the host community. However, our data set does not allow us to determine why.

Furthermore, our findings show that specific conditions linked to the second home building itself explain the owner's local expenditure to a larger degree than the socio-economic factors. By simplifying the model and using only the two factors 'Standard' and 'Gross floor area' in the context of a strong trading structure, we find that these two factors may explain a little short of 30% of the variations in local annual expenditure. According to our calculations of the impact of each individual second home on local business, we find a difference of NOK13,000 in annual expenditure in favour of large second homes of high standard. This example points to what the municipality might expect in terms of an increase in local sales when welcoming the type of second home that leads to the highest local formation of value.

The formation of value associated with each separate second home may seem low, and the following question may arise: in view of this will it be appropriate for a municipality to encourage the building of second homes? We believe so, for the following reasons. In our study we have looked only at each owner's yearly consumption, disregarding the formation of value associated with the purchase of the land and the construction and eventual later major upgrading of the second home. These activities will most likely contribute to economic growth in a life cycle perspective. And in addition to discussing the more direct and obvious economic benefits associated with second home tourism, several of the studies to which we have made reference have looked at economic benefits in a wider perspective. For instance, second home owners spending time in the municipality often wish to contribute to the success of local companies in different ways. As an example the owners may be valuable potential candidates for boards of directors, or they may want to invest in local enterprises (Flognfeldt, 1996; Velvin, 2003).

Owners of second homes of high standard will naturally demand a high standard on infrastructure and the various other facilities in the area. In Norway the municipal government is normally only responsible for the land zone planning of recreational areas, while construction companies in most cases have to carry the costs of planning and building the appropriate infrastructure in the areas set aside for second homes, in addition to building the second homes to be put up for sale. Most of the costs incurred are in turn transferred to the second home owners rather than burdening the budgets of the municipality. However, by virtue of being responsible for the land zone planning the municipality government should always carefully consider to what degree the construction of a new second home area would benefit the municipality itself. The government should allow the building of second homes only in areas which would yield sufficiently high economic sustainability. It should also be emphasized that a municipality needs a population of second homes above a certain critical mass to achieve satisfactory economic returns on the overall investments made (Velvin, 2003).

As our findings clearly indicate that conditions related to the second home

building itself are the factors that lead to local formation of value, the choice of local economic development strategies will be important. An obvious CED strategy would be to create zones for second home buildings of high standard and a large gross floor area.

Municipalities might find that a focus on developing compact zones, which allows the building of large second homes through providing roads and common water supply and sewer systems, might satisfy different aspects of sustainability. *Ecological* sustainability might be achieved by concentrating the second home development in areas chosen deliberately to avoid building activity in areas worthy of protection. Furthermore, the provision of quality water supply and sewer systems in regulated areas would minimize pollution. We maintain that by and large these qualities counteract the substantial investments and high consumption of energy required for the large second homes in a sustainability perspective. Our findings show that these second homes have a considerably larger impact on local value formation than smaller recreational homes located outside of the compact zones.

A concentration of second homes, as opposed to second homes scattered over a large area, gives the local municipality a better chance to coordinate and arrange for different types of services and activities for second home users. This enhances the attention to social and cultural needs, and strengthens *social* and *cultural* sustainability as related to the use of second homes.

As a result of the weakened economy of the primary industries, economic sustainability in small municipalities is closely linked to the ability to create new employment opportunities. Extensive cooperation between different organizations or individuals is thus needed to secure economic gain and avoid a decrease in the local population. First, cooperation between landowners could imply a distribution of profits between those who provide for building activity on their property and those who put their property at the disposal of second home users to practise activities such as skiing and hiking, free of charge. Second, it is important that business operators create a varied offer of commodities and services to meet the demands of second home users. And third, the local government, by virtue of being the planning authority, can arrange for second home development projects that satisfy broad aspects of sustainability.

Conclusion

Our investigation shows that the municipality, as an active planning authority and organizer for the development of the local trade structure, plays an important role in determining the degree to which second homes will lead to local value formation. To fulfil this role, the local government needs to understand what kind of second home tourism will create economic growth. Our study may be considered a contribution in this respect. Furthermore, it is imperative that the local government lays the groundwork for permanent business development related to second home tourism. It appears that the building of large recreational homes in concentrated areas not only leads to economic sustainability, but also to long-term sustainability with respect to socio-culture and ecology. Through creating zoned and compact areas for second home development, easy access can be secured for second home owners to social

and cultural services and at the same time areas with important natural amenities can be protected.

From a research perspective, it is desirable to investigate whether these findings are particular to Norwegian conditions, or whether they may also be valid for other parts of the world. Furthermore, it would be useful to carry out additional investigations to examine in great depth the links between the different perspectives on sustainability in order to develop models for optimizing the interaction between these perspectives in relation to second home tourism.

References

- Agarwal, V.B., and Yochum, G.R. (1999), 'Tourist spending and race of visitors', *Journal of Travel Research*, Vol 38, pp 173–176.
- Anderreck, K.L., and Vogt, C.A. (2000), 'The relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options', *Journal of Travel Research*, Vol 39, p 27.
- Andersen, F., Bøe, E., Eriksen, L.Ø., Haukås, T., Hegrenes, A., Hjukse, O., Hval, J., Kristiansen, B., Prestegard, S. S., Rustad, L. J., Rye, S. K. P., Stornes, O. K., Svennerud, M., and Ovren, E. (2010), 'Økonomien i jordbruket', in Knutsen, H., ed., *Utsyn Over Norsk Landbruk: Tilstand og Utviklingsstrekk 2010*, Oslo, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, pp 33–46.
- Bohlin, M. (1982), 'Fritidsboendet i den regionala ekonomin: Vart fritidshusägarnas pengar tar vägen', *Geografiska Regionstudier*, Department of Social and Economic Geography, Uppsala.
- Bollman, R.D., and Bryden, J.M. (1997), *Rural Employment: An International Perspective*, CAB International, Wallingford.
- Brockington, D., Duffy, R., and Igoe, J. (2008), *Nature Unbound: Conservation, Capitalism and the Future of Protected Areas*, Earthscan, London.
- Bryant, C.R. (1992), 'Community development and changing rural employment in Canada', in Bowler, I.R., Bryant, C.R., and Nellis, M.D., eds, *Contemporary Rural Systems in Transition*, CAB International, Wallingford.
- Dedam, J., and Zwick, R. (2006), 'Changing values and the impact on land use and social networks in the northern forest region: a qualitative examination', *Proceedings of the 2006 Northeastern Recreation Research Symposium*, Bolton Landing, New York.
- Deller, S.C., Marcouillier, D.W., and Green, G.P. (1997), 'Recreational housing and local government finance', *Annals of Tourism Research*, Vol 24, pp 687–705.
- Draper, J., Woosnam, K.M., and Norman, W.C. (2011), 'Tourism use history: exploring a new framework for understanding residents' attitudes toward tourism', *Journal of Travel Research*, Vol 50, pp 64–77.
- Drexhage, J., and Murphy, D. (2010), 'Sustainable development: from Brundtland to Rio 2012', in Nations, U., ed., *High Level Panel on Global Sustainability at its First Meeting, 19 September 2010*, United Nations Headquarters, New York.
- Ericsson, B. (1986), *Opplandsprosjektet. Hytteundersøkelsene i a: Lesja, b: Lunner og c: Ringebu*, Østlandsforskning/Oppland fylkeskommune, Lillehammer.
- Ericsson, B., and Grefsrud, R. (2005), *Fritidshus i Innlandet: Bruk og Lokaløkonomiske Effekter*, Eastern Norway Research Institute, Lillehammer.
- Ericsson, B., and Vonlanthen, P. (1986), *Hol-prosjektet. Hytteundersøkelsen*, Lillehammer, Østlandsforskning/Samferdselsdepartementet, reiselivsseksjonen.
- Flognfeldt, T. (1994), *Fritidshus på Sjusjøen som Grunnlag for Lokal og Regional Service Etterspørsel*, Lillehammer, Høgskolen i Lillehammer.
- Flognfeldt, T. (1996), 'Hvordan gjøre fritidshusene lønnsomme for bygda?', in Aasbrenn, K., ed., *Opp og stå, Gamle Norge: 16 Artikler om Distriktpolitikk og Lokalt Utviklingsarbeid*, Oslo, A/S Landbruksforlaget, pp 147–162.
- Flognfeldt, T. Jr. (2004), 'Second homes as a part of a new lifestyle in Norway', in Hall, C.M., and Müller, D.K., eds, *Tourism, Mobility and Second Homes: Between Elite Landscape and Common Ground*, Channel View Publications, Clevedon, pp 233–243.
- Frechling, D.C. (2006), 'An assessment of visitor expenditure methods and models', *Journal of Travel Research*, Vol 45, pp 26–35.
- Fujita, M., Krugman, P.R., and Venables, A.J. (1999), *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*, MIT Press, Cambridge.

- Gallent, N., Mace, A., and Tewdwr-Jones, M. (2005), *Second Homes: European Perspectives and UK Policies*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot.
- Gallent, N., and Tewdwr-Jones, M. (2000), *Rural Second Homes in Europe: Examining Housing Supply and Planning Control*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot.
- Hall, C.M., and Müller, D.K. (2004), 'Introduction: second homes curse or blessing? Revisited in Hall, C.M., and Müller, D.K., eds, *Tourism, Mobility and Second Homes: Between Elite Landscape and Common Ground*, Channel View Publications, Clevedon, pp 3–15.
- Hammer, T. (2007), 'Protected areas and regional development: conflict and opportunities', in Mose, I., ed., *Protected Areas and Regional Development in Europe: Towards a New Model for the 21st Century*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot.
- Hjalager, A., Staunrup, J.K., and Ibsen, R. (2009), *Udviklingsdynamikker i Sommerbussektoren*, Center for Boligog Velfærd, Aarhus.
- Hoggart, K., and Buller, H. (1995), 'British home owners and housing change in rural France', *Housing Studies*, Vol 10, p 179.
- Hoogendoorn, G., and Visser, G. (2010), 'The role of second homes in local economic development in five small South African towns', *Development Southern Africa*, Vol 27, pp 547–562.
- Kaltenborn, B.P., Bjerke, T., Thrane, C., Andersen, O., Nelleman, C., and Eide, N. (2005), *Holdninger til Hytteliv og Utvikling av Hytteområder: Resultater fra en Spørreskjemaundersøkelse*, NINA, Lillehammer.
- Keith, T.Z. (2006), *Multiple Regression and Beyond*, Pearson, New York.
- Koster, R., and Randall, J.E. (2005), 'Indicators of community economic development through mural-based tourism', *Canadian Geographer*, Vol 49, pp 42–60.
- Krippendorf, J. (1987), *The Holiday Makers: Understanding the Impact of Leisure and Travel*, Heinemann, London.
- Larsen, J.R.K. (2010), *Dansk Feriebusturisme. Et Udbudsperspektiv på Feriebusset og dets Brugere*, Aalborg Universitet, Aalborg.
- Lösch, A. (1954), *The Economics of Location*, Yale University Press, New Haven.
- Marcouiller, D.W., Green, G.P., Deller, S.C., and Sumathi, N.R. (1996), *Recreational Homes and Regional Development: A Case Study From the Upper Great Lakes States*, University of Wisconsin Extension, Madison.
- Marjavaara R., and Müller, D.K. (2007), 'The development of second homes' assessed property values in Sweden 1991–2001', *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol 7, pp 202–222.
- Mehmetoglu, M. (2007), 'Nature-based tourists: the relationship between their trip expenditures and activities', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol 15, pp 200–215.
- Mok, C., and Iverson, T.J. (2000), 'Expenditure-based segmentation: Taiwanese tourists to Guam', *Tourism Management*, Vol 21, pp 299–305.
- Morgan, J.Q. (2010), 'Governance, policy innovation, and local economic development in North Carolina', *Policy Studies Journal*, Vol 38, pp 679–702.
- Mottiar, Z. (2006), 'Holiday home owners, a route to sustainable tourism development? An economic analysis of tourist expenditure data', *Journal of Sustainable Tourism*, Vol 14, pp 582–599.
- Müller, D.K. (1999), 'German second home owners in the Swedish countryside: on the internationalization of the leisure space', European Tourism Research Institute, Östersund, XV, 246s.
- Müller, D.K., Hall, C.M., and Keen, D. (2004), 'Second home tourism impact, planning and management', in Hall, C.M., and Müller, D.K., eds, *Tourism, Mobility and Second Homes: Between Elite Landscape and Common Ground*, Channel View Publications, Clevedon, pp 15–35.
- Page, S.J., and Hall, C.M. (2003), *Managing Urban Tourism*, Prentice Hall, Harlow.
- Peters, B.G. (2002), 'Grounding governance: power and meaning in natural resource management', in Symposium, I. ed., *Contested Resources: Challenges to the Governance of Natural Resources in Southern Africa: Papers from the International Symposium on 'Contested Resources: University of Western Cape, Cape Town, 18–20 October 2000*, Programme for Land and Agrarian Studies, University of Western Cape, Bellville, IV, 398s.
- Preissing, J., Marcouiller, D.W., Green, G.P., et al (1996), Recreational home owners and regional development: A comparison of two Northern Wisconsin counties part 2, Staff Paper 96.4, Center for Community Economic Development, University of Wisconsin-Extension, Madison.
- Roskey, C. (2011), 'The nature of rural housing', in Marcouiller, D., Lapping, M., and Furuseth, O., eds, *Rural Housing Exurbanization, and Amenity-Driven Development: Contrasting the 'Haves' and the 'Have Nots'*, Ashgate Publishing Limited, Burlington.
- Seong-Hoon Cho, P.K., Newman, D.H., and Wear, D.N. (2003), 'Impacts of second home development on housing prices in the Southern Appalachian Highlands', *Review of Urban and Regional Development Studies*, Vol 15, pp 208–225.

- Sievänen, T., Pouta, E., and Neuvonen, M. (2007), 'Recreational home users – potential clients for countryside tourism?', *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol 7, pp 223–242.
- Soltvedt, L.P., and Velvin, J. (2000), *Hytteliv i Sigdal: Utvikling av Bærekraftige Bygdesamfunn: En Oppfølging av Hytteundersøkelsen fra 1996*, Høgskolen i Buskerud, Kongsberg.
- Statistics Norway (2010), 'Table: 05361: Turnover per capita retail sales (NOK)', (http://starbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0andnvl=trueandPLanguage=1andtilside=selectvarval/define.aspandTabellid=05361).
- Swarbrooke, J. (1999), *Sustainable Tourism Management*, CABI Publishing, New York.
- Stynes, D.J., Zheng, J., and Stewart, S.I. (1997), 'Seasonal homes and natural resources: patterns of use and impact in Michigan', *General Technical Report NC – 194*, United States Department of Agriculture, Forest Service, St Paul.
- Terluin, I.J. (2003), 'Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories', *Journal of Rural Studies*, Vol 19, pp 327–344.
- United Nations (1993), *The Global Partnership for Environment and Development: A Guide to Agenda 21*, United Nations, New York.
- Velvin, J. (2003), *Fremtidsrettet Hytteutvikling. Brukerundersøkelse Blant Hytteiere i Hol, Rollag og Sigdal*, Buskerud fylkeskommune-HiBu, Drammen.
- Velvin, J. (2006), *En Kartlegging av Hyttebasert Reiseliv i Trysil Som Ledd i økt Lokal Verdiskaping*, Høgskolen i Buskerud, Kongsberg.
- Velvin, J., Drag, E., and Soltvedt, L.P. (2000), *En Kartlegging av Hytteturisme Som Ledd i Utvikling av Bærekraftige Bygdesamfunn: En Rapport fra Hyttebruksundersøkelsen i Sigdal og Krødsberad Kommuner*, Høgskolen i Buskerud, Kongsberg.
- World Commission on Environment and Development (1987), *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford.

